

Kynkäänniemi Teija

Kasvatus lastensuojelulaitoksessa

Pro gradu -tutkielma

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Kasvatustieteiden laaja-alainen maisteriohjelma

2020

Oulun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatus lastensuojelulaitoksessa (Teija Kynkäänniemi)
Pro gradu -tutkielma, 85 sivua
Joulukuu 2020

Tutkielmassa lähestytään teoreettisesti kasvatuksen käsitettä lastensuojelulaitosten toteuttaman kasvatustyön kontekstissa. Työ rajautuu tarkastelemaan huostaanotettujen lasten pitkäaikaista sijaishuoltoa laitosluvilla toimivissa sijaishuoltoyksiköissä, missä kasvatus käsitetään näkökulmaksi tarkastella sijoitetun lapsen ja työntekijän arkea. Kasvatus laitoksessa ymmärretään tutkielmassa paitsi työntekijän ja lapsen välisenä suhteena, niin myös yhteisöllisenä ja yhteiskunnallisena kysymyksenä, mikä mahdollistaa monia eri tulkintaperspektiivejä lastensuojelulaitosten toimintaan. Tutkielman lähestymistapa on monitieteinen, yhdistäen niin yhteiskuntatieteellistä kuin kasvatustieteellistäkin keskustelua. Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat paikantuvat sijoitetun lapsen elämäntilanteen ja laitospasvatuksen ammatillisen toiminnan kuvaukseen sekä sijaishuoltoa koskevaan julkisen keskustelun analyysiin. Tutkimuksen tiedonmuodostukseen on vaikuttanut myös tutkielman tekijän monivuotinen työkokemus niin lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, opettajana kuin kehittäjänäkin.

Tutkielmassa laitospasvatusta tarkastellaan hermeneuttisen metodologian kehyksessä, pyrkien esittämään ymmärtävä tulkinta kasvatuksesta laitospasvatustissa sekä kuvaamaan siihen liitetyjä merkityksiä. Tavoitteena ei siis ole rakentaa objektiivista tulkintaa kasvatuksesta lastensuojelulaitoksessa. Tutkielmassa sovelletaan tulkitsevaa käsitetutkimusta, jossa tulkinta ymmärretään prosessiksi, jossa tulkitsija, tulkinta ja teksti ovat keskeisiä vuorovaikutussuhteessa olevia elementtejä. Tutkimuskysymys on, miten kasvatus käsitteellistyy lastensuojelulaitosten toteuttaman kasvatustyön kontekstissa.

Tutkimuksen teoreettinen perusta muodostuu kasvatuksen kuvauksesta ja analyysistä kasvatustieteelliseen tutkimuskirjallisuuteen peilaten. Näkökulmina kasvatukseen tutkielmassa esitellään kasvatuksen käsitteen moniulotteisuus, vuorovaikutuksen merkitys kasvatuksessa sekä analysoidaan kriittisen kasvatustieteen katsetta kasvatuksen poliittisuuteen. Tutkielmassa avataan myös vallan ja kasvatuksen välisiä kytköksiä. Tutkielman toinen teoreettinen lähtökohta paikantuu kasvatuksen käsitteen kuvaukseen lastensuojelulaitoksessa tutkimuskirjallisuuden luennan valossa, minkä yhteydessä analysoidaan laitosta kasvuympäristönä, kasvatustyön suhdeperustaisuutta sekä kasvatusta yhteisössä.

Tutkielman lopuksi esitetään johtopäätöksiä synteesi siitä, minkälaisia merkityksiä kasvatuksesta lastensuojelulaitoksessa löytyi. Laitospasvatus ja sen tutkiminen asetetaan yhteiskuntapoliittiseen tulkintakehykseen, minkä lisäksi merkityksiä kuvataan kasvatuksen tehtävinä, jotka asetetaan vuoropuheluun kasvatustieteellisen käsiteajattelun kanssa. Kasvatuksen tehtäviä luokitellaan tutkielmassa kasvatuksen käytännölliseen, institutionaaliseen, sosialisatio- ja suojelutehtävään. Tutkielman johtopäätöksissä esitetään myös kokoava tulkinta kasvatuksen käsitteellistymisestä lastensuojelulaitosten kontekstissa.

Avainsanat: laitospasvatus, lastensuojelu, sijaishuolto, käsitetutkimus

1	Johdanto	4
2	Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat	7
2.1	Lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen elämäntilanne	7
2.2	Ammatillinen kasvatus lastensuojelulaitoksessa.....	10
2.3	Laitoskasvatuksen historialliset juuret	14
2.4	Lastensuojelua koskeva julkinen keskustelu.....	17
2.5	Oma positioni lastensuojelun ammatillisen kasvatuksen tulkitsijana	19
3	Tutkimuksen toteuttaminen	23
3.1	Tutkimuskohdetta ymmärtävä hermeneuttinen metodologia	23
3.2	Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys.....	26
3.3	Tulkitseva käsitetutkimus tutkimusmenetelmänä	27
4	Kasvatus käsitteenä tutkimuskirjallisuudessa	30
4.1	Kasvatuksen käsitteen moniulotteisuus	30
4.2	Vuorovaikutuksen merkitys kasvatuksessa.....	33
4.3	Kriittisen kasvatustieteen katse kasvatuksen poliittisuuteen.....	36
4.4	Vallan ja kasvatuksen yhteen kietoutuminen	39
5	Kasvatus käsitteenä lastensuojelulaitoksessa	45
5.1	Laitos kasvuympäristönä	45
5.2	Kasvatustyön suhdeperustaisuus.....	49
5.3	Kasvatus yhteisössä	55
6	Johtopäätökset	60
6.1	Lastensuojelulaitoksia käsittelevä tutkimus osana yhteiskuntapolitiikkaa	60
6.2	Laitoskasvatuksen tehtävät	63
6.3	Kokoava tulkinta laitoskasvatuksen teoreettisesta määrittymisestä.....	68
7	Lopuksi	72
8	Lähteet	75

1 Johdanto

Valtaosa suomalaislapsista voi erilaisilla hyvinvoinnin mittareilla arvioituna hyvin. Suomessa on kuitenkin myös iso joukko (noin 18 000) lapsia, joiden elämässä ja kasvuympäristössä on tapahtunut jotakin sellaista, ettei kotona asuminen onnistu. Isojen haasteiden ja ongelmien kohdatessa perheen lapsen tilanteen arviointiin astuu mukaan viranomaistoimijana lastensuojelu, jonka viimesijaisena auttamisen keinona on lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle. Käytännössä tämä tarkoittaa kokonaisvaltaista muutosta lapsen ja perheen elämässä, sillä kaikki lapsen ja perheen arjessa rakentuu sijoituksen myötä uudelleen. Lapsen sijoituksen aikana hänen kasvatuksestaan vastaavat sijaishuollon toimijat yhteistoiminnassa lapsen vanhempien ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa.

Lastensuojelu ja sen parissa tehtävä työ on tunteita herättävä puheenaihe, johon liittyy vahvoja emotionaalisia latauksia. Lastensuojelua, etenkin sijaishuoltoa, koskeva julkinen keskustelu on ollut viime vuosina vilkasta (ks. esim. Laakso, 2019; Hoikkala-Lavikainen, 2015). Mediakeskustelu on nostanut toistuvasti esiin lastensuojelun menettelytapoja, mikä on haastanut ammattilaiset tarkastelemaan omaa toimintaansa entistä aktiivisemmin. Lastensuojelun käytänteistä ja toimintatavoista on käyty keskustelua niin asiakkaiden, työntekijöiden kuin kansalaistenkin näkökulmista. Monet näistä keskusteluista ovat koskeneet lastensuojelulaitosten toimintaa, jotka vastaavat palvelujärjestelmässä viimesijaisimmasta tuesta, mitä lapsiperheille on tarjolla. Myös työtä raamittava lainsäädäntö on kehittynyt 2000-luvulla merkittävästi, mikä on muovannut asiakkaan ja työntekijän suhdetta uudelleen. Tämän lisäksi sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö julkaisi vuonna 2019 päivitetty lastensuojelun laatuvaatimukset, joissa oli erityinen painopiste sijaishuollon laatuvaatimusten määrittelyssä (Malja, Puustinen-Korhonen, Petrelius & Eriksson, 2019).

Lähestyn pro gradu -tutkielmassani kasvatuksen käsitettä lastensuojelulaitosten toteuttaman kasvatustyön kontekstissa. Lastensuojelun ammatillisessa ja tutkimuksellisessa keskustelussa kasvatuksesta puhutaan rinnakkain ohjauksen, hoivan, hoidon, huolenpidon ja kuntoutuksen käsitteiden kanssa ilman yhteneväistä näkemystä siitä, mitä milläkin käsitteellä tarkoitetaan. Suhtaudun käsitteelliseen runsauteen tutkimuksellisella kriittisyydellä, jonka vuoksi katson tärkeäksi jäsentää kasvatuksellista toimintaa tässä tutkielmassa johdonmukaisesti kasvatuksen käsitteen alla. Laitoksissa tapahtuva kasvatuksellinen toiminta on tärkeä raja-alue työlleni myös siksi, että lastensuojelun sijaishuollon kentällä isoa kasvatuksellista vastuuta kantavat myös sijaisperheet, jotka yhtä lailla vastaavat sijoitettujen lasten arjesta ja kasvatuksesta, mutta omassa kodissaan ilman vaadittua ammatillista koulutusta. Tutkimukseni rajautuu huostaanotettujen

lasten pitkäaikaisiin laitossijoituksiin. Lastensuojelua tarkasteleva tutkimuskirjallisuus painottuu sosiaalityön oppiaineeseen. Tutkielmassani lähestyn lastensuojelun kontekstissa tapahtuvaa kasvatusta niin yhteiskuntatieteellisenä kuin kasvatustieteellisenäkin kysymyksenä. Kasvatustieteellinen tarkastelu tuo lastensuojelusta käytävään keskusteluun tärkeän näkökulman, sillä se paitsi laajentaa perspektiiviä kasvatuksen sisältöihin, niin myös raamittaa kasvatuksellisen toiminnan ehtoja. Kuten Atjonen (2008) toteaa, kasvatustieteellä on teoreettinen tehtävä, eli sen tulee jäsentää kasvatustoimintaa, luoda sitä kuvaavaa käsitteistöä ja kumuloida teoreettista tietoa. Lisäksi kasvatustieteellä on empiirinen tehtävä, eli sen tulee kuvata ja analysoida kasvatustodellisuudessa harjoitettavaa kasvatustoimintaa, luoda sitä kuvaavaa käsitteistöä. Kasvatustieteellä on myös kasvatusalan asiantuntijoiden kouluttamisen tehtävä, mikä tarkoittaa ammattilaisten varustamista työelämään tarpeellisin tiedoin ja taidoin. (ml.)

Tarkastelen kasvatuksen käsitettä lastensuojelulaitoksessa tässä tutkimuksessa tulkitsevan käsitteanalyysin keinoin. Tutkimusongelmani rajautuu laitospasvatuksen käsitteen kuvaamiseen ja analysointiin. Pyrin ymmärtämään käsitteen piirteitä kielellisesti, jonka ajattelen myös määrittelevän sijaishuollossa tapahtuvan kasvatustoiminnan sisältöjä ja reunaehtoja. Katson kasvatuksen -käsitteen määrittelemisen tärkeäksi rajaamassani kontekstissa, sillä aihepiiriä kasvatuksen sisältöjen ja kasvatuksellisen toiminnan näkökulmista on tutkittu vähän. Tutkimustiedon tarve on noussut esiin sijaishuoltopaikkojen arkea, erilaisia käytäntöjä sekä eri tahojen käsityksiä kasvatustoiminnasta koskien (Enroos, 2016). Suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa on jo kasautunutta tietoa huostaanotettujen kokemuksista, mutta tämä ei ole riittävää sijaishuollon kehittämisen pohjaksi, sillä kokemuspohjainen tieto ei yksin pysty vastaamaan ilmiöiden syihin tai niitä synnyttäviin mekanismeihin (Laakso, 2019, s. 80).

Tutkielmani aluksi esittelen työni taustan ja lähtökohdat. Tuon esille lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen elämäntilanteen erityisyyden sekä avaan kasvatuksellista toimintaa laitoksessa myös ammatillisesta näkökulmasta. Tutkimukseni taustoittamiseksi tuon esille myös laitospasvatuksen historiallisia juuria ja kehityskulkuja osana yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja lainsäädännöllisiä muutoksia. Tutkimukseni taustaksi analysoin myös lastensuojelun sijaishuoltoa koskevaa julkista keskustelua, joka omalta osaltaan on tuonut tutkimuksellisen tiedon ja ammatillisten käytänteiden kehittämisen tarpeen esille. Avaan myös omaa positiotani paitsi aihepiirin opiskelijana, niin myös entisenä lastensuojelun sosiaalityöntekijänä ja nykyisenä lastensuojelun opettajana.

Teoreettinen perusta, johon käsiteanalyysiani peilaan, muodostuu kasvatuksen käsitteen kasvatustieteellisestä luennasta. Tuon esille kasvatustieteellisen tarkastelun kasvatuksesta toimintana, jolla on tavoitteita. Erittelen myös kasvatusinstituutioiden merkitystä sille, mitä ammatillisella kasvatuksella ymmärrämme. Tämän jälkeen tulkitsevan kasvatusta lastensuojelulaitoksen kontekstissa eri näkökulmista yhteiskuntatieteelliseen ja kasvatustieteelliseen tutkimuskirjallisuuteen peilaten. Työni lopuksi esitän synteesini siitä, minkälaisia tulkitsevan käsiteanalyysin keinoin löytyneitä merkityksiä kasvatuksesta lastensuojelulaitoksessa löysin ja miten ne asettuvat vuoropuheluun kasvatustieteellisen käsiteajattelun kanssa.

2 Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat

2.1 Lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen elämäntilanne

Tutkimukseni kannalta katson tärkeäksi avata lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen elämäntilanteen erityisyyttä, sillä se perustelee tutkimuksellisen tiedon tarvetta kasvatuksellisen toiminnan kehittämiseksi laitoksissa. Lastensuojelulaitoksilla tarkoitetaan sijaishuollon yksiköitä, joilla on laitosluvat. Laitoshoidon perustuu sosiaalihoitolakiin, jossa laitoshoidon toteutuksen osalta säädetään seuraavasti: *”Laitospalveluja toteutettaessa henkilölle on järjestettävä hänen yksilöllisten tarpeidensa mukainen kuntoutus, hoito ja huolenpito. Hänelle on lisäksi pyrittävä järjestämään turvallinen, kodinomainen ja virikkeitä antava elinympäristö, joka antaa mahdollisuuden yksityisyyteen ja edistää kuntoutumista, omatoimisuutta ja toimintakykyä”* (SHL, 22§). Lastensuojelulaitoksia ylläpitävät valtio, kunnat, kuntayhtymät, järjestöt ja yhä enenevässä määrin yksityiset yritykset. Lastensuojelulaitosten palveluntuottajista tällä hetkellä jo yli 80% on yksityisiä toimijoita (Porko, Heino & Eriksson, 2018). Käsittelen tässä tutkimuksessa lastensuojelulaitoksia kokonaisuutena sisältäen lastenkodit, nuorisokodit, laitosluvilla toimivat perhekodit sekä koulukodit. Erilaisilla laitoksilla on eroja toimintaperiaatteiden ja profiilinsa osalta, mitä en katso ongelmalliseksi tutkimukseni kannalta, sillä tarkastelen laitospalveluun sijaishuoltoon liittyviä toimintakäytänteitä ja toimivaltakysymyksiä, jotka ovat lainsäädännön nojalla kaikille laitoksille yhteisiä.

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos kerää valtakunnallisesti lastensuojelua koskevat tilastotiedot. Tuorein tarkistettu tilasto on vuodelta 2019, jolloin huostassa oli 11 178 lasta, mikä tarkoittaa 1,1 prosenttia väestön 0-17 -vuotiaista. Sijoitetuista lapsista 40,5% (7659 lasta) oli sijoitettuna laitoshuoltoon. Laitoshoidon osuus sijoituksista kasvoi edellisvuoteen verrattuna 1,7 prosenttiyksikköä. Kaiken kaikkiaan sijoitettuna kodin ulkopuolelle oli 18 928 lasta, mikä tarkoittaa 1,5 prosenttia 0-20 -vuotiaista lapsista. Vuonna 2019 oli enemmän sijoitettuja lapsia kuin koskaan aiemmin, joten sijaishuoltoon liittyvät kysymykset koskettavat Suomessa yhä useampia perheitä (Forssel, Kuoppala & Säkkinen, 2020.)

Syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen elämäntilanne on saattanut sisältää monia mutkikkaita siirtymiä paikasta ja elämäntilanteesta toiseen. Sijoituksesta kodin ulkopuolelle muodostuu aivan erityinen taival osana lapsen elämäntilannetta. Sijaishuolto voi merkitä lapselle ja hänen vanhemmilleen hyvin erilaisia kokemuksia ja ratkaisuja. Lastensuojelun piirissä oleville lap-

sille on usein karttunut monenlaisia kokemuksia kotioloista ja sijoitusprosesseista sekä siirtymistä paikasta toiseen. Kokemukset saattavat vaihdella huolesta, kauhusta ja häpeästä huojentuneeseen helpotukseen sekä toiveikkuuteen. Sijoituksella pyritään takaamaan lapselle turvallinen kasvuympäristö ja tukevia ihmissuhteita, jotta vaikeuksia tai kaltoinkohtelua kokeva lapsi voisi jälleen iloita omasta olemassaolostaan. Hyvät kokemukset ja mielihyvä lisäävät turvallisuudentunteen ja kasvun mahdollisuuksia. (Känkänen, 2013.)

Sijoitetun lapsen elämäntilanteen ymmärtämiseksi on välttämätöntä myös hahmottaa yhteiskunnallista ja yhteiskuntapoliittista vastuuta, mikä lastensuojelulle viranomaistoimintana kuuluu. Salmi, Sauli ja Lammi-Taskula (2012) väittävät suomalaisessa yhteiskunnassa ja politiikassa vallitsevan rakenteellista välinpitämättömyyttä lapsia kohtaan, mikä tarkoittaa runsasta huolipuhetta lapsista, mikä ei kuitenkaan konkretisoidu poliittisiksi päätöksiksi resursseja jaettaessa. Rakenteellinen välinpitämättömyys syvenee yhteiskunnassa, jossa toiminta talouden ehtoilla ja liike-elämän logiikan pohjalta leviää kaikille yhteiskuntakehityksen alueille (ml.).

Huostaanotettujen lasten kasvuympäristöissä on ollut usein useita riskitekijöitä ennen huostaanottopäätöstä ja sijoitusta. Tavallisimpia huostaanottoon johtaneita syitä ovat vanhempien tai nuoren omat mielenterveys- ja päihdeongelmat tai perheväkivalta. Huostaanotetut lapset ovat voineet kohdata psyykkistä ja fyysistä laiminlyöntiä sekä pahoinpitelyjä. (Kalland, 2015) Laajan tilastoaineiston kokoamalla Heino ja Johnson (2010) havaitsivat, että huostassa olevien lasten osallistuminen tutkintoihin tähtäävään koulutukseen on merkittävästi vähäisempää kuin muilla nuorilla. Kaikista 16-vuotiaista vain 15 prosenttia ei opiskele, kun taas huostassa olleista jopa yli puolet ei rekisterien mukaan osallistu toisen asteen koulutukseen. Huostassa olleiden koulutus jäi 20-24 -vuotiaiden ikäluokissa peruskoulun varaan yli kolme kertaa useammin kuin muilla nuorilla (ml.). Kaikkein heikoin koulutustaso on lastensuojelulaitokseen sijoitetuilla tai useampaan erilaiseen sijoituspaikkaan sijoitetuilla pojilla, joista 80% on vielä 23-24 -vuotiaana vailla peruskoulun jälkeistä koulutusta. Laitoshoitoon sijoitetuista tytöistä 75% puuttuu aikuisiässä peruskoulun jälkeinen koulutus (ml.). Lastensuojelututkimuksen perusteella huostaanotetut lapset ja nuoret tulevat usein yhden huoltajan perheestä ja enemmistö heistä on teini-ikäisiä. Lasten perheet ovat köyhiä vielä useammin kuin lastensuojelun avohuollon asiakkaiden tilanteessa, sillä yli puolet on saanut toimeentulotukea, joista yli kolmannes pitkäaikaisesti (yli kuusi kuukautta). Huostaanotettujen lasten ja nuorten vanhemmat olivat työelämässä vielä harvemmin kuin lastensuojelun avohuollossa. (Salmi ym., 2012.)

Senni Laineen ja Sanni Pietilän (2020) toteuttamassa kyselyssä lastensuojelulaitoksiin sijoitetuille nuorille kysyttiin myös kokemuksista hyvästä kohtelusta lastensuojelulaitoksessa. Nuorista 78%:lla oli kokemuksia hyvästä kohtelusta, 7% ei ollut ja 15% ilmoitti, ettei osaa sanoa. Huonosta kohtelusta kysyttäessä 62% nuorista ilmoitti kokeneensa huonoa kohtelua, 24% ei ollut kokenut ja 14% ei osannut ottaa kantaa väitteeseen. Kyselyssä hyvän kohtelun määreiksi nousivat reilu, ymmärtävä kohtelu sekä nuorten kuunteleminen ja auttaminen. Hyvää kohtelua saaneiden nuorten mielestä hyvä sijaishuolto oli tuonut heidän elämäänsä turvaa sekä rauhallisen asuinpaikan että turvalliset aikuiset. Nuorten kokemuksissa hyvä sijaishuolto piti sisällään ohjaajan kanssa tehtyjä konkreettisia asioita tai ohjaajan nuorelle opettamia selviytymiskeinoja esimerkiksi mielenterveysongelmiin. Erityisen mieleen jäävinä nuorten kokemuksissa nousivat esiin mukavat hetket omaohjaajan tai jonkun muun tärkeän ohjaajan kanssa. Huonon kohtelun osalta yleisimmin vastauksissa nousivat esiin asiat, joita nuoret pitivät epäoikeudenmukaisina tai ahdistavina, kuten perusteettomina pidetyt rangaistukset, huutaminen ja ilman päätöksiä tehty rajoittaminen. Yleisin kokemus huonosta kohtelusta sanallistui nuorten kokemuksissa ohjaajan huutamiseen sekä siihen, ettei nuoren kanssa oltu haluttu keskustella vaihtoehtoisesta toiminnasta. Huonoksi kohteluksi koettiin myös toimimatta jättäminen eli se, ettei nuori saa apua ongelmiinsa tai tule kohdatuksi. (ml., s. 12–15.)

Vuoden 2019 valtakunnallisen kouluterveyskyselyn yhteydessä toteutettiin myös tutkimus sijoitettujen lasten ja nuoren hyvinvoinnista sekä palvelukokemuksista (Ikonen, Eriksson & Heino 2020). Tutkimustulosten mukaan sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi eroaa monelta osin kotona asuvien ikätovereiden hyvinvoinnista. Sijoitetut lapset ovat vähemmän yleisesti tyytyväisiä elämäänsä ja kokevat muita yleisemmin terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi. Mielen hyvinvointiin liittyvät pulmat ovat sijoitetuilla lapsilla muita yleisempiä. Myös sijoitettujen nuorten väkivaltakokemusten yleisyys nousi tutkimuksessa esiin. Tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö on erityisesti yläkouluikäisillä sijoitetuilla nuorilla huomattavan yleistä. Sijoitetuista lapsista noin puolet kertoi kyselyssä olevansa asumiseen tyytyväisiä nykyisessä sijoituspaikassaan. Sijoitetuilla lapsilla oli monenlaisia kokemuksia kasvatuksellisista käytännöistä, noin puolet lastensuojelulaitoksissa asuvista nuorista oli kokenut liikkumisvapauden rajoittamisen tai yhteydenpidon rajoittamisen ja joka kolmas kiinnipitämisen. Kaikista yläkouluikäisistä nuorista joka kolmas oli kokenut joukkorangaistuksen tai rangaistuksen, josta ei tiennyt, mistä sen sai. Yleisimmin näitä kokemuksia oli lastensuojelulaitoksiin sijoitetuilla nuorilla. Kyselyssä sijoitetuista nuorista joka viides kertoi tulleen jätetyksi ilman ruokaa rangaistuksena jostakin. (Ikonen ym., 2020, s. 16–36.)

2.2 Ammatillinen kasvatus lastensuojelulaitoksessa

Lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan kasvatuksellisen toiminnan voidaan katsoa toimivan ”teoreettisessa tyhjiössä”, sillä kansainvälisestikin lastensuojelun sijaishuollon käytännöille on hyvin vaikeaa löytää sisällöllisiä määritelmiä (Tarvainen & Kekoni 2015). Lastensuojelututkimuksessa sekä sijaishuollon ammatillisissa keskusteluissa käytetään rinnakkain näkökulmasta riippuen käsitteitä hoito, hoiva, huolenpito, kasvatus ja kuntoutus puhuttaessa lastensuojelulaitoksessa tehtävästä työstä. Kasvatuksellinen näkökulman rinnalla lastensuojelulaitosten tekemää työtä on kuvattu terapeutiksi työksi, mikä korostaa sijoitetun lapsen elämäntilanteen erityisyyttä ja korostaa lapsen traumatisoitumisen näkökulmaa. Laitoksessa tehtävää työtä on jaoteltu myös sosiaalipedagogisen orientaation mukaisesti, millä on vahva perinne suomalaisessa lastensuojelussa. Sosiaalipedagogisella orientaatiolla viitataan ajatteluun, jossa lapsen kasvatus laitoksessa perustuu pedagogisen suhteen luomiseen lapsen ja työntekijän välillä sekä lapsen integroimiseen itsenäiseen aikuisuuteen ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen. Sosiaalipedagogisessa orientaatioissa korostuvat arkikeskeisyys sekä yhteisen arjen jakaminen. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017, s. 16–17.)

Käsitän kasvatuksen tässä tutkimuksessa näkökulmaksi tarkastella sijoitetun lapsen ja työntekijän arkea lastensuojelulaitoksessa (ks. Laakso, 2009). Kasvatustyötä tekevän ohjaajan tai hoitajan työnkuvaan kuuluu lastensuojelulaitoksessa paljon muitakin työtehtäviä kuin lapsikohtainen kasvatus. Lastensuojelulaitosten henkilöstön työnkuvaan kuuluu myös merkittävä määrä lapsen biologisten vanhempien ja lapselle muille läheisten henkilöiden kanssa tehtävää perheytyötä kuin myös verkostotyötä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja muiden yhteistyötahojen (mm. lapsen hoito- ja terapiakontaktit) kanssa toimiminen. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt hahmottamaan ja kuvaamaan ammatillista kasvatustyötä lastensuojelulaitoksessa tekevän työntekijän perustehtävää. Rakennan kasvatuksellisen perustehtävää sellaisena kuin se yhteiskuntatieteellisen ja kasvatustieteellisen tutkimuskirjallisuuden sekä oman koulutukseni ja työkokemukseni kautta syntyneen tiedonmuodostuksen avulla näyttäytyy. Lastensuojelulaitoksessa tapahtuvaa kasvatustyötä on tarkasteltu työn eettisten vaateiden jäsenysten kautta (ks. Eronen & Laakso, 2016), mutta tässä tutkimuksessa lähestyn lastensuojelulaitosten arkea kasvatuksen käsitteen avulla.

Eronen & Laakso (2016) näkevät kasvatuksellisen teoreettisen ajattelun hyödyntämisen ja elvyttämisen olevan paikallaan suomalaisessa lastensuojelussa. Kasvatuksen käsite voisi tarjota

teoreettisen viitekehyksen sijaishuollossa tehtävälle työlle siitä huolimatta, millainen lastensuojelujärjestelmä kussakin maassa on. Laitostyöntekijöiden rooli on olla kasvattajana ja ymmärtää oma roolinsa lasten tulevaisuuteen vaikuttavana. Eronen & Laakso viittaavat Cameron ym. 2016 ajatteluun kasvatussuhteen merkityksen ymmärtämisestä. Sen mukaan kiintymyssuhdeajattelu ei riitä tavoittamaan kasvatukseen liittyvien kulttuuristen tekijöiden muutosta, perhemuotojen moninaistumista, perhesuhteiden ja työnjaon muutoksia, perheissä vanhempien kesken tapahtunutta ja lasten ja vanhempien kesken tapahtunutta demokratisoitumista, mitä taas kasvatuksellisen keskustelun avulla on mahdollista lähestyä. Haasteelliseksi kasvatusorientaatio lastensuojelulaitosten toimintaan liitettynä voi näkyä tilanteissa, joissa julkinen kasvatustoiminta yhdistyy lapsen perheen ja sosiaalityöntekijän ajattelun kanssa ilman yhteistä jaettua historiaa. (ml.)

Lastensuojelulaitoksessa tapahtuvan kasvatuksen määrittelyn näkökulmasta on oleellista hahmottaa lastensuojelulaitoksen perustehtävä kokonaisuudessaan. Eronen ja Laakso (2017) ovat tutkineet sijaishuollossa tehtävän työn vaativuutta. He kuvaavat vaativuutta sijaishuollossa tehtävässä työssä epäsuhdaksi vallitsevan asiantilan ja tavoitellun välillä. Epäsuhtaa työssä aiheuttaa jatkuvat organisatoriset muutokset, yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen vastuun välinen epäsuhta sekä suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden epäsuhta. (ml., s. 146–147.) Kasvatustyö lastensuojelulaitoksessa vaatii monenlaista osaamista. Lastensuojelulaitoksen henkilökunnan on ymmärrettävä kokonaisvaltaisesti eri ammattialojen, kuten sosiaalialan, psykiatrian ja psykologian viitekehyksiä (Pekkarinen, 2018). Sijaishuollossa tehtävä työ on sekä julkista huoltoa että henkilökohtaista hoivaa ja huolenpitoa. Työn luonne julkisena tehtävänä sisältää vaateen työntekijöiden korkeasta etiikasta työn sensitiivisyyden ja intiimiyden vuoksi. (Eronen & Laakso 2017, s. 142–143.)

Lastensuojelulaitoksissa tehtävän työn arjessa syntyy jännitteitä suhteessa osaamiseen, sillä lainsäädäntö määrittelee hyvin väljästi lastensuojelussa nimenomaisesti kasvatuksellisen työn vaateita. Lainsäädännöllinen kehys perustuu paitsi kansalliseen lainsäädäntöön, niin myös YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja YK:n sijaishuollon ohjeisiin. YK:n sijaishuollon ohjeet syventävät lapsen oikeuksien sopimuksen soveltamista sijaishuoltoa koskevassa päätöksenteossa ja käytännöissä. Lisäksi ohjeistuksissa linjataan sijaishuollon edellytyksiä ja laatua sekä korostetaan perhehoidon ensisijaisuutta ja ylipäänsä sijaishuollon tarpeen vähentämistä. YK:n sijaishuollon ohjeissa korostetaan myös valtion vastuuta jokaisen sijaishuoltoon sijoitetun lapsen turvallisuuden, hyvinvoinnin ja kehityksen valvonnassa sekä hoitojärjestelyjen asianmukaisuuden säännöllisessä tarkistamisessa. (YK:n sijaishuollon ohjeet 2018.)

Kuten olen tuonut esiin, lastensuojelun asiakastyössä kohdatut lapset, nuoret, vanhemmat ja lapsen läheiset ovat yleensä henkilöitä, jotka kantavat mukanaan elämäntarinassaan monia pettymyksiä, traumaattisia kokemuksia sekä vaille jäämistä perustarpeiden osalta, minkä lisäksi sosiaalipoliittisen tutkimustiedon valossa tiedämme, kuinka huono-osaisuus Suomessakin kasautuu (ks. esim. Saari, 2015). Tämän lisäksi suomalainen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä sekä sosiaaliturva on hyvin kompleksinen hallittavaksi. Yksittäinen työntekijä kohtaa tämän kaiken arjen työssään hyvin vaihtelevin valmiuksin. Kasvatuksellinen ohjaustoiminta lastensuojelulaitoksissa vaatii monenlaista osaamista, sillä lastensuojelulaitoksessa tapahtuvan työn ytimessä on määrittely lapsen hyvän kasvun ja kehityksen edellytyksistä.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijältä edellytetään maisterin tutkintoa, jonka osana tai lisäksi on suoritettu pääaineen tai pääainetta vastaavat opinnot sosiaalityöstä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä vastaa huostaanotetun ja sijaishuoltoon sijoitetun lapsen asioista, mutta lapsen arjesta sosiaalityöntekijä on usein kaukana. Lapsen arki on lastensuojelulaitoksessa, jossa toimii iso joukko kasvatustalon työntekijöitä, jotka hoitavat lastensuojelullisesti sijoitettujen lasten arkisia asioita ja kohtaavat lapsia heidän tullessaan ”julkiseen kotiin” (ks. Enroos, 2017), eli pitkäaikaiseen sijaishuoltoon. Pitkäaikaisessa sijaishuollossa lapsen asumisesta, koulunkäynnistä, terveydentilasta ja läheissuhteissa päävastuu on sosiaalitoimella. Näitä tehtäviä käytännössä hoitavat muun muassa nuoriso- ja vapaa-ajanohjaajat, lähihoitajat tai työntekijät välttämättä vailla mitään sosiaali- ja terveystalon koulutusta, sillä kaikkien kuntien tai kuntayhtymien kilpailutukset eivät edellytä korkeampaa koulutusta palveluntuottajilta eikä vaatimustaso ole tämän tarkemmin määritelty lainsäädännössä. Lastensuojelulain 60§:ssä todetaan ”*Hoito- ja kasvatus-tehtävissä olevan henkilöstön määrässä ja henkilöstörakenteessa on otettava huomioon toimintayksikön asiakaskunnan erityistarpeet ja toiminnan luonne. Henkilöstön riittävästä määrästä, osaamisesta ja perehdytyksestä on huolehdittava siten, etteivät niihin liittyvät puutteet aiheuta rajoitusten käyttämistä, lapsen turvallisuutta vaarantavia ja ihmisarvoa alentavia rajoitustoimenpiteiden toteuttamistapoja ja käytäntöjä*”, mutta tämän tarkemmin koulutuksesta tai henkilökunnan osaamisesta ei säädetä. Useimmissa lastensuojelulaitoksissa ohjaajien koulutusvaatimus on kuitenkin käytännön tarpeista johtuen noussut niin, ettei keskiasteen ammatillisen tutkinnon katsota enää riittää päteväyttämään työhön. Myös osa palveluja tilaavista kunnista edellyttää palveluntuottajia kilpailuttaessaan henkilökunnalta riittävää osaamista. Sijaishuollon työtehtäviin katsotaan soveltuviksi sosionomi (AMK) ja sairaanhoitaja (AMK) -tutkinnot. Koulutustason nousemisesta huolimatta erilaisissa kehittämishankkeissa on todettu osaamisen ja tiedon laitospalveluksen kentillä jakautuvan epätasaisesti (ks. esim. Vogt, 2005).

Ammatillinen kasvatus lastensuojelulaitoksessa tähtää lapsen elämäntilanteen vakauttamiseen. Hoidollisten mallien vaikuttavuuden kannalta perusedellytyksinä voidaan laitoksen toiminnassa nähdä hyvän kontaktin ja suhteen luominen, säännöllisen arjen rakenteet sekä hyvässä vuorovaikutuksessa toimiminen (Pekkarinen, 2017, s. 37–38). Kasvatuksen ja kuntoutuksen tutkimuksessa on haasteena sovittaa yhteen erilaisia ihmiskäsityksiä, tieteenfilosofisia lähtökohtia, ammattikulttuureita ja erityistä tukea tarvitseva lapsi perheeseen (Sipari, 2008 s. 13). Pekkarinen (2017, s. 37) havaitsi koulukotien toimijoita haastatellessaan keskeisenä kasvatuksellisenä ja hoidollisena periaatteena säännöllisen ja aikuisjohtoisesti eletyn arjen sekä lasta arvostavan kohtelun merkityksen tilanteessa, jossa koulukotiin sijoitetut on monella tapaa leimattu erilaisiksi.

Laitoskasvatusten käytäntöjen kannalta ongelmallisena on näyttäytynyt kasvatustyötä tekevien ammattilaisten vetoaminen perinteisiin ja sääntöihin, jotka eivät perustu voimassa olevaan lainsäädäntöön. Kasvatustyötä tekevien toimintatavat ja niiden perustelut voidaan katsoa kuuluvan ”aina on tehty näin”, ”muutkin tekevät näin” tai ”on käytäntönä toimia näin” -tyylisiin selityksiin. Kyseenalaisten kasvatuksellisten käytäntöjen taustalla voi olla sekä tietämättömyyttä että välinpitämättömyyttä. Lasten sijaishuoltopaikkojen henkilöstö ei aina tunnista sääntöihin kirjaamia toimintatapoja ja käytäntöjä tosiasiallisesti lapsen itsemääräämisoikeutta rajoittavina toimina. Toisaalta myös lastensuojelulain valmistelun voidaan katsoa epäonnistuneen siinä, ettei kasvatuksellisten rajojen ja lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden välistä eroa ole avattu riittävän selkeästi. (Saastamoinen, 2018, s. 5–31.) Laitokset määrittelevät omaa toimintaansa ohjaavat säännöt ja toimintakäytännöt. Sääntöjen laatimista ja niiden kirjaamista pidetään yhtenä sijaishuollon laadun ja lasten oikeuksien toteutumisen takeena. Säännöt sitovat myös työntekijää, minkä johdosta työntekijän tekemiä joustoja sääntöjen noudattamisessa lapsen yksilölliseen tilanteeseen peilaten voidaan pitää lojalisuusristiriitana muihin työntekijöihin nähden. Säännöistä poikkeavan toiminnan voidaan nähdä myös horjuttavan johdonmukaista kasvatusta. Kuitenkin työntekijältä laitoksessa odotetaan tilannekohtaista harkintaa, tilannetta ja tilannetietoisuutta. (Eronen & Laakso, 2017. s. 155.) Laatutyöskentely haastaakin lastensuojelulaitoksia ja niiden työntekijöitä kehittämään toimintaansa. Olennaista laatutyöskentelyssä on laituskulttuureissa syntyneiden toimintatapojen avaaminen ja arvioiminen (Vogt, 2005, s.8).

2.3 Laitoskasvatuksen historialliset juuret

Lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan ammatillisen kasvatustyön ymmärtämiseksi on tärkeää ymmärtää sitä yhteiskunnallista ja lainsäädännöllistä kehitystä, minkä varassa lastensuojelu on kehittynyt ja erottautunut viranomaistehtävänä laajemmasta lasten suojelun tarpeesta. Laitoskasvatusta ei ole juuri pohdittu yleisen kasvatustieteen viitekehyksessä viime vuosikymmenten aikana lukuun ottamatta Erkki Saaren vuonna 1961 julkaistua teosta ”Laitoskasvatus”. Kasvatuksen käsite on korvautunut hoidon, huollon ja hoivan käsitteillä. (Laitala & Puuronen, 2016, s. 21–47.) Historialliset juuret ulottuvat kuitenkin kauas, sillä ensimmäinen lastenkoti Suomessa perustettiin valtiopäivillä 1751–1752 käsitellyn anomuksen perusteella Helsingin lähelle. Lastenkodin yhteyteen perustettiin tupakkaviljelmä ja puutarha tuomaan varoja lastenkodille ja töitä lapsille. Lastenkodin toiminta oli kehittymätöntä ja se päädyttiin lakkauttamaan 1765–1766 valtiopäivien päätöksellä. Ajatus laitoshuollosta alkoi kuitenkin syntyä, vaikka laitosten kehittyminen ja vakinaistuminen sijoittui 1800-luvun puoliväliin, jolloin säätyläis- ja porvarispiireissä alettiin perustaa kiihtyvällä tahdilla hyväntekeväisyysyhdistyksiä. (Pulma & Turpeinen, 1987, s. 19–44.)

Lastensuojelulaitosten historiassa 1800-luvulla laitostyö oli erikoistumatonta ja sen problematiikka oli sidoksissa esimodernin yhteiskunnan sosiaalisiin ongelmiin. Laitosten arkityö oli pitkälti orvoksi jääneiden ja kerjäävien lasten keräämistä laitokseen sekä heidän huoltonsa, hoitonsa ja kasvatuksensa järjestämistä. Laitosten toiminta kohdistui etenkin fyysisten perustarpeiden tyydyttämiseen, mutta myös uskonnollisuuteen, työhön opettamiseen ja kurinpitoon. Tuohon aikaan vitsa- ja kopperirangaistukset, kuten myös ruuan pidättäminen, katsottiin olevan kasvatuksellisia keinoja. Käänteinen tapahtui 1800-luvun viimeisinä vuosina, kun Suomeen lanseerattiin suojelu- ja pakkokasvatusoppi. Sen myötä huomio alkoi kiinnittyä lasten jaotteluun eri laitoksiin käyttäytymisen perusteella siveellisen turmeluksen kriteeristöllä, eli laiminlyödyt lapset ja pahatapiset rikollisiin tekoihin päätyneet lapset erotettiin toisistaan. Pahatapisiksi arvioidut lapset sijoitettiin kasvatustaloksiin ja suojelukasvatuksen piiriin arvioidut lapset sijoitettiin ensisijaisesti yksityiskotihoitoon. Hiljalleen erotteluperusteeksi tuli kuitenkin lapsen yksilölliset luonteenpiirteet. (Harrikari, 2015.)

Laitoskasvatuksen historian kannalta keskeisiä henkilöitä ovat 1900-luvun alkuvuosikymmeninä olleet Adolf von Bonsdorff, Sulo Salmensaari, Juho Tunkelo sekä 1940-luvulla heidän työtään jatkanut Erkki Saari. Ensimmäisen laitoskasvatuksen oppikirjan ”Kasvatus pahatapai-

suuden ehkäisijänä” julkaisi vuonna 1915 Sulo Salmensaari. 1900-luvun alussa suojelukasvat-
tajien iskusanana oli siveellisyys. Suojelukasvatuksen tavoite oli ohjata pahatapaisuuteen har-
hautuneen lapsen luonne mahdollisimman varhaisessa vaiheessa siveelliselle kasvu-uralle.
Ajattelussa näkyi vahvat vaikutteet klassisesta kasvatus- ja sivistysajattelusta. (Laitala & Puu-
ronen, 2016, s. 21–47.) Harrikarin (2015) mukaan lasten luokitteluperusteiksi 1920-luvulta läh-
tien, jolloin kunnalliset lastenkodit alkoivat yleistyä, tulivat ikä, sukupuoli, älykkyys ja asuin-
paikka, mutta laitostyhteisöjen toimintatavat pysyttäytyivät vielä ainakin 1940-luvun lopulle pit-
kästi uskonnollisuuden, työnteon, kurinpidon ja vitsarangaistuksen regiimissä. Joukkosielutie-
teellinen tieto rantautui laitostyöhön vasta 1950-lvulla, jolloin laitostyössä alettiin käyttää ryh-
mäpainetta hyödyntäviä toimintatapoja. Yhteisöä hyödyntäviä tapoja alettiin laitoksissa sovel-
taa vasta 1970-luvulla, mikä murtui 1980-luvulla lapsen oikeuksien paradigman myötä. Länsi-
maisen kulttuurin myöhäismodernit piirteet, kuten ihmis- ja perusoikeusajattelu sekä uudet val-
vonnan muodot lävistivät laitostyöskäytännöt 1990-luvulta lähtien, mitkä kirjattiin vuonna 2007
säädettyyn lastensuojelulakiin. (ml.)

Lastensuojelussa on siirrytty muutaman vuosisadan aikana esimodernin yhteiskunnan lähinnä
kristinuskoon perustuneista uskomusjärjestelmistä, tavoista ja traditioista kohti modernin yh-
teiskunnan tieteellisesti refleктоituja oppeja, säädännäisoikeutta ja lastensuojeluun erikoistu-
neita ammattikuntia. Myöhäismodernin globalisoituva yhteiskunta on tuonut mukaan myös ih-
misoikeudellisen hallinnantavan. (Harrikari, 2015.) Vaikka tutkimukseni päätavoitteeni ei ole
tarkastella lastensuojelun historiaa laitostasvatuksen osalta, katson historiallisten juurien tun-
temisen välttämättömäksi tutkimuskysymykseeni vastaamiseksi, sillä historiallinen tarkastelu
osoittaa paitsi sen, miten kasvatustasvatustelu lastensuojelulaitoksissa syntyy paitsi aikansa tuot-
teena, niin myös muuttuu hitaammin kuin lainsäädäntömuutoksista tai tutkimustiedon kehitty-
misestä olisi pääteltävissä.

Lastensuojelulaitosten historiaa käsittelevissä tutkimuksissa on noussut esille alistamista, kal-
toinkohtelua ja väkivaltaa, kuten Laitalan & Puurosen (2016) tutkimus osoitti. Lastensuojelun
toimintakäytänteiden arvioinnin kannalta kritiikkiä on esitetty sosiaalisen valikoitumisen näkö-
kulmasta (ks. Laitala & Puuronen 2016, s. 227). Sijaishuollon piiriin viranomaispäätöksillä ote-
tut lapset ovat kuuluneet yhteiskunnan heikompiosaisiin ja heihin on suhtauduttu ikään kuin he
olisivat alemmaa rotua. Huostaanoton voidaankin nähdä olleen yhteiskunnan tapa pitää kurissa
ja kontrollissa huono-osaisimpia ja samalla tuottaa heidän avullaan varoittavia esimerkkejä
siitä, mitä seuraa, jos normeja rikotaan. (ml.)

Suomen valtio on myöntänyt laitoksissa tapahtuneen kaltoinkohtelun, joka johti vuonna 2016 silloisen perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehulan valtiolliseen anteeksipyyntöön. Anteeksipyyntö perustui sosiaali- ja terveysministeriön teettämään tutkimukseen suomalaisen lastensuojelun sijaishuollon kaltoinkohtelun kokemuksista vuosina 1937–1983. Tutkimuksen pohjalta koostetussa raportissa nousi esille haastateltujen kokemukset ruumiillisesta ja seksuaalisesta väkivallasta, perustarpeiden eli ruuan tai terveydenhuollon laiminlyönnistä sekä monenlaisesta nöyryyttämisestä (Hytönen ym., 2016, s. 2). Anteeksipyyntöön tunnustettiin sijaishuollon haavoittuvuus sekä kehitystarpeet lainsäädännön ja käytännön toiminnan osalta.

Esimerkkinä hitaasta muutoksesta lastensuojelulaitoksissa on keskustelu koulukotien kasvatuskäytänteistä, mikä on aktivoitunut, mistä jo tutkimukseni taustoituksessa mainitsin, oikeusasiamiehen aktiivisen tarkastustoiminnan johdosta. Oikeusasiamies teki tarkastuksen Nuorten ystävät -palvelut Oy:n koulukoti Pohjolakotiin keväällä 2018, jonka pöytäkirja julkaistiin 3.7.2018 (Eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastus 2018). Oikeusasiamiehen pöytäkirjassa tuodaan esille seikkaperäisesti niitä kohtia, missä laitoksen tekemien ”kasvatuksellisten linjausten” toteuttaminen on tosiasiaa perusoikeuksia rajoittavaa ja edellyttäisi siten lastensuojelulainmukaisen rajoituspäätöksen tekemistä. Pöytäkirjassa otetaan esille myös nuorten kohtaamiseen, kunnioittamiseen ja kohteluun liittyviä pulmakohtia, joita peilataan laitoksesta sekä lapsilta, työntekijöiltä että laitoksen johtajalta saatuihin tietoihin ja vastineisiin. Pöytäkirjassa on useita kohtia, muun muassa joukkorangaistuksista ja riisuttamisista luopuminen, joissa laitoksen johtaja toteaa käytäntöjä muutetun. Pöytäkirjassa on kuitenkin myös asioita, jotka eivät valvontaviranomaisten reagoinnista huolimatta ole muuttuneet, mistä esimerkkinä eristystiloissa sijaitseva käymälä, josta jo 2012 Pohjolakodille annettiin aluehallintoviraston toimesta huomautus ja kehoitus asian korjaamiseksi. Pohjolakoti ei ollut kuitenkaan tarvittaviin toimenpiteisiin ryhtynyt edelleenkään vuonna 2018, mikä kertoo osaltaan suhtautumisesta valvontavirnaomaisiin sekä siihen, minkälaisissa puitteissa kasvatustoiminnan ajatellaan olevan perusteltua tapahtuvan. Merkille pantavaa historiallisessa tarkastelussa on myös se, miten vähän kasvatuksellisista käytänteistä ja niiden perusteista mainitaan Pohjolakodin historiikeissa (Vainiokangas, 1995; Nikula ym., 2005).

Lasten ja nuorten kehitykseen ja kasvatukseen sovellettava tieto on reilun sadan vuoden aikana lisääntynyt ja synnyttänyt yhä uusia instituutioita ja institutionaalisia käytäntöjä, joiden puitteissa lasten toimintaa ohjataan. Samalla, kun aikuisuuden instituutiot ovat muuttuneet yhä epävarmemmiksi, vaikeammin määriteltäviksi ja liikkuviksi, ovat jotkin lasten sosiaalistamiskäy-

tännöt ja -instituutiot pysyneet muuttumattomina. Erilaisilla kasvatustyötä tukevilla ja ohjauksilla käytännöillä on ollut tärkeä rooli osana hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisprosessia. Samalla, kun lasten sosiaalistaminen on otettu yhteiskunnan tehtäväksi, on asiantuntijuus sen tiimoilta kasvanut usean tieteenalan ja ammattikunnan yhteiseksi asiaksi. Asiantuntijapuheessa kasvu ja kehitys kääntyvät kirjavaksi kokoelmaksi erilaisia hypoteeseja, käsitteitä ja teorioita, joiden jalostaminen yhä toimivammiksi menetelmiksi on jatkuvan asiantuntijakeskustelun, tutkimuksen ja debatoinnin aluetta. (Pekkarinen & Vehkalahti, 2012.)

2.4 Lastensuojelua koskeva julkinen keskustelu

Lasten hyvinvointi ja lapsiperheiden asema on ollut julkisen keskustelun kohteena Suomessa tasaisesti koko 2000-luvun ajan (Salmi ym., 2012). Etenkin sijaishuoltoa koskeva julkinen keskustelu on ollut viime vuosina vilkasta. Vuonna 2012 julkisuuteen nousi 8-vuotiaan helsinkiläistyön kuolema, jonka yhteydessä lastensuojelun toimintaa arvioitiin ja arvosteltiin laajasti. Isänsä ja äitipuolensa murhaaman pikkutyön tragedia johti myös virkarikossyytteisiin sekä käynnisti lastensuojelua koskevat laajat selvitykset ja kehittämishankkeet (ks. Harrikari, 2019, s. 378). Sosiaali- ja terveysministeriö asetti laajan selvitystyöryhmän, jonka loppuraportti ”Toimiva lastensuojelu” julkaistiin 2013. Raportissa keskityttiin lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheisiin ja avohuoltoon, mutta myös sijaishuollon kehittämistarpeet nostettiin esiin (Kananoja ym., 2013 s. 70). Traagisten tapahtumien jälkeen lastensuojelun käytänteistä ja toimintatavoista on käyty keskustelua lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa, poliittisessa päätöksenteossa sekä asiakkaiden näkökulmasta etenkin sosiaalisessa mediassa.

Lastensuojelulaitoksia koskeva julkisessa keskustelussa nousee esille laitoshoidon kalleus ja se, kuinka kustannuspaineissa sen käyttöä tulisi vähentää (Hoikkala & Lavikainen, 2015, s. 4). Tämän lisäksi julkista keskustelua käydään sijaishuollon toimintaedellytyksistä, johon myös lastensuojelutyön ammattilaiset ovat osallistuneet. Helmikuussa 2020 Pelastakaa lapset ry julkaisi kannanoton, jossa lukuisa määrä lastensuojelun toimijoita kerääntyi yhteen vetoamaan laitoshoidon osaavan henkilökunnan saamisen puolesta (Lastensuojelun sijaishuollon laitoshoidon tarvitaan...,2020). Kannanotossa muistutettiin vastuuministeriöitä, että laitoshoidon henkilökunnan osaamista, koulutusta ja työelämään sijoittumista tulee selvittää ja kehittää. Lisäksi lastensuojelutoimijat vetosivat monialaisen avoimen keskustelun tärkeyteen epäkohtiin puuttu-

miseksi. Isoimpana haasteena lastensuojelutoimijat näkivät osaavan henkilökunnan rekrytointivaikeudet sekä sosionomi AMK -tutkinnon tuottaman riittämättömän osaamisen sijaishuollossa työskentelemiseen. (Lastensuojelun sijaishuollon laitoshoitoon tarvitaan..., 2020.)

Sijaishuollon toimintaedellytyksiä haastaa palvelujärjestelmän toimimattomuus, mikä koskee niin päihdehoitoa, vammaispalveluita kuin mielenterveyspalveluitakin tarvitsevia lapsia. Ensijaiset sosiaali- ja terveyspalvelut eivät tavoita riittävästi lapsia ja nuoria tai ne eivät vastaa lasten ja perheiden tuen tarpeisiin. Kuntaliitto on arvioinut, että viidennes huostaanotoista voisi jäädä tekemättä, jos psykiatrinen hoito järjestyisi joko avo- tai sairaalahoitona. Päihteitä käyttävien lasten tarpeisiin ei kyetä vastaavaan nykyisin palvelurakentein ja -käytännöin. Myös lastensuojelun ja vammaispalveluiden yhdyspinnalla olevat, erityisesti neuropsykiatrisesti oireilevat lapset, ovat usein väliinputoajia. Tämän lisäksi kuntien sosiaalitoimissa on isoja haasteita lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden rekrytoinneissa ja työntekijöiden pysyvyydessä. Työntekijät ovat kuormittuneita, mikä heikentää laadukkaan lastensuojelutyön toteutumista. Lapset eivät välttämättä ohjaudu heille sopiviin sijaishuoltopaikkoihin. Sijaishuoltopaikassa ei välttämättä ole tarvittavaa erityisosaamista, jolloin lapsi saatetaan siirtää sijaishuoltopaikasta toiseen (Parsons ym., 2020, s. 16–18.)

Sijaishuollon kehittämistarpeet ovat nousseet vahvasti esiin valvontaviranomaisten julkisuuteen tulleiden lausuntojen ja kannanottojen myötä. Etenkin apulaisoikeusasiamies on ollut julkisessa keskustelussa aktiivinen käynnistettyään aiempien valvontaratkaisujen pohjalta yllätystarkastukset lastensuojelulaitoksiin vuodesta 2016 lukien. Tarkastusten tavoitteina on ollut selvittää mm. lasten kohtelua ja lapsiin kohdistuneiden rajoitustoimenpiteiden käyttöä (ks. esim. tarkastuspöytäkirjat 1002/2016, 5449/2017, 5681/2017, 5727/2017, 5500/2017, 6546/2017, 6545/2017, 7024/2017 ja 256/2018).

Lastensuojelulaitosten johtajat ovat puolustautuneet julkisuudessa valvontaviranomaisten, kuten apulaisoikeusasiamiehen ja aluehallintoviraston kannanotoilta tuomalla esiin toimintaedellytystensä puutteellisuutta etenkin rikoksilla ja päihteillä oireilevien nuorten hoito- ja kasvatus-työssä. Keskeiseksi toimintaedellytyksiä kaventavaksi tekijäksi on nostettu esiin vuonna 2008 voimaan astunut lastensuojelulaki, jossa kasvatuksellisten rajoitustoimenpiteiden käytöstä säädettiin tarkasti. Toisaalta mediakeskustelussa on ollut paljon myös kokemuksellisia tarinoita lastensuojelun asiakkaana olleilta nuorilta ja vanhemmilta, jotka ovat tuoneet esiin kohteluaan ja lastensuojelun toimimattomuutta työntekijöiden vaihtumisen ja resurssivajeen vuoksi (ks. esim. Kilpeläinen, 2020). Ylen tekemässä selvityksessä kävi ilmi, että valvontaviranomaisten

vuosina 2017-2019 julkaisemien asiakirjojen perusteella joka kymmenes lastenkoti on rikkonut lakia (Roslund & Jansson, 2019).

Julkinen keskustelu nostaa laitoksiin sijoitettujen lasten tilanteen välillä pääkirjoituksiksikin asti, kuten Helsingin Sanomat 5.9.2018. Pääkirjoituksessa todettiin useiden eri valvontaviranomaisten laitoksiin tekemien tarkastuskäyntien johtopäätöksenä, että laitoshoidon ongelmiin on tartuttava ripeästi. Pääkirjoituksessa viitattiin usein kuultuun väitteeseen, kuinka yhteiskunnan sivistyksen mittarina voidaan pitää sitä, miten yhteiskunta kohtelee heikoimpia jäseniään. Lehti vetosi laitoshoidossa olevien ihmisten haavoittuvaan asemaan, minkä vuoksi oikeusvaltion tulee varmistaa heitä kohdeltavan ihmisarvoisesti. Pääkirjoituksessa nostettiin esiin etenkin palveluntuottajien luotettavuuden tärkeyteen oman tehtävänsä toteuttamisessa. (Laitoshoidon ongelmiin on tartuttava ripeästi, 2018.) Myös lastensuojelun tutkijat ovat vedonneet lasten sijaishuollon parantamiseen yleisönosastokirjoituksissaan muun muassa vaatimalla valtakunnallisen laitosrekisterin muodostamista (vrt. Hoikkala & Pekkarinen, 2018), jolloin palveluntuottajat, heidän tarjoama osaaminen ja eri yksiköihin sijoitetut lapset olisivat koottuna yhdessä paikassa. Esillä on ollut myös päättäjien vastuu saada muutoksia aikaan, jotta toimintakulttuuri laitoksissa muuttuisi. Vahvoja puheenvuoroja lastensuojelulaitosten toiminnan kehittämiseksi on esittänyt myös ylisosiaalineuvos Aulikki Kananoja (ks. Lastensuojelun ammattilaisten on katsottava peiliin, 2018) ottamalla kritiikin kohteeksi lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian välisen aukon, joka johtaa usein asiakkaiden pompotteluun. Kananoja on myös kritisoinut lasten osallisuutta vahvistavien ja lasten kanssa työskentelyyn ohjaavien käytäntöjen hidasta omaksuamista, vaikka niitä olisi tarjolla. Kananojan mukaan laitoksissa tarvitaan ennen kaikkea ammatikulttuurin ja lähestymistavan muutosta, mikä edellyttää myös vanhan pois oppimista (ml.). Julkisen keskustelun moniäänisyys ohjaa lastensuojelun ammattilaisia ja tutkijoita pysähtymään ongelmien äärelle ja kehittämään uudenlaista ajattelua sijaishuoltoon, minkä ajattelen olevan myös omassa tutkielmassani tausta-ajatuksena.

2.5 Oma positioni lastensuojelun ammatillisen kasvatuksen tulkitsijana

Tutkimukseen vaikuttavat ja sitä muovaavat tutkijan oma positio ja persoona, tehdyt metodologiset ja teoreettiset valinnat sekä yhteiskunnallinen konteksti. Tämän tiedostamista kutsutaan ihmistieteissä refleksiivisyydeksi, mistä näyttää tulleen erityisesti laadullisia tutkimusmenetelmiä käyttävän yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen uusi imperatiivi. Refleksiivisyyttä ei pidä

ymmärtää tutkijan oman navan ympärillä pyörimiseksi, vaan herkistymistä tutkijan vaikutukselle tutkimukseen sen kaikissa vaiheissa. Refleksiivisessä ajattelussa ainoastaan tutkijan persoonallisuus ei ole oleellinen tarkastelukulma, vaan laajemmin koko tutkijaa ympäröivä maailma. Refleksiivisellä toiminnalla viitataan myös oman toiminnan taustalla olevien olettamusten kyseenalaistamiseen. Oman tutkijan position esiin tuomisessa lähtökohta on myöntää tiedon tuottamisen kontekstisidonnaisuus sekä tunnistaa tutkijan olevan aina osa tutkimaansa maailmaa. (Högbacka & Aaltonen, 2015.)

Olen taustaltani yhteiskuntatieteilijä ja valmistunut sekä yhteiskuntatieteiden maisteriksi yhteiskuntapolitiikasta kuin valtiotieteiden maisteriksi sosiaalityö pääaineenani. Työurani olen tehnyt lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävissä noin kymmenen vuoden ajan, jonka jälkeen olen toiminut sosiaalialan opettajana ammattikorkeakoulussa noin viiden vuoden ajan. Tällä hetkellä paitsi opetan tuleville sosionomeille lastensuojelutyötä, niin olen myös kehittämässä lastensuojelutyön työhyvinvointia valtakunnallisessa ESR-rahoitteisessa SoteDialogit-hankkeessa (ks. SoteDialogit) yhdessä muiden korkeakoulu- ja työelämän kumppaneiden kanssa. Hankkeessa olen työskennellyt yhteistyössä lastensuojelulaitosten kanssa ja vetänyt työpajoja, joissa ammattilaiset ovat kohdanneet työhön ja työhyvinvointiin liittyen. Hankkeen loppuraportti valmistuu vasta ensi vuonna, mutta jo nyt voin todeta, että oleellinen osa lastensuojelulaitoksissa toimivien työntekijöiden työhyvinvoinnin kysymyksistä kytkeytyy niiden kysymysten ympärille, mitä tässä tutkielmassani käsittelem. Työntekijät kaipaavat sekä tukea haasteellisten asiakastilanteiden hoitamiseen kuin myös oman osaamisensa kehittämistä kasvatustyöhön.

Taustani on merkittävä syy sekä sille, että ajauduin opiskelemaan kasvatustieteitä aiempaan tutkintooni tekemäni opettajan pedagogisen pätevyyden lisäksi kuin myös sille, että tutkielmani aiheen rajautui lastensuojelulaitoksissa tapahtuvaan kasvatustyöhön. Sosiaalityön pro gradu -tutkielmassani (Kynkäänniemi, 2015) analysoin keräämäni fokusryhmähaastatteluaineistoa, jossa lastensuojelun laitoshoidossa työskentelevät sosiaalityöntekijät kertoivat toimijuudestaan. Haastatteluaineistosta minulla jäi elämään yksi sitaatti, missä kiteytyy paljon sitä tiedon ja tietämisen tarvetta, minkä äärellä tämän tutkielman kanssa olen. Tässä sosiaalityöntekijä kertoo neuvottomasta olostaan tilanteessa, jossa lastensuojelulaitoksen työskentely lapsen kanssa ei edistä lapsen tilannetta, mutta tälle on vaikeaa löytää sanallista muotoa. Ikään kuin ammatillisesta näkemyksestä on vaikea saada otetta siksi, ettei yhteistä kieltä ole. Sijoitettujen lasten kanssa toimimiseen liittyy monia kirjoitettuja ja kirjoittamattomia sääntöjä kasvatuksesta, kuten Eronen & Laakso (2017, s. 155) ovat todenneet. Ajattelen sitaatin (Kynkäänniemi, 2015, s. 41–

42) olevan yksi osoitus siitä, miten selkiintymättömässä käsitemaailmassa lastensuojelun kentällä liikutaan puhuttaessa lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten kasvatuksesta.

”Niissä onnellisissa tilanteissa, kun niitäkin nyt on, että osapuolet on hiffanneet sen roolinsa suhteessa lapsen kehitykseen ja miten lasta haluttaisiin hoitaa ja kasvattaa, niin että asiat menisivät eteenpäin, niin siinä tilanteessahan ei ole vastakkainasettelua, vaan roolit on niin kuin selvillä ja puhalletaan yhteen hiileen ja silloin niitä tuloksia yleensä tulee ja lapsi on tyytyväinen ja kaikki osapuolet on kohtuullisen tyytyväisiä. Mutta kun, miten sen nyt sanoisi. Se, miten lasta kohdellaan ja miten kasvatetaan, niin siitä tuntuu olevan aika monenlaisia käsityksiä ja ne usein on asioita, mitkä on aika tiedostamattomia ja siinä tilanteessa kun minusta näyttää siltä, että nämä niin kuin kyykyttää tätä lasta tai ei kohtele sitä, tai tavallaan se onkin ihan sama että onko se lapsi siellä vai eikö se ole siellä, niin siinä vaiheessa on hankalaa saada sitä vuoropuhelua käyntiin, kun se asenne on semmoinen ja siitä asenteesta ei saa kiinni. Että kun heidän mielestään ei ole mitään ongelmaa, että kun ainahan nämä karkaa ja nämähän on näitä lastensuojelulapsia ja että mikä mun ongelma siinä sitten on. Eli se tulee niin kuin mun ongelmaksi sitten se asian esille nostaminen. Että kun ei ole oikeastaan sanoja sille, puolin ja toisin, mitä pitäisi edes ratkaista. Se vaan, että tämä homma ei niin kuin toimi ja mun mielestä kyse on siitä, että ne ei tajua tätä lasta ja pysty kohtaamaan sitä ja se on onneton ja kaikki menee sen vuoksi ihan perseelleen. Niin siinä on niin syvällisistä asioista kysymys, että mä huomaan että mä tuun valinneeksi, että jos vaan ei mitään kovin pahaa vahinkoa tapahdu, niin olkoon ja antaa olla kuin että ryhtyisi järkyttävään taisteluun tilanteen parantamiseksi. Että jos tällöisen taistelun aloittaa, niin vuosi menee ennen kuin tapahtuu yhtään mitään.” (H3)

Lastensuojelun maailma on siinä mielessä suljettu avoimelta pääsylvältä, että sen piirissä tapahtuva ammatillinen toiminta on yksilöhuollollisesti tarkastellen salassapidettävää. Lastensuojelun sosiaalityöntekijänä toimiessani ajauhin pohtimaan ammatillisia käytäntöjä lukuisia kertoja lapsen huostaanotto-prosessin valmistelussa sekä etenkin sijaishuollon aikana tapahtuvan työskentelyn käynnistyessä. Lastensuojelun tutkimuksen olen monin paikoin kokenut jäävän etäiseksi niistä pohdinnoista, jotka minua eniten ovat sekä entisessä että nykyisessä työssäni haastaneet. Nämä kysymykset liittyvät tämän tutkielmani aiheeseen, jonka suhteen asetin itselleni henkilökohtaisia oppimistavoitteita sen suhteen, että halusin sekä harjaantua teoreettisemman tutkimuksen tekemisessä että selventää itselleni lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan kasvatuksen käsitteellistä avaruutta. Ajattelen Petrien (2006, 153) tavoin kasvatustieteen laajentamisen sijaishuoltoa koskeviin keskusteluihin tuovan laajempia mahdollisuuksia tarkastella käytäntöjä ja toimintaperiaatteita. Tiesin tutkimusmatkalleni lähtiessäni, että reitti ei tulisi olemana helppo, sillä perustutkimusta tästä tematiikasta löytyy vähän (ks. Pekkarinen, 2011), minkä lisäksi joudun rakentamaan synteisiä yhteiskuntatieteellisen ja kasvatustieteellisen keskustelun välimaastoon.

Oman ammatillisen kehittymisen kannalta katson tutkimusaiheeni mielekkääksi, sillä sosiaalialan lehtorina ammattikorkeakoulussa vastaan osaltani siitä, mitä eväitä sosionomi-opiskelijat saavat lastensuojelun eri työtehtäviin asettuessaan. Lastensuojelulaitoksessa työskentely edellyttää vahvaa ammatillista osaamista sekä monipuolista menetelmällistä osaamista. Siksi olisi tärkeää, että opiskelijoille kehittyisi jo opiskeluaikana kokonaiskuva lastensuojelusta, siinä toteuttavasta ammatillisesta toiminnasta ja sen kehittämishaasteista (ks. Vogt, 2005).

3 Tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Tutkimuskohdetta ymmärtävä hermeneuttinen metodologia

Olen aloittanut tutkielmani tekemisen jo vuonna 2017, tosin jo vuosia tätä aiemmin aloitin omasta kiinnostuksestani erilaisten kirjallisten aineistojen - tutkimusten, lehtileikkeiden ja ammatillisten julkaisujen - keräämisen aiheeseeni liittyen, mistä ajattelen tutkimusprosessini alkaneen. Tutkin kasvatusta lastensuojelulaitoksessa ja koska tutkittava ilmiö on minulle tuttu, tiesin sen edellyttävän monitieteistä lähestymistapaa, sillä karrikoiden lastensuojelukysymyksiä lähestytään tavallisimmin yhteiskuntatieteissä (erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa) ja kasvatuksellisia kysymyksiä luonnollisesti kasvatustieteissä. Katson oman taustani huomioiden tutkimukseni kannalta soveltuvimmaksi metodologiseksi valinnaksi hermeneutiikan. Hermeneuttinen metodi on tulkintatieteiden metodi. Sana hermeneutiikka tulee kreikan kielen verbistä *hermeneuein*, eli tulkita. Hermeneuttista menetelmää käyttävä tutkija esittää työnsä edetessä tulkintaehdotuksen, jolla pyritään ilmaisemaan merkityksiä. Prosessia, jossa edetään kokonaisuudesta osiin ja edelleen takaisin kokonaisuuteen kutsutaan hermeneuttiseksi kehäksi. Alkuperäiset tulkintaehdotukset nousevat tutkivan subjektin taustaoletuksista. Hermeneuttisessa dialogissa tulkinnan etenemistä ohjaa esiyymmärrys, eli tradition antama ennakkokäsitys. (Haaparanta & Niiniluoto, 2016, s. 68–71.)

Kamppailin pitkään metodologisten valintojen kanssa ja siitä huolimatta, että olin vakaasti 2017 päättänyt, etten tekisi empiiristä tutkielmaa, on se käynyt useita kertoja mielessäni teoreettisen tutkimusotteen osoittautuessa haasteellisemmaksi kuin olin sen kohdallani etukäteen ajatellut. Tutkimuksellinen lähestyminen vaatii etäisyyden ottoa valittuun teemaan, minkä tunnistin haasteeksi, sillä olen ollut tutkimukseni kannalta relevanttien kysymyksenasettelujen äärellä jo vuodesta 2006 päivittäisessä työssäni. Motivaationi kannalta isossa roolissa ovat olleet omat havaintoni kokonaisvaltaisemman jäsenyyksen tarpeesta lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan ammatillisen kasvatuksen kokonaisuudesta sekä sosiaalityöntekijäkollegoideni kanssa käydyt toistuvat keskustelut lastensuojelulaitosten toiminnasta sen osalta, miten monella eri tavalla ja monin eri strategioin sijoitettujen lasten kanssa arjessa toimitaan ilman, että tähän olisi muuta systemaattisempaa tietoa tai tietämystä laadun arvioinnin ja vertailun pohjaksi kuin eri palveluntuottajien markkinointitekstit palveluistaan. Pekkarinen (2011, s. 47–48) toteaaakin teoret-

tisen ja käsitteellisen tarkastelun olevan yksi tärkeimmistä lastensuojelua koskevan tutkimuksen kehittämisalueista, sillä ilman käsitystä ilmiöiden taustalla vaikuttavista mekanismeista tai ilmiöiden rakenteista käytäntöjen perusteet ovat heikot.

Olen tehnyt kymmenien eri palveluntuottajien kanssa yhteistyötä sijoitettujen lasten asioissa, joista kaikki ovat luvanneet tarjota ”vakaat ja turvalliset kasvuolosuhteet”, ”korjaavia kokemuksia” sekä ”tukea kuntoutumiseen”. Työn arjessa samanlaisten toimintaa ohjaavien fraasien sisään on mahtunut hyvin monenlaista toimintakulttuuria ja vaihtelevaa osaamista. Omaan kokemukseeni nojaten en ole havainnut kausaliteettia laitoksen koon tai sijainnin suhteen siinä, miten hyvin tai huonosti laitos lapsen arjen kannattelijana onnistuu. Haasteena lastensuojelulaitosten toiminnan arvioimisessa ja laadun kehittämisessä on myös se, ettei toimiva arki ole objektiivinen käsite, vaan vaihtelee lapsen ja perheen tilanteen sekä palvelun ja tuen tarpeen suhteissa. Haasteellisinta koen lastensuojelun sosiaalityöntekijän työssä usein olleen ammatillisen arvion ja valinnan tekemisen siitä, mikä olisi juuri tälle lapselle sopiva sijaishuolto paikka.

Opetustyöhön siirtyessäni vuonna 2013 havaitsin koulutuksellisen vajeen kasvatustieteellisen ajattelun peruslähtökohdista ja etenkin sen yhdistämisestä käytännön asiakastyöhön. Jaan myös sosiaalialan lehtorina toimineen Riitta Laakson (2009) väitöskirjassaan esittämän huolen siitä, ettei ammattikorkeakouluopetuksessa ole selkeää kuvaa lastensuojelun laitostyön opetuksen sisällöistä eikä riittävästi tutkimuksellista materiaalia oppimisen perustaksi. Lastensuojelun eri opintojaksoilla ammattikorkeakoulussa sijaishuollon opetuksessa liikutaan ensisijaisesti lainsäädännön reunaehtojen jäsentämisessä, mikä toki tärkeää onkin, mutta tämän jälkeen tulisi mielestäni harjaannuttaa opiskelijan valmiuksia havaita, kyseenalaistaa, reflektoida ja kehittää kasvatuksellista työskentelyään sijoitettujen lasten kanssa. Sosionomi-tutkintoon valmistuu opiskelijoita useista eri ammattikorkeakoulusta ja tutkinnon opetussuunnitelmien sisällöt vaihtelevat suuresti. Kasvatus esiintyy käsitteenä harmillisen vähän puhuttaessa lastensuojelulaitosten toteuttamasta hoito- ja kasvatustyöstä. Myös kehittämistoiminnassa puhe kääntyy enemmän ”arjessa käytettävien toimintakäytänteiden” suuntaan, kuten esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaalla tänä vuonna käynnistyneessä OSSI-hankkeessa (<https://www.osao.fi/hankkeet/ossi/>) jonka tavoitteena on kehittää sijaishuollossa työskentelevän henkilökunnan osaamista.

Oma esiymmärrykseni on lähtenyt ihmetyksistä, jotka ovat syntyneet lastensuojelulaitosten kanssa tehdyn vuosien yhteistyön aikana. Olen havainnut suurta vaihtelevuutta ammatillisessa toiminnassa, minkä lisäksi opetustyössä on noussut vahvasti esiin tiedon ja tutkimuksen tarve

laitoskasvatuksen käytäntöihin liittyen, kun olen yrittänyt rakentaa opiskelijalle mielekästä oppimateriaalia eri opintojaksoihin. Olen myös pohtinut ammatillisen ja tutkimuksellisen kehittämisen tarvetta vertaillen sitä myös viime vuosina varhaiskasvatuksen ympärillä käytävään keskusteluun työntekijöiden koulutusvaatimusten ja toimintaa ohjaavan pedagogiikan esiin nousmisessa, mikä käytännössä on näkynyt myös ammattilaisten käyttämässä kielessä. Enää ei puhuta päivähoidosta, vaan varhaiskasvatuksesta eikä päiväkodissa työskentele hoitajia, vaan kasvattajia. Lastensuojelun sijaishuollon osalta vastaavaa kehityskaarta ei ole näkyvässä, mutta kehittämisen tarve on toki julkisessa keskustelussa ja ammattilaisten keskuudessa tunnustettu. Pekkarisen (2011, 59) mukaan huostaanottotutkimusta on Suomessa liian vähän, se on sirpaleista, hajanaista ja satunnaista eikä huostaanoton perustutkimusta ole tehty juuri lainkaan. Tutkimusaukkoja löytyy sijaishuollon arjesta ja laadusta, eli sijaishuollon perustutkimuksen voidaan katsoa olevan heikolla tasolla (ml., 60). Lastensuojelu ei ole peruspalvelu varhaiskasvatuksen tavoin, mutta siitä tietäminen on myös moraalinen velvoite, kuten Pekkarinen, Heino ja Pösö (2013) toteavat. Myös lastensuojelun sijaishuollon osalta soisi käytänteitä kehitettävän aktiivisen perustutkimuksen tukemana.

Tutkimuksellista lähestymistapaa aiheeseeni etsiessäni löysin sattumalta käsitetutkimuksen äärelle. Kun tutkimuksessa, arkipuheessa, politiikassa tai työpaikalla tuotetaan uusia ilmaisuja palvelemaan tiettyjä tarkoituksia, tuotetaan samalla uusia uskomuksia ja uutta sosiaalista todellisuutta. Yhteistoiminnan edellytyksiä ja sen rajoituksia muokataan uusien kielellisten luokitusten avulla. Kielen merkitykset kytkeytyvät myös yhteiskunnan valtarakenteisiin. (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti, 2006, s. 108–109). Tieteellinen käsitteenmuodostus pyrkii suurempaan selkeyteen ja yksinkertaisuuteen kuin arkikieli, sillä tieteen kielessä uusia käsitteitä muodostetaan peruskäsitteiden pohjalta määrittelemällä (Haaparanta & Niiniluoto 2016, s. 55). Koska laitoskasvatukseen liitettävät miellelyhtymät, oma kokemukseni ja tutkimuksellisen teorian tiedon vähyys johdattivat ristiriitaisiin suuntiin, päädyin kasvatuksen käsitteenmuodostuksen alkulähteille. Myös muita teoreettisen tutkimuksen lähestymistapoja, kuten kriittistä tai kuvailevaa kirjallisuuskatsausta, olisi myös mahdollista soveltaa tutkimuksessani, mutta katson osaltaan menetelmästä ja lähestymistavasta riippumatta vastaan tulevan yhteneväisen haasteen: lastensuojelulaitosten kasvatuksellista toimintaa lähestytään monen eri tieteenalan kehyksessä omin kysymyksenasetteluin ilman, että laitoskasvatusta itsessään on tarkemmin määritelty.

Käsitetutkimuksen ja käsiteanalyysin käsitteitä käytetään usein rinnakkain. Käsitteiden analyysia, erittelyä ja määrittelyä tarvitaan kaikenlaisessa tutkimuksessa, sillä käsitteet ovat tutkijan

tärkeimpiä työkaluja. Käsitemallit voidaan soveltaa empiirisessä tutkimuksessa tai sitä voidaan käyttää itsenäisenä tutkimusotteena. Käsitemallit on välttämätöntä tehdä kunkin tieteenalan käsitteistön ja teorian kehittämisen vuoksi. Käsitemallin tavoite on riippuvainen tutkijan omaksumista taustaoletuksista ja tutkimuksen lähtökohdista. Yleisesti voidaan todeta, että käsitemallin laatimisella voi olla useita käyttötarkoituksia, mutta useimmiten käsitemallin avulla jäsennetään tutkimuksen kohteena olevaa käsitettä, pyritään ymmärtämään siihen liitettyjä merkityksiä ja selkeytetään sen suhdetta lähikäsitteisiin. Käsitemallin avulla kyetään tunnistamaan tarkastelun kohteena olevan käsitteen kriittiset ominaispiirteet, mikä tapahtuu perehtymällä laajasti saatavilla olevaan kirjalliseen lähdeaineistoon. Käsitemallin avulla on mahdollista ymmärtää tarkastelun kohteena olevan sisällön lisäksi myös käsitteen kuvaamaa kohdeilmiötä. (Puusa 2008.)

Käsitteelliseen tutkimukseen tarkemmin perehtyessäni havaitsin tulkitsevan käsitteellisen tutkimusaiheeni kannalta luontevimmaksi menetelmäksi. Tulkitsevan käsitteellisen tutkimuksen äärelle löydettyäni ja sen metodologista kuvausta sisäistäessäni ymmärsin, että olin jo pitkään työstänyt aiheeni tulkitsevan käsitteellisen tutkimuksen keinoin kuitenkin ymmärtämättä sitä sellaiseksi. Kuten Takala ja Lämsä (2001) toteavat, tulkitseva käsitteellinen tutkimus on prosessuaalista, jossa kirjoittaminen on jatkuva prosessi pikemminkin kuin loogisesti etenevä tavoite-keino -ketju. Ajattelinkin vuosia kestäneen ”salapoliisityöni” (vrt. Alasuutari, 1993) oppimisprosessina tutkimusaiheeni parissa. Tutkimukseni paikantuu sosiaalisen konstruktioisuuden perinteeseen (ks. Berger & Luckmann, 1997), jossa keskeistä on ymmärtää sosiaalinen todellisuus ihmisten tuottamaksi ja jossa kielellä on keskeinen asema.

3.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys

Pro gradu -tutkielmani tarkastelee ammatillista kasvatusta lastensuojelulaitoksissa yhdistäen sekä kasvatustieteellistä että yhteiskuntatieteellistä ajattelua. Kuten Eronen ja Laakso (2017, 141) toteavat, valitessaan tarkastelun kohteeksi lastensuojelulaitosten ja siellä tehtävän työn tutkija on kaukana lapsipolitiikan valtavirrasta, sillä pääpaino lastensuojelun kehittämisessä on ollut vuosikymmenten ajan ennaltaehkäisevien ja avohuollon palveluissa ja ajatuksessa huostaanottojen ehkäisemisestä. Katson tutkimuksellisen marginaalissa olemisen myös osaltaan perustelevan tarkastelemani tematiikkaa, vaikka perustutkimuksen vähyys asettaakin monenlai-

sia haasteita opinnäytetyötasoisien tutkimuksen toteuttamiselle. Laitokset ovat sosiaalitutkimuksen kohteina haasteellisia siinä mielessä, että ne sitovat tutkijansa emotionaalisella tavalla, joka johtaa helposti moraaliseen ja kantaa ottavaan kytkökseen. Laitoksia verrataan usein keskiluokkaiseen keskivertoelämään, mihin peilattuna jotkut laitoksen toiminnan yksilöä rajoittavat piirteet näyttävät epätoivottavina ja itsessään ongelmallisena. (Pösö, Jahnukainen & Kekoni, 2004, s.12–13.)

Tutkielmani tavoitteena on luoda tulkintakehys kasvatukseen ammatillisena toimintana lastensuojelulaitoksen kontekstissa ja kuvata sekä analysoida kasvatuksen käsitettä tulkitsevan käsitetutkimuksen kautta. Ymmärrän tutkimukseni metodologisen lähtökohdan olevan tutkimuskirjallisuuden ja oman esiyymmärryksen kautta syntynyttä vuoropuhelua, jossa oma roolini tulkitsejana on yhtä painava kuin tulkinnan kohteen (ks. Haaparanta & Niiniluoto, 2016). Tutkimukseni tavoitteena ei siis ole rakentaa objektiivista tulkintaa kasvatuksesta lastensuojelulaitoksessa. Tutkimuskysymykseni on, *miten kasvatusta käsitteellistyy lastensuojelulaitosten toteuttaman kasvatustyön kontekstissa.*

Kasvatusta lähestyn tutkimuksessani kasvatustieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuskirjallisuuden valossa. Tematiikan tiedonmuodostusta on ohjannut myös monivuotinen työkokemukseni lastensuojelun sosiaalityöntekijän, opettajan ja kehittäjän työtehtävissä. Olen lähtenyt liikkeelle tekemällä yhteenvetoa sijaishuoltoa käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta. Tämän jälkeen olen rakentanut kokonaisuutta jäsentelemällä oman koulutukseni ja työkokemukseni kautta syntynyttä esiyymmärrystä miellekarttoiksi (ks. miellekarttojen tutkimuksellisesta hyödyntämisestä Åhlberg, 2018), joiden pohjalta olen hahmottanut lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan kasvatustyön eri sisältöalueita ja tasoja. Tutkimusasetelmani rakensin kasvatustieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuskirjallisuuden vuoropuheluna, jonka avulla rakennan synteesiäni kasvatuksen käsitteen tulkinnasta. Seuraavassa luvussa avaan tulkitsevaa käsitetutkimusta tutkimusmenetelmänä ja valintojani sen soveltamiseen liittyen tarkemmin.

3.3 Tulkitseva käsitetutkimus tutkimusmenetelmänä

Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä jakautuu tarkemmin määriteltynä terminologiseen käsiteanalyysiin, tulkitsevaan käsiteanalyysiin sekä systemaattiseen käsiteanalyysiin (Nuopponen, 2009). Lämsä ja Takala (2001) puolestaan erottelevat käsitetutkimuksessa vain kaksi päälinjaa:

perinteisen käsitetutkimuksen ja tulkitsevan käsitetutkimuksen. Oman tutkimukseni kannalta katson tulkitsevan käsitetutkimuksen soveltuvan tutkimusasetelmaani parhaiten, sillä kasvatuksen tarkasteleminen lastensuojelulaitosten kontekstissa sisältää jo lähtökohtaisesti monitieteisen tarkastelun, minkä lisäksi kasvatuksen käsite tutkimuksessa ja ammattilaisten arkikeskusteluissa sekoittuu hoidon, ohjauksen ja huolenpidon käsitteisiin.

Tulkitseva käsitetutkimus on tutkimusta, jonka tavoitteena on etsiä käsitteisiin ja niiden määritelmiin sisältyviä merkityksiä ja tulkita näitä merkityksiä valitun teoreettisen näkökulman valossa. Tulkinnan suorittaminen osana tieteellistä toimintaa on merkitysten etsimistä, jolla pyritään laajentamaan johonkin käsitteeseen liittyvää ymmärrystä. Merkitysten muodostuminen on prosessi, jossa tulkitsija, tulkinta ja teksti ovat keskeisiä vuorovaikutussuhteessa olevia elementtejä. Tulkitsijan tehtävänä on saada teksti ”puhumaan”. Käsitteiden tulkinta edellyttää alkuvaiheessa tutkijan alustavia affektiivisia ja kognitiivisia vaikutteita, teoriaan perehtymistä ja intuition käyttöä. Kehämäisessä tutkimusprosessissa tutkija tarkastelee käsitettä ja tekemiään tulkintoja koko ajan kriittisesti reflektoiden palaten aiempiin tulkintoihinsa ja tehden koko ajan uutta tulkintaa. Käsitteet ymmärretään käyttö- ja tilanneyhteyden mukaan määrittäviksi, mikä on niiden tulkinnessa otettava huomioon. Tulkitseva käsitetutkimus painottuu aineistollisesti kirjallisiin lähteisiin, minkä vuoksi siitä on myös mahdollista käyttää nimitystä ”kirjoituspöytä tutkimus”. Tutkija ei siis lähde keräämään aineistoa kentällä esimerkiksi haastatteleamalla tai havainnoimalla, vaan hän on kerännyt kirjallista materiaalia, jota on pyrkinyt kirjoituspöytänsä ääressä ottamaan haltuun ja jäsentämään. (Takala & Lämsä 2001.)

Näen tarpeen tulkitsevalle käsitetutkimukselle lastensuojelua koskevassa kasvatustieteellisessä samoin kuin Suhonen, Vaartio-Rajalin ja Leino-Kilpi (2010) arvioidessaan käsitteiden määrittelyn merkitystä hoitotieteissä: erityisen tärkeää se on silloin, kun lähestytään ilmiötä monitieteellisesti, jolloin yksikään tieteenala ei voi olettaa toisen toimivan vain heidän lähtökohdistaan. Paikannan metodologiset valintani tulkitsevan käsitetutkimuksen sisällä kuvailevan ja kriittisen käsitetutkimuksen välimaastoon (vrt. Takala ja Lämsä, 2001). Pyrin sekä lisäämään ymmärrystä lastensuojelulaitoksessa tapahtuvasta kasvatuksesta kuin myös selventämään siihen liittyviä merkityksenantoja. Katson myös tärkeäksi kriittisyyden sen osalta, miten merkityksenannot laitospäätöksien määrittämisissä ovat ideologisesti tai valtasuhteiltaan määrittyneitä. Kuljetan tutkimusprosessini rinnalla ihmetystäni siitä, miksi kasvatuksesta puhutaan käsitteenä niin vähän lastensuojelun yhteydessä.

Kuten Takala ja Lämsä (2001) toteavat, tulkitseva käsitetutkimus jää referaattimaiseksi, jos tutkija ei pysähdy pohtimaan, mitä eri merkityksiä määritelmät sisältävät ja miten ne mahdollisesti suhteutuvat toisiinsa. Mikäli tutkija onnistuu tutkimuksessaan, tuloksena voi olla hedelmällinen asioiden uudelleen tulkinta jostain ennen tarkastelemattomasta näkökulmasta. Tulkinta ei tule koskaan valmiiksi, mutta käytännössä tutkijan on jossain vaiheessa lopetettava jatkuva tulkinnan prosessi ja raportoitava paras mahdollinen tulkinta. Oleellista tulkinnan tekemisessä on lähdekritiikki, joka kohdistuu ensinnäkin valittuun teoreettiseen näkökulmaan ja sen yhteydessä käytettävien lähteiden tasoon. Toiseksi lähdekritiikki kohdistuu lähteisiin, joiden pohjalta käsitteet valitaan tulkinnan kohteiksi. (ml.) Tulkintani kasvatuksen käsitteestä lastensuojelulaitosten kontekstissa perustan tutkimuskirjallisuuden ja oman kokemukseni kautta syntyvänä analyysinä, jonka synteeseinä esitän johtopäätökseni lopulta luvussa kuusi.

4 Kasvatus käsitteenä tutkimuskirjallisuudessa

4.1 Kasvatuksen käsitteen moniulotteisuus

Kasvatuksella sanotaan olevan kolme päätehtävää, identiteetti-, sosialisatio- ja sivistystehtävä (Siljander, 2002, s. 47–48). Kasvatuksen käsitteen rinnalle nostetaan kasvatustieteellisissä keskusteluissa usein myös sivistyksen käsite. Sivistyksen mannermaisella traditiolla korostetaan tavallisesti vapaata järjenkäyttöä ja universaalien periaatteiden roolia, joiden mukaan sivistys kuuluu kaikille jokaisen yksilön vapaan itsemäärittelyn kautta. Sivistyksen käsitteeseen liitetään myös vapaus, jota sivistysteoreettinen keskustelu on perinteisesti korostanut yhtenä sivistyksen ehtona (Huhtala, 2018.) Keskityn tutkielmassani kasvatuksen käsitteeseen, sillä koen sivistysteoreettisen tarkastelun tärkeänä, mutta valitettavan kaukaisena ideaalina huostaanotettujen lasten elämässä, sillä heidän arkensa on viranomaistoimin rajoitettu tiettyihin puitteisiin ja tietyssä elämänpiirissä tapahtuvaksi sijoituksen päättymiseen saakka. Lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan kasvatuksen jäsentämiseksi onkin tärkeää pohtia ylipäänsä humanistista kasvatuserännettä ja sen toteutusmahdollisuuksia laitostekontekstissa. Humanistinen kasvatuseränne hallitsee länsimaista kulttuuria, sillä se perustuu ihmisoikeuksiin ja ihmisarvoon. Käsitteellisesti se ei ole kuitenkaan yhtenäinen, vaan siinä voidaan erottaa useitakin erilaisia painotuksia ja jopa osittain toistensa kanssa ristiriidassa olevia aineksia. Yleissivistyksen eränne ja älyllisen vapauden eränne ovat painotuksiltaan erilaisia ja osittain toisilleen jopa vastakkaisia. Älyllisen vapauden eränne korostaa vapautta ennakkoluuloista sekä kyseenalaistamisen ja epäilyn merkitystä. Yleissivistyksen eränne puolestaan kritisoi loputonta totuuden etsintää ja pitää sen sijaan tärkeänä yhteiskunnallisen ja moraalisen elämän perustana olevien totuuksien tuntemista ja niiden opettamista koulussa. Humanistinen kasvatuseränne onkin epäyhtenäisempi kuin yleisesti on oletettu. (Puolimatka, 1997. s. 35–55.)

Ilmiönä kasvatuseränne on yleisinhimillinen. Ihminen on tullut kasvatetuksi kaikissa kulttuureissa kaikkina aikoina. Kasvatuseränne ei terminä kuitenkaan ole olemassa yksiselitteistä määritelmää, jonka kaikki hyväksyisivät. Kasvatuseränne luonnehditaan eri tavoin, eli voidaankin puhua erilaisista kasvatuseränneistä. Kasvatustieteilijät ovat muotoilleet erilaisia kuvauksia kasvatuseränne ominaisluonteesta, joista jotkut ovat ristiriidassa keskenään. Kasvatuseränne koskevat luonnehdinnat eivät siis ole kaikilta osin sovitettavissa toisiinsa. Suomalaisittain kasvatuseränne on määritellyt J. Hollo, jonka määritelmä kasvatuseränneestä *kasvamaan saattamisesta* on vuodelta 1927. Hollon

toteamus ei kuitenkaan ole riittävän eksplisiittinen määrittelemään kasvatusta tieteellisenä käsitteenä. (Ikonen, 2000.)

Kasvatusta on määritelty muun muassa Siljander (2002). Siljanderin mukaan kasvatukseen liittyy kasvavan itsemääräytyvyyttä, vapautta ja kykyä itsenäiseen toimintaan, joten kasvatusta voidaan nähdä sivistyksen ja ihmiseksi tulemisen ehtona. Kasvatusta on luonteeltaan avoimen tavoitteellista ja vuorovaikutteista toimintaa. Siljanderin mukaan kasvatusta voidaan nähdä yhtenä vuorovaikutuksen muotona sivistysvelvoitteineen. Kasvatusta määrittelyssä oleellista on tarkastella epäsymmetriaa kasvattajan ja kasvatettavan kompetenssin, pätevyyden ja toimivallan osalta. Kasvatusta voidaan nähdä paradoksaalisena siinä mielessä, että se sisältää sekä pakon että vaatimuksen itsenäiseen toimintaan. Kasvatuksessa on tasapainoitettava vierasmääräytyneisyyden ja itsemääräytyneisyyden välillä. (Siljander, 2002, s. 19–29.) Kasvatusta sosialisatiiviseen liittyy huomioitava, että kasvatusta tarkoituksena on auttaa yksilöä sopeutumaan yhteisöön, mikä samalla tukee yhteisön säilyttämistä ja kehittämistä (ks. Siljander, 1997). Englanninkielisissä maissa sanalla kasvatusta viitataan lähinnä koululaitokseen ja sen tehtäviin, kun taas mannereurooppalainen käsitys kasvatuksesta on tätä huomattavasti laajempi sisältäen ajatuksen kasvamaan saattamisesta (Petrie, 2006, s. 153).

Määrittely-yrityksissä on tärkeää huomioida, että kasvatusta on käytännöllistä toimintaa, johon kuuluu vaikuttamis- ja muutospyrkimys. Kasvatusta on siis intentionaalista, tarkoitushakuista ja tavoitteellista toimintaa. Myös tämä näkökulma on kyseenalaistettu kasvatustieteellisessä keskustelussa, sillä kasvatusta ei suinkaan aina ole tahallista ja tarkoituksellista. Kasvattajina voidaan nähdä myös satunnaiset ohikulkijat, sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet sekä instituutiot. Yhteistä kasvatusta koskevissa määrittelyissä on kasvatettavaan kohdistuva vaikuttaminen ja toisaalta pyrkimys saavuttaa jokin hyvä pidetty tavoite. Akateemisessa asiantuntijapuheessa nousee esille, miten kasvatustoimintaa pyritään kohdentamaan yhteiskunnassa arvostettujen päämäärien suuntaan. Tämäkin määrittelmä on osaltaan problemaattinen, sillä se häivyttää kasvatusta moninaisuutta myös marginaaleissa. Yhteiskuntajärjestyksessä vallalla oleva arvo maailma ei voi toimia viimekätisenä kriteerinä sille, mitä toimintaa pidämme kasvatusta ja mitä taas emme. (Ikonen, 2000.)

Kasvatusta liittyy arvoihin, sillä kasvatusta pyritään hyvään tai siihen, mitä pidämme hyvänä. Hyvän ja huonon kasvatusta erottaminen toisistaan edellyttää, että jo etukäteen tiedämme, mitä kasvatusta ylipäätään on. Kasvatusta liittyvän arvioinnin tekemisessä on muistettava,

ettei kasvatuksen olemus muutu ajan saatossa, vaan oikeaa kasvatusta koskevat käsitykset. Esimerkkinä tästä on suhtautuminen lapsen kurittamiseen, mikä nykyään käsitetään lapsen pahoinpitelyksi, kun taas aiemmin kurittaminen on ollut osoitus hyvän kasvatuksen toteuttamisesta. Kasvatus tulee nähdä merkityksenannon tuotteena ymmärtäen samalla, että merkityksenannot ovat riippuvaisia kunkin aikakauden kulttuurispoliittisesta kontekstista. Kasvatuksen käsitteenä saama merkitysisältö ja samalla korrekti käyttötapa on viime kädessä yhteisön määriteltävissä. Vain yhteisen merkityksenannon kautta voidaan saada legitimizeetti käyttää omasta toiminnasta sanaa ”kasvatus”. Tärkeimmäksi erottavaksi tunnusmerkiksi kohoaa se, hyväksymmekö ne päämäärät, joihin kasvatustoimilla pyritään. On siis selvitettävä, mihin kasvattaja väittää pyrkivänsä ja minkälaisen käsityksen ”hyvästä” tämä toimintana sisältää. (Ikonen, 2000.)

Arvoista vapaata kasvatusta ei ole, eikä tutkimuskaan vältty arvosidonnaisilta peruspremissoilta. Eettinen kasvatusvastuu tarkoittaa, että yksilön henkilökohtaisille lahjoille tarjotaan monipuolista kasvuravintoa, hänet saatetaan yhteiskunnan vaatimien sosiaalisten taitojen piiriin ja varustetaan kriittisellä ajattelulla, jotta hän voisi toimia yhteiskunnassa aktiivisesti eikä vain sopeutuen ja reaktiivisesti. Kasvatuksen perusarvoja pohdittaessa ainakin kolme lähtökohtaa ovat kiistämättömiä: jokainen ihminen on arvokas, ainutkertainen ja korvaamaton, jokaisella ihmisellä on yhtäläinen arvo sekä ihminen on yhteisöllinen olento, jonka elämä saa täyden merkityksen vain suhteessa toisiin ihmisiin. Nämä perusarvot säätelevät sitä, miten kasvatusta pitää eettiseltä kannalta katsoen sekä toteuttaa että tutkia. (Atjonen, 2008.)

Kuten Ikonen (2000) toteaa, kasvatustieteen kannalta tärkein tehtävä ei ole määrittellä kasvatusta terminä ja käsitteenä, vaan tarkastella sitä, mitä pidämme hyvänä. Tästä juontaa Ikonen mukaan se, ettei kasvatukselle annettua määritelmää pidä nähdä niinkään analyysin lopputuloksena kuin kasvatuksen kenttää koskevan analyysin lähtökohtana. Tutkielmassani tarkastelen kasvatusta toimintana lastensuojelun kontekstissa, mikä tuo samalla esille sekä niitä ominaispiirteitä, mitkä kasvatuksessa yleensä nähdään tärkeiksi tavoitteiksi, mutta myös lastensuojeluun yhteiskuntapoliittisena, yhteisöllisenä ja yksilöllisenä kysymyksenä liittyviä erityispiirteitä. Ajattelen lastensuojelun kontekstissa tapahtuvan kasvatuksen sisällön ja käytännön kerrotavan samalla niistä arvoista ja asetelmista, joita lastensuojeluun sosiaalisena kysymyksenä ja yhteiskunnallisena tehtävänä liitämme. Seuraavissa luvuissa tarkastelen hyvin eri näkökulmia painottavien teoriaperinteiden lähtökohtia kasvatukseen ja sen määrittelyyn. Lähdän liikkeelle vuorovaikutuksen merkityksestä kasvatuksessa, sillä vuorovaikutus on kasvatuksen peruslähtökohta tuoden näkyväksi myös sen, miten kasvatus tapahtuu ja miten sitä tuotetaan ihmisten välisissä suhteissa ja sosiaalisessa todellisuudessa.

4.2 Vuorovaikutuksen merkitys kasvatuksessa

Vuorovaikutuksen tutkimus on sosiaalipsykologian tieteenalan peruskysymyksiä. Vuorovaikutuksesta käytetään tutkimuksellisesti myös käsitettä interaktio, joka kuvaa täsmällisemmin vuorovaikutuksen yhteistoiminnallista luonnetta. Vuorovaikutus voidaan nähdä ilmiöalueena, jonka ihmiset rakentavat omalla toiminnallaan yhdessä toisten kanssa ja jonka lopputulos voi olla enemmän kuin yksittäisten toimintojen summa. Osapuolten välilleen rakentamaa yhteistointia voidaan kuvata myös dialogin käsitteellä. Vuorovaikutus on perusta, jolta inhimillinen ja sosiaalinen elämä pitkälti ammentavat. Monen tärkeän tavoitteen saavuttaminen on mahdollista vain yhteistyössä toisten kanssa. Ihmisen yksilölliseksi kokema minuus on alkuperältään sosiaalinen pohjautuen vuorovaikutukseen. Sosiaalisen konstruktionismin lähestymistapaa edustavissa suuntauksissa on katsottu, että jopa koko sosiaalinen todellisuus rakentuu paljolti vuorovaikutuskäytäntöjen kautta. Vuorovaikutuksen ymmärtäminen voidaan nähdä haasteellisena, sillä se sisältää sekä säännönmukaisia piirteitä että yllätyksellisiä käännteitä, joita ei voi ennakoita. Vuorovaikutuksessa on aina osallisena vähintään kaksi osapuolta, jotka ovat riippuvaisia toisistaan ja joille toistensa vuorovaikutussiirrot jäävät aina osin arvoituksellisiksi. Vuorovaikutusta ei siis voida koskaan selittää tyhjentävästi. (Suoninen, 2014, s. 29–36.)

Sosiaalitieteissä alkoi 1900-luvun lopulla moniulotteinen ja vaikeasti rajattavissa oleva teoreettinen murros, jota on kutsuttu interaktionistiseksi käännteeksi. Interaktionistinen käänne nosti inhimillisen toiminnan jäsentämisessä keskeiseen asemaan sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan käsitteet. Lisäksi pedagogisen toiminnan kuvauksessa on tapahtunut siirtymä yksilöpainotteisesta subjektin käsitteestä ihmisten välisen, intersubjektiivisen toiminnan käsitteeseen. Pedagogisen toiminnan perustaksi määrittyi kielellinen kommunikaatio ja pyrkimys yhteisymmärrykseen. Kasvatustieteessä on esiintynyt 1970-luvulta lähtien kirjoituksia, joissa kasvatustoimintaa on kuvattu interaktionistisista lähtökohdista. Interaktionismi lähtee siitä, että ihmisten keskinäinen ymmärtäminen ja kanssakäyminen tapahtuu kielen, eleiden ja ilmeiden avulla, jotka voidaan käsittää symboleiksi. Ihmisten välinen vuorovaikutus on luonteeltaan symbolista interaktiota eli toimintaa, joka rakentuu kielen ja muiden ilmausten käyttöön ja tulkintaan. Symbolinen interaktio ei käytännössä toimi ideaalilla tavalla, sillä toisten käyttämät kielelliset ja muut ilmaukset voivat olla moniselitteisiä ja niitä voidaan tulkita väärin. Sanoman perille menemisessä oleellisessa roolissa on aina toisen tekemä tulkinta. (Siljander, 2002, s. 178–201.)

Kasvatusta voidaan määritellä ihmisten välisenä toimintana, jolloin perusoletus on se, että pedagoginen toiminta on ihmisten välistä kielellistä kommunikaatiota, jolla pyritään yhteisymmärryksen luomiseen. Yhteisymmärryksen tavoite ei kuitenkaan riitä erottamaan kommunikatiivista keskustelua strategisesta keskustelusta. Taitava puhuja voi eri keinoja käyttämällä suositella kuulijan uskomaan sanomansa siten, että molemmat ovat keskustelun jälkeen yksimielisiä. Kommunikatiivisesti toimiva puhuja ei aseta ennalta lukkoon lyötyjä tavoitteita keskustelulle eikä määrittele ennalta, mikä päätös keskustelun tuloksena pitäisi syntyä. Keskustelun lopputulos on avoin, eli muodollisena päämääränä on yhteisymmärrys, mutta päätöksen sisältö muotoutuu keskustelun kuluessa. Kommunikatiivisen keskustelun kriteereiksi tarvitaan tavoitekriteerin lisäksi itse keskustelutilannetta ja –prosessia koskevia ehtoja. Ideaalin puhetilanteen lähtökohtana on yleinen ehto siitä, että keskustelutilanteen tulisi olla eri osapuolten kannalta tasavertainen. Sen lisäksi keskustelutilanteen tulisi olla pakoton ja vapaa ulkoisista rajoitteista ja uhkatekijöistä. Osallistujien asema, valtahierarkiat tai sosiaalinen paine eivät saisi asettaa esteitä keskustelulle. Lisäksi edellytyksenä ideaalin puhetilanteen syntymisen kannalta on keskustelun osapuolten tasavertaiset mahdollisuudet ja oikeudet esittää omat mielipiteensä. Kunkin osapuolen tulee toimia aidosti, eli tuoda keskusteluun näkemyksiä ja mielipiteitä, joita itse pitää tärkeänä. Puhetilanteen lopputulemana saavutettava yhteisymmärrys pohjautuu perusteluihin, joista parhaat jäävät voimaan. Vaikka kaikki nämä ehdot eivät voi täydellisesti toteutua käytännön keskustelutilanteissa, voidaan niitä pitää kriteereinä hyvin toimivalle keskustelulle. (Siljander, 2002, s. 178–201.)

Vuorovaikutuksen ja interaktion esiin nostaminen kasvatukseen yhteydessä kyseenalaistaa kasvatukseen perinteisesti liitetyn ajatuksen siitä, että kasvatusta on vaikuttamista toiseen henkilöön, jossa kasvattaja on vaikuttaja (subjekti) ja kasvatettava vaikutuksen kohde (objekti). Kasvatuksen käsittäminen kommunikatiiviseksi toiminnaksi asettaa kielellisesti rakentuneen yhteisen sosiaalisen maailman kaiken pedagogisen toiminnan perustaksi. Ilman tätä ei keskusteluyhteyden luominen ole mahdollista. Puhumista ei siis nähdä subjektiivisten aikomusten toteutumisenä, vaan puhumista jonkun kanssa. Kommunikatiivinen kasvatusta määrittely kyseenalaistaa myös perinteisen ihmiseksi tulemisen prosessin kasvatusta kautta. Kommunikatiivinen kasvatusta ajattelu lähtee ajatuksesta, että ihmisen identiteetin rakentumisen perusta on ihmisten välinen kommunikatiivinen käytäntö ja ihmiseksi tuleminen ja itsensä toteuttaminen ovat mahdollisia vain ihmisten välisessä maailmassa. Sivistysprosessi ei siis ole kasvattajan intentionaalista vaikuttamisesta riippuvainen, eikä sisällä alkua ja loppua. Kommunikatiivinen kasvatusta ajattelu tuo myös esiin lapsen täysivaltaisena vuorovaikutuksen osapuolena, eli kasvatusta ei

lähde siitä, että kasvattaja omalla toiminnallaan tuottaisi tai pyrkisi saamaan täysivaltaisen subjektin kasvatuksensa tuloksena. (Siljander, 2002, s. 178–201.)

Vuorovaikutus on kasvatuksen ulottuvuuksista merkittävimpiä ja tuo esille kasvatuksen kulttuurisena ilmiönä. Vuorovaikutus on myös kasvatuksen ammattilaisten keskeinen osaamisalue. Yksi tapa luonnehtia kasvatusta on hahmottaa se vuorovaikutuksena aikuisten ja lasten välillä, mutta kasvatuksen vuorovaikutuksellista luonnetta on kuitenkin syytä tarkastella tätä moniulotteisemmin. Kasvatuksessa on vuorovaikutuksen tasoja muun muassa myös yksilöiden, ryhmien ja kulttuurien välillä, kasvatustieteiden, ryhmien ja yksilöiden välillä sekä lasten keskinäisissä vuorovaikutussuhteissa. Tärkeää on muistaa myös kasvatustieteissä työskentelevien ammattilaisten välisen vuorovaikutuksen merkitys. Kasvatustieteisiin rakentuu omia kulttuureja, jotka fyysisine ja sosiaalisine käytäntöineen säätelevät niissä tapahtuvaa vuorovaikutusta. Kasvatuksen kulttuurinen luonne nostaa pintaan uudenlaisia intressejä vuorovaikutuksen tutkimukseen. Lasten välisen vuorovaikutuksen tutkimus on noussut esille lasten toimijuuden ymmärtämisen myötä. Lapset ymmärretään legitimeiksi toimijoiksi vuorovaikutuksessa. Toinen esimerkki kasvatuksen kulttuurisesta luonteesta on kasvatustieteissä tapahtunut muutos suhtautumisessa vanhempiin. Vanhemmat ovat pitkään olleet kuuntelijan roolissa, alisteisessa asemassa ammattilaiseen nähden. Osallisuuden kulttuurin rakentuminen kasvatustieteisiin on kuitenkin tuonut ammattilaisten vuorovaikutukselliseksi haasteeksi myös vanhempien tasavertaisemman kohtaamisen. (Karila, Alasuutari, Hännikäinen, Nummenmaa & Rasku-Puttonen, 2006.)

Vuorovaikutuksen nostamista keskiöön kasvatuksen määrittelemisessä on myös kritisoitu. Kasvatuksen näkemisessä kommunikatiivisena toimintana sisältyy jännite jo lähtökohdissa. Vaikka oletamme vuorovaikutuksen osapuolet tasavertaisiksi, on tosiasiasa kasvatettava aina alisteisessa asemassa kasvattajaan nähden (vrt. ammattilainen-lapsi). Tämä asetelma säilyy, vaikka kasvatuksen tavoitteena olisikin päästä tästä epätasapuolisuudesta eroon. Kommunikatiivisessa kasvatustieteissä nousee myös sokeana pisteenä esiin pedagoginen vastuu, mikä kasvattajalla on kasvatettavan identiteetin rakentumisesta, sosialisatiosta ja sivistysprosessista. Kasvattajan on siis jatkuvasti otettava huomioon kasvatettavan asema ei-tasavertaisena interaktion osapuolena. Pedagogiset instituutiot eivät ole ensi sijassa tasavertaisen kommunikaation areenoja, vaan niiden perustehtävät määrittävät toisin kuin yhteisymmärryksen tavoite edellyttäisi. Myös kasvavan sivistysprosessin näkökulmasta käsin voidaan kommunikatiivinen kasvatustieteiden nähdä ongelmallisena, sillä kasvatuksella ajatellaan kasvatettavan vapautumista vierasmääräytyneisyydestä sekä ennakoitavan uutta, mistä kasvattavalla sukupolvella ei ole tietoa. Kasvatus

sisältää aina olevan ja tulevan välisen jännitteen: sen, mitä kasvattajan sukupolvi ei ole, mutta kasvava sukupolvi voi olla. (Siljander, 2002, s. 178–201.)

4.3 Kriittisen kasvatustieteen katse kasvatuksen poliittisuuteen

Kuten aiemmin olen tuonut esiin, kasvatukselle ei ole löydettävissä yhtä objektiivista määritelmää, sillä kasvatusta voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Kriittisen kasvatustieteen näkökulmasta tärkeä lähtökohta on se, ettei kasvatuksen käsitettä irroteta yhteiskunnallisista eikä poliittisista yhteyksistään (Suoranta, 2005, s. 11). Kriittisessä kasvatustieteessä kasvatusta ei nähdä ainoastaan kasvattajan ja kasvatettavan välisenä suhteena, vaan poliittis-yhteiskunnallisena toimintana, jossa jatkuvasti määritetään ihmisten asemia yhteiskunnan luokkahierarkiassa ja valta-asetelmissa (Siljander, 2002, s. 154). Kuten Suoranta (2005) toteaa, kasvatuksessa on aina kysymys siitä, keitä kasvatettavista halutaan tehdä. Ihannenormit toimivat malleina, jotka ohjaavat kasvattajien käsityksiä tavoiteltavasta ihmisyydestä ja yhteisöllisyydestä. Kriittinen kasvatustiede tarkastelee kasvatuksen poliittista ja yhteiskunnallista ulottuvuutta. Kriittinen kasvatustiede tai pedagogiikka, progressiivinen kasvatustiede tai radikaali kasvatustiede sisältävät painotuseroja, mutta viittaavat kaikki ajatteluun, jossa yhteistä on kriittisyys vallitsevia olosuhteita kohtaan sekä pyrkimys oikeudenmukaisempaan ja yhdenvertaisempaan sekä inhimillistä kasvua tukevaan maailmaan (Suoranta, 2005, s. 10–11).

Kriittisessä kasvatustieteessä on kaksi perinnettä, mannereurooppalainen ja amerikkalainen, joita yhdistää samantyyppiset kritiikin kohteet sekä marxilainen filosofinen tausta. Mannereurooppalaisessa perinteessä kriittisellä kasvatustieteellä tarkoitetaan 1960-luvulta lähtien muotoutunutta kasvatustieteen suuntausta, joka on saanut keskeisimmät vaikutteensa Frankfurtin koulukunnan kehittälemästä yhteiskuntafilosofiasta. Frankfurtin koulukunnan kriittisessä teoriassa keskeisiksi tarkastelun kohteiksi nostettiin tieteen sidonnaisuus poliittisen ja taloudellisen vallan yhteiskunnallisiin mekanismeihin. Sen myötä kasvatustiede haluttiin määritellä kriittiseksi yhteiskuntatieteeksi. Amerikkalaisessa perinteessä puolestaan taustakontekstina ovat usein yhteiskunnan ja koulutuspolitiikan erityispiirteet ja ongelmat, kuten etnisten vähemmistöjen asema, rotu- ja sukupuolistereotyytiat, rahanvalta, taloudellisen ja kulttuurisen pääoman sääätelymekanismit sekä yleisesti valtakulttuurin ja alakulttuurien kamppailuasetelmat. Amerik-

kalaisen kriittisen pedagogiikan kehittelijät eivät sitoudu mihinkään tiettyyn teoreettiseen kehukseen, vaan ovat poimineet ideoita ja kritiikin välineitä useista eri lähteistä. (Siljander, 2002, s. 144–146.)

Kasvatuksen tutkimukseen on aina kuulunut kriittinen asenne ja kriittinen kasvatustieteellinen tutkimus onkin moninaista ja laajaa. Kaikkea kasvatuskäytänteisiin kohdistuvaa kriittistä keskustelua ei kuitenkaan voida kutsua kriittiseksi pedagogiikaksi. Kriittinen pedagogiikka lähestyy kasvatusta kokonaisuudessaan, sen oikeutusta, tavoitteellisuutta ja suhdetta yhteiskunnalliseen vallan jakautumiseen ja käyttöön. Kriittiselle kasvatustieteelle on ominaista puhtaasti välineellisen ajattelun kritiikki ja vahvan eettis-poliittisen näkökulman omaksuminen kasvatuskäytäntöjen arvioinnin perustaksi. Kriittistä tutkimusta motivoi kasvatuksen eettisten päämäärien tai yhteiskuntapoliittisten seurausten problematisoiminen. Pohjavirtoina toimivat yhteiskuntakritiikki, ideologikritiikki, tiedon sosiologia ja koulutussosiologia. Lähtökohtana kriittisessä kasvatustieteessä on ymmärrys kasvatuksen käytännön ja teorian suhteesta yhteiskuntaan. Kasvatus nähdään olevan tietyistä olosuhteista ponnistavaa ja tiettyihin päämääriin suuntautuvaa toimintaa. Nämä nimenomaiset päämäärät on otettava kriittisen tarkastelun kohteiksi. Kriittisen kasvatustieteen näkökulmasta tutkimuksen tiedonintressinä ei ole pelkästään uuden tiedon tuottaminen, vaan tutkimuksella on myös yhteiskunnallinen ja yhteiskunnallisesti keskusteleva merkitys. Kriittisen kasvatustieteen ajattelussa rohjetaan ottaa kantaa ja sitoutua näkemykseen ihmisen, yhteiskunnan ja luonnon hyvästä, jolloin kriittisyys näkyy nimenomaan kritiikkinä vallitsevaa kohtaan. Vaikka sitoutuminen ei olisikaan ääneen lausuttua, ei kriittinen kasvatuksen tutkija voi olla täysin neutraali tarkkailija. Vallitsevan tilanteen kritiikkiin yhdistyy usein vaihtoehtoisten toimintatapojen hahmotteleminen, eli kritiikin kautta pyritään avaamaan mahdollisuuksia toisenlaisille käytännöille. (Tomperi, Vuorikoski & Kiilakoski, 2005.)

Tutkimuksessani kriittisen kasvatustieteen kautta avautuu laajempi näkymä kasvatukseen lastensuojelun kontekstissa, sillä se pakottaa analysoimaan lastensuojelun poliittisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia niin lapsille ja perheille itselleen kuin koko yhteiskunnalle. Kriittisen kasvatustieteen näkökulmasta kasvatusta lastensuojelulaitoksessa voidaan tarkastella käytännön toimintana, jolla on tietoisia ja tiedostamattomia päämääriä, mutta samalla avautuu mahdollisuus analyysiin myös siitä, minkälaisen lapsi- ja perhepolitiikan silmälasein tulkitsemme tilanteita, jotka edellyttävät lastensuojelun toimintakoneiston käynnistymistä ja minkälaista ajatlemme toiminnan (kuten kasvatuksen) sen sisällä olevan. Kriittinen kasvatus voisi olla mahdollisuus pohtia ja kehittää sijaishuollon kasvatuskäytänteitä ”toisinkasvatuksen” (ks. esim. Suoranta, 2005) suuntaan, jolloin elämäntilanteiden ja niihin liittyvien sosiaalisten seurauksien

tuottamat positiot ja leimautumiset on mahdollista purkaa kasvatuksen kautta. Siinä tarkoituksessa tutkimusaiheittani voidaan lähestyä näkemällä kasvatusta emansipatorisena, eli vapauttavana.

Emansipatoriseen kasvatukseen liittyy ideologiakritiikki sekä instituutio- ja yhteiskuntakritiikki. Ideologiakritiikillä tarkoitetaan virheellisten kasvatustodellisuutta koskevien oletusten ja käsitystapojen osoittamista. Kriittisen pedagogiikan perusnäkemys on se, että ideologiat jäävät voimaan ja siirtyvät kasvatuksessa sukupolvelta toiselle, mikäli niitä ei tietoisesti pyritä murtaamaan ja osoittamaan vääriksi. Ideologioiden kritiikin avulla pyritään siten muuttamaan asioiden tarkastelutapaa. Instituutio- ja yhteiskuntakritiikillä tarkoitetaan reaalisten yhteiskunnallisten ja koulutusta koskevien instituutioiden ja toimintatapojen kriittistä arviointia. Kritiikki ei suuntaudu ensi sijassa ideologioihin tai koulutuspoliittisiin aatteisiin, vaan toimintatapoihin, joissa epäoikeudenmukaisuus, epätasa-arvo, alistaminen ja muu ei-toivottu asiantila toteutuu. (Siljander, 2002. s. 165-166.) Kasvatuksen tuominen poliittisen keskustelun areenoille on nähty kuitenkin myös ongelmallisena, sillä kriittisyys ideologioita kohtaan voi myös synnyttää oman ideologiansa. Lisäksi kriittisen kasvatustieteen heikkoutena on nähty se, ettei kasvatuksen peruskysymyksiä pedagogisen suhteen rakentumisesta ole pyritty määrittelemään, vaan tieteellinen keskustelu on suunnattu enemmän päättäjille ja vaikuttajille (ks. Suoranta, 2005, Siljander, 2002).

Kuten Tomperi & Suoranta (2005) toteavat, kasvatuksen yhteiskunnallisuuden oikeuttaa se eettinen päämäärä, jota haluamme edistää: kasvatusta voi viedä lähemmäksi tätä päämäärää, etäämmäksi siitä tai olla siihen nähden välinpitämätön. Kasvatusta ja ihmisen yhteiskunnallinen oleminen on aina arvosidonnaista, se sopeuttaa tai vapauttaa, kannustaa uskomaan yhteiskunnan muuttumisen mahdollisuuteen tai passivoi alistumaan vallitsevaan tilanteeseen (ml.). Kriittinen kasvattaja ei voi toimia toisten ihmisten puolesta, vaan hänen tehtävänsä on toimia ihmisten kanssa toimien heidän innostajanaan. Kasvatusta eettisinä ehtoina on jokaisen ihmisen arvokkuuden, toimijuuden ja vastuun tunnistaminen. Kriittiseen pedagogiikkaan kuuluu luottamus ihmisten kykyyn saada itse aikaan muutoksia. Ihminen voi toimia alistavia käytänteitä vastaan ja tarpeen vaatiessa hän voi myös vastustaa kasvattajaa, jos kasvattaja sortuu epäeettisiin menetelmiin (Tomperi ym., 2005).

Kriittinen kasvatustiede sitoo tutkimukseni osaksi keskustelua yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta vastuusta, mitä kasvatukseen ammatillisena toimintana voidaan liittää. Nähdäkseni kasvatusta ei voida nähdä ainoastaan potentiaalina johonkin, vaan kasvatustieteiden, kuten

lastensuojelulaitosten, kohdalla on rohjettava pohtia analyttisesti myös vastuuta ja toiminnan seurauksia. Seurausten arvioimiseksi on oleellista tunnistaa ne yhteiskunnalliset suhteet ja valtarakenteet, joiden sisällä lastensuojelulaitoksissa tapahtuva kasvatus aktualisoituu. Kuten Siljander (2002, 152–153) toteaa, kriittisen teorian anti tieteelliselle tiedonmuodostukselle on vapautuminen ei-toivottujen yhteiskunnallisten suhteiden ja valtarakenteiden pakosta. Kriittinen teoria lähtee liikkeelle yhteiskunnallisen elämän ristiriidoista ja pyrkii ylittämään ne yhteiskunnallisia rakenteita muuttamalla. Tiede tulee käytännölliseksi vasta pyrkiessään muuttamaan yhteiskunnassa vallitsevia epäkohtia ja säännönmukaisuuksia, jotka näyttävät pysyviltä, mutta ovat tosiasiasa kuitenkin ihmisen tietoisien toiminnan avulla muutettavissa (ml.). Yksinkertaistettuna tämä tarkoittaa sitä, etteivät kasvatuksen käytänteet ja toimintaa ohjaava ideologia ole olemassa annettuna eikä se ole muuttumaton, vaan kasvattaja tekee ammattilaisena todeksi toimintaansa arjen eri konteksteissa. Kriittinen kasvatustiede tarjoaa kasvattajalle välineitä toisen toimimisen mahdollisuuksiin.

4.4 Vallan ja kasvatuksen yhteen kietoutuminen

Kasvatusta ja valtaa ei ole syytä erottaa toisistaan, mutta niitä ei myöskään ole hedelmällistä käsittää yhdeksi ja samaksi asiaksi. Valta sekä ympäröi kasvatusta että kietoutuu sen sisäiseen todellisuuteen. Kasvatus itsessään on vallanalaista, mutta kasvatuksessa myös käytetään ja tuotetaan valtaa. (Nuutinen, 1994, s. 5.) Valta voidaan kasvatuksessa nähdä toimintaa mahdollistavan tai hankaloittavana ja sitä voidaan tarkastella ylivaltaana tai yhteistoiminnallisena (ks. Gjestad, 2009, s. 43). Valta sellaisenaan ei ole hyvä tai paha eikä siitä voida kasvatuksessa täysin vapautua jo siksi, ettei kasvatus ole koskaan ollut pelkkä kasvattajan ja kasvavan välinen kysymys, eikä kasvatus yksin määrää yhteiskunnan strukturaatioprosesseja (Nuutinen, 1994, s. 198). Vallan näkökulmasta tehdyt analyysit käsittelevät muun muassa vallan resursseja ja muotoja, vallan paikkoja ja vallan omaajia vaihdellen yksilöistä kollektiiveihin, organisaatioihin ja instituutioihin (Eteläpelto, Heiskanen & Collin, 2001).

Käsitteellisesti valta liittyy inhimilliseen toimintaan. Vallalla tarkoitetaan kykyä tehdä päätöksiä ja käyttää resursseja sekä toteuttaa omaa tahtoa toisten toimijoiden vastustuksesta huolimatta (Saaristo & Jokinen, 2004, s. 189). Myös yhteiskunnallisiin suhteisiin liittyy aina valtaa. Valta voi olla suhdekäsite tai kyvykäsite. Valta sisältää myös mahdollisuuden kontrolliin tai

rajoittamiseen ja se voidaan nähdä sekä alistavana että tuottavana. Valta voidaan käsittää sosiaalisen suhteen piirteeksi, jolloin jollakulla on valtaa johonkin toiseen nähden. Sosiaalinen suhde on molemminpuolinen, mutta toisella osapuolella voi olla valtaetu. Valta-asema on mahdollista saavuttaa joko suostuttelun, vakuuttamisen tai houkuttelun avulla. Valta-asema on mahdollista saavuttaa myös väkivaltaa hyväksikäyttäen. (Niiniluoto, 2000; Ylikoski, 2000.)

Valtaan liittyvä tarkastelu kytkee kasvatuksen paitsi osaksi kasvatustieteellistä, niin myös yhteiskuntatieteellistä keskustelua. Vallan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen ovat 1970-luvulta lähtien vaikuttaneet yhteiskuntatieteiden teoreettiset ja menetelmälliset muutokset (Pietikäinen, 2010). Vallan tutkimuksessa on alettu kiinnittää huomiota kieleen ja diskursseihin, sosiaalisiin käytäntöihin ja sukupuoleen, tiedon rakentamiseen ja oikeuttamiseen. Tämän käänteen myötä Michel Foucaultista tuli lähes yhtä vaikutusvaltainen auktoriteetti valtatutkimuksessa kuin Karl Marx oli aikoinaan. Yhteiskuntatieteellisen valtatutkimuksen kaksi päälinjaa ovat Foucault'n konstruktionismi ja sosiaalinen konstruktionismi sekä ontologinen realismi, joka lähtee ajatuksesta todellisuuden olemassaolosta itsenäisesti, riippumatta käsitteellisistä rakennelmistamme ja kielellisistä käytännöistämme (ml.). Michel Foucault'n käsitys vallasta on biovaltaa. Valta kohdistuu eläviin ihmisyksilöihin ja -populaatioihin, ja sillä tarkoitetaan pyrkimystä muovata, hyödyntää, voimaperäistää ja ohjata ihmisten kykyjä ja ominaisuuksia, jotka voivat olla ruumiillisia, sielullisia, ajatuksellisia tai yhteisöllisiä. Foucault'n ajattelussa valta käsitetään hajautuneeksi: se koostuu lukuisista suhteista, toimijoista ja vallan subjekteista, joista muodostuu vallan harjoittamisen järjestely tai tilanne. Valtaa ei siten voida palauttaa järjestykseen, ylivallan rakenteeseen, instituutioihin eikä herruuden harjoittajiin. Varsinaisesti valta viittaa subjektiuden muotoihin ja esteisiin, jotka ovat tietyille, historiallisesti erityiselle strategiselle sommitelmalle sisäisiä. Foucault'n näkemyksen mukaan yritykset hallita väestöä, ihmisjoukkoja, -ryhmiä ja -yksilöitä tarjoavat ihmistieteille syntysijan ja uudistumisen puitteet. (Helén, 2004.)

Foucault'n näkemys vallasta vaatii tunnustamaan, että kasvatukseen kuuluu vallankäyttöä sekä kielteisessä mutta myös myönteisessä mielessä. Foucault'n analyysi vallan ja tiedon kietoutuneisuudesta toisiinsa auttaa kasvattajaa selkeästi tiedostamaan myös ne kasvatuksen mahdolliset pimeät puolet, joista kaikki niin mielellään vaikenivat. (Husa, 2012.) Pirjo Nuutinen (1994) on tutkinut kasvatuksen ja vallan suhdetta Foucault'n tuotantoon tukeutuen. Nuutinen toteaa kasvatustieteen teoreettisissa keskusteluissa vallankäytön kuuluvan kasvatukseen väistämättömästi kuuluvana ja myös pedagogisesti tarkoituksenmukaisena asiana, johon tulevia kasvattajia ohjataan ja jolle asetetaan normatiivisia rajoituksia (Nuutinen, 1994, 5). Valtasuhde edellyttää,

että valtaa käyttävällä on resurssit, joita tarvitaan aiottujen vaikutusten aikaansaamiseksi. Valta voi perustua vallankäyttäjän aseman tarjoamiin resursseihin tai vallankäyttäjän yksilöllisiin ominaisuuksiin henkilönä. (Eteläpelto ym., 2010.)

Yhteiskuntatieteellisen valtatutkimukseen liittyy läheisesti hallinnan tutkimus, jossa analysoidaan vallankäytön ilmenemismuotoja. Miller ja Rose (2010, 95) toteavat, että on tutkittava niitä vähäeleisiä ja arkisia mekanismeja, joiden avulla vallanpitäjät pyrkivät harjoittamaan hallintaa. Hallinnan tutkimus rohkaisee ylittämään tai mitätöimään erottelun henkilökohtaisen, taloudellisen ja yhteiskunnallisen elämän välillä. Tällöin on ollut pakko tunnistaa ne historialliset prosessit, joiden yhteistuotosta tämä erottelu on. Myös jako yksityiseen ja julkiseen on tärkeä ylittää, jotta ymmärtäisimme, miten yhteiskunnalliset auktoriteetit pyrkivät vaikuttamaan ja suuntaamaan ihmisten toimintaa. Hallintamentaliteetit ovat sekä mentaliteetteja että teknologioita, eli sekä ajattelutapoja että asioihin puuttumisen välineitä, jonka vuoksi on tärkeää pitää mielessä, ettei kumpikaan ulottuvuus ole jäännöksettä palautettavissa toiseen. (ml., s. 33–36.)

Lastensuojelulaitosten toiminnassa valta ja kasvatusta kietoutuvat yhteen. Lapsi on altavastaja aikuiseen nähden oman ikänsä ja kehitystasonsa vuoksi, jonka vuoksi aikuisen velvollisuus on pitää hänen puoliaan (Saastamoinen, 2016, s. 2). Katson tärkeäksi avata ja määritellä lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan ammatillisen kasvatuksen toimintatapoja, joissa ajattelen ilmenevän vallan harjoittamisen erityisiä muotoja. Vallan harjoittaminen näkyy tarkastelemalla niitä muuttuvia diskursiivisia kenttiä, joiden avulla vallan harjoittamista käsitteellistetään ja joissa esiintyvät vallan harjoittamisen muodot sekä kohteita ja rajoja koskevat käsitteet (Miller & Rose, 2010, s. 83).

Tutkimukseni kannalta oleellista on tiedostaa sosiaalisissa tilanteissa – mitä kasvatusta on – näkyvä valta. Kullervo Rainion (1980, 25–34) mukaan sosiaalisen vallan lähteet voidaan jakaa palkitsemis-, rankaisu-, mallin-, asiantuntemus- ja laillistettuun valtaan. Lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan ammatillisen kasvatuksen näkökulmasta kasvattajalle avautuu laaja repertuaari erilaisiin valtapositiioihin. Lastensuojelulaitoksessa kasvatustyötä tekevä ohjaaja on paitsi aikuisena auktoriteetti lapsen nähden, niin myös ammattilaisena, jolla on asiantuntemusta ei pelkästään suhteessa lapseen, vaan myös hänen vanhempiinsa. Harrikarin (2019, 377) mukaan lastensuojelun laitospasvatuksessa juridis-diskursiivinen ja kurinpidollinen valta kalisuttavat sapeleitaan tulkinnoista, jotka koskevat lastensuojelun laitostyon käytäntöjä. Kuten Miller ja Rose (2010, s. 215) toteavat, asiantuntijoiden nauttima harkintavalta antaa heille mahdollisuuden pe-

rustaa arvionsa aina omiin moraalisiin kriteereihinsä: kritiikki siis kohdistuu sen mahdin moraaliseen perustaan ja hyväksyttävyyteen, joka heille on annettu toisten asioihin puuttumiseksi. Käyttäytymisen ohjaamiseen liittyvä asiantuntijuus sisältää siten enemmän kuin joidenkin tekniikoiden oppimisen tai moraalisen soveliaisuuskoodin hyväksymisen (ml.).

Gjerstad (2015, 215) hahmottelee valtaa kasvatuksessa Tew'n (2002) sosiaalisen teorian pohjalta niin, että valta voidaan jakaa vallaksi jonkun yli tai vallaksi yhdessä. Vallassa jonkun yli valta voi olla suojelevaa, jolloin valtaa käytetään suojaamaan ja turvaamaan haavoittuvia tai suojelemattomia ihmisiä sekä heidän mahdollisuuksiaan kehitykseen ja edistykseen. Valta voi myös olla sortavaa, jolloin kasvatuksessa hyödynnetään erimielisyyksiä ja eroavaisuuksia oman aseman ja resurssien parantamiseksi muiden kustannuksella. Valta yhdessä – ajattelussa valta voidaan nähdä yhteistoiminnallisena, jolloin toimitaan yhdessä toista tukien. Taustalla tällöin on yhteisten ominaisuuksien ja eroavaisuuksien arvostaminen. Valta yhdessä -ajattelussa voidaan nähdä kuitenkin myös vehkeilevän vallan elementti, jolloin päämääränä on yhteen liittyminen erilaisuuden tai toiseuden poissulkemiseksi tai tukahduttamiseksi. (ml.)

Kysymys kasvatuksen ja vallan välisestä suhteesta on oleellinen tutkimuksessani, sillä jo lähtökohtaisesti lapsen sijaishuollon järjestäminen julkisena hallintotohtävänä sisältää julkista valtakäyttöä, jolla puututaan lapsen perusoikeuksiin ja ihmisoikeuksiin (Saastamoinen, 2018, s. 2). Harrikari (2019, s. 361) käyttää käsitettä ”turvaamisvalta” kuvatessaan lasten ihmisoikeuksien kiinnittämistä perustuslakiin tavalla, joka johti lapsen oikeuksien turvaamiseen hallinnan muotona. Harrikarin mukaan ”turvaamisvalta” sisältää uusia aineksia, mutta samalla yhdistelee varhaisempien historiallisten kerrostumien aineksia uudella tavalla (ml., s. 361).

Lapsen asettuessa lastensuojelulaitoksen arkeen asiakasprosessin aloittaminen, eteneminen sekä hänen hyvinvointinsa, terveytensä ja elämäntilanteensa tukeminen kuuluvat ammattilaiselle. Ammatillinen vastuu perustuu paitsi lainsäädäntöön, niin myös ammattieettisiin säädöksiin. Käytännön tilanteissa tämä voi aiheuttaa kuitenkin kysymyksiä siitä, kumpi on oikeassa tai kenellä on valtaa. Sosiaalialan ammattilaisten tulee olla tietoisia omasta valta-asemastaan suhteessa asiakkaaseen. Huomioitava on myös se, miten työyhteisön keskinäiset valta-asetelmat heijastuvat asiakkaille asti. Luottamukselliseen kasvatukseen tulisi pyrkiä valtaan perustuvan kasvatuksen sijaan, jolloin työntekijän kasvatustietoisuudella on korvaamaton merkitys luottamuksellisen kasvatussuhteen luomisessa. Kasvatustietoisuuteen kuuluu työntekijän kyky oman toiminnan suunnitteluun, erittelyyn ja pohdintaan sekä tietoisuus oman toiminnan taustalla olevista arvoista ja ihmiskäsityksestä. (Raatikainen, 2015, s. 88–91.)

Lastensuojelulaitoksen arjen kasvatuksellisissa käytänteissä on paljon vallankäyttöä, sillä lastensuojelulaki mahdollistaa lapsen perusoikeuksien kasvatuksellisen rajoittamisen. Ymmärrys perusoikeuksien suhteesta erilaisiin rajoitustoimiin nähden ei kuitenkaan ole selväpiirteinen. Lastensuojelun eri työtehtävien parissa toimivia työntekijöitä on moitittu YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen heikosta tuntemisesta (ks. Saastamoinen, 2016, s. 1). Lastensuojelujat- telun historiallisessa tarkastelussa yksityiskohtaisten rajoitustoimenpidesäännösten kirjaami- nen lastensuojelulakiin on ollut tärkeä suojelukysymyksen merkkipaalu. Rajoittamissäännök- sissä vahvistettiin, ettei lastensuojelun sijaishuollossa sovellettaisi ihmis- ja perusoikeussäänte- lystä erillistä laitospöytäkirjojen doktriinia. (Harrikari, 2019, s. 326.) Lastensuojelulain näkökulmasta rajoitustoimien käytön keskeisenä tavoitteena on lapsen jotakin perusoikeutta rajoittamalla tur- vata lapsen vahvempi perusoikeus eli oikeus ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättö- mään huolenpitoon (Saastamoinen, 2018, s. 3). Rajoitusten edellytysten ja käytön arvioinnin on perustuttava aina tapauskohtaiseen ja yksilölliseen harkintaan. Rajoituksia ei voida koskaan käyttää kaavamaisesti kaikkia sijoitettuja lapsia koskevinä kasvatuskeinoina tai rangaistuksina. (Saastamoinen, 2018, s. 6.) Rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset periaatteet ovat suhteelli- suusperiaate (lievimmän puuttumisen periaate), välttämättömyysperiaate sekä hyväksyttävyyys- periaate (Saastamoinen, 2018, s. 21).

Pietikäisen (2010, 9) mukaan vallasta puhuminen on helppoa, mutta vallan analyysi on vaikeaa tai ainakin työlästä ja pitkäjänteistä. Toisaalta vallan kytkeminen osaksi lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan kasvatuksen käytäntöjä on ilmeistä ja automaattista, mutta juuri siitä syystä sen lähempi tarkastelu voi osoittautua haasteelliseksi. Pietikäinen toteaa vallassa nähtävän jotakin epäilyttävää, arveluttavaa ja ahdistavaa. Monien mielestä valta turmelee ja jyrää totuudenkin alleen. Valta siitä huolimatta kiehtoo ihmisiä, sillä se on seksikästä ja sähköistä, näyttävää ja muutosvoimaista. Valta muuttaa ja säätelee ihmisten ja instituutioiden suhteita, mutta ei kui- tenkaan yksiselitteisesti eikä yksisuuntaisesti. Valta on moniulotteista ja uutta luovaa. Vallan- käyttö ei ole aina räikeää ja näkyvää, sillä valtaa luodaan ja käytetään ihmisten toiminnan tu- loksena syntyneessä verkossa ja suhteiden kokonaisuudessa, joka rakentuu neuvotellen ja so- pien. Valtaa tuotetaan sosiaalisessa tilassa, jossa eri osapuolet pyrkivät vaikuttamaan toistensa toimintaan omaa etuaan tavoitellessaan. Osa toimijoista pääsee vallan keskuksiin ja osa päätyy marginaaleihin, mutta valtasuhteet eivät ole pysyviä, ne heikkenevät ja katoavat, syntyvät ja vahvistuvat. (Pietikäinen, 2010.)

Ymmärrän kasvatuksellisen toiminnan lastensuojelulaitoksissa vallan ja hallinnan näkökulmista eräänlaisena sääntelystrategiana. Sääntelystrategiat liittävät ”poliittisiksi” kutsuttuja voimia ja instituutioita koneistoihin, jotka ohjaavat ja muotoilevat yksilöllistä ja kollektiivista käyttäytymistä normien ja päämäärien osalta (Miller & Rose 2010, s. 286). Ammatillinen kasvatusta on tietoisuutta toimintaa, jolla on tavoitteita. Kuten Miller ja Rose (2010, 212) toteavat: ”Voit kasvattaa muita, ”kääntää heidän päänsä” niin kuin sanotaan, kouluttaa, vakuuttaa tai taivutella, arvioida ja päättää niin että ottamalla omakseen sinun tapasi he tulevat asettaneeksi uudestaan sen, mitä he haluavat saavuttaa elämässään. Tai voit käännä muuta, muuttaa heidän persoonallisuuttaan ja heidän tapansa kokea itsensä ja maailmansa niin, että he ymmärtävät ja selittävät elämän tarkoitusta ja luonnetta tykkänään uudella tavalla.”

5 Kasvatus käsitteenä lastensuojelulaitoksessa

5.1 Laitos kasvuympäristönä

Tässä luvussa kuvaan laitosta sijoitetun lapsen kasvuympäristönä ja arkisena erilaisten kohtaamisten areenana. Tämän jälkeen lähestyn kasvatusta yksilöllisenä ja yhteisöllisenä kysymyksenä kuvaamalla ensin kasvatuksen suhdeperustaisuutta ja työntekijän roolia paitsi suhteen rakentajana lapseen, niin myös hänen vanhempiinsa ja muihin lapselle läheisiin ihmisiin kuin myös lapsen elämässä oleviin muihin tahoihin, kuten kouluun, harrastustoimintaan tai erillisiin hoito- ja tukitahoihin. Luvun viimeisessä luvussa tarkastelen kasvatusta yhteisössä, mitä lastensuojelulaitoksen toiminta on sisältäen niin lapsen vertaisyhteisön kuin ammattilaisten muodostaman kasvatuksellisen yhteisön. Lapsen vertaissuhteiden merkityksen analyysi rajautuu tutkimukseni ulkopuolelle, sillä fokusoin tarkasteluani kasvatukseen ammatillisena toimintana.

Laitokseen sijoittamista pidetään viimesijaisena lastensuojelun keinona turvata lapsen hyvinvointi. Lastensuojelulaitosten asemaa lastensuojelussa on usein perusteltu sen tarjoaman hoidon ammatillisuudella. Lastensuojelulaissa on pyritty kaikin tavoin ottamaan huomioon perus- ja ihmisoikeuksien vaatimukset sekä lapsen oikeusturva (Gottberg, 2012). Vuonna 2008 voimaan astuneessa lastensuojelulaissa oli aikaisempaan lainsäädäntöön verrattuna iso muutos siihen, kuinka tarkasti lastensuojelulaitosten kasvatuksellisten käytänteiden ja lapsen perusoikeuksia rajoittavien rajoitustoimenpiteiden välistä eroa linjattiin. Rajoitustoimenpiteillä tarkoitetaan esimerkiksi kiinnipitämistä, liikkumisvapauden tai yhteydenpidon rajoittamista, eristämistä tai aineiden ja esineiden haltuunottoa. Pykälässä 61§ säädetään, että mikäli rajoituksia on välttämätöntä käyttää lapsen tilanteen turvaamiseksi, on se toteutettava turvallisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittaen sekä huomioiden hänen yksilöllinen tilanteensa, ikänsä, sukupuolensa sekä kulttuuri- ja uskonnollinen taustansa. Erikseen todetaan, kuinka rajoitus ei saa sisältää alistamista, kurittamista eikä muulla tavoin loukkaavaa kohtelua. Rajoitusta ei tule käyttää rangaistuksena eikä sen käytöllä saa aiheuttaa lapselle vahinkoa tai haittaa. (Lsl 61§.)

Lastensuojelulaitosten kasvatuksellisen kehittämisen kannalta merkityksellisenä tekona oli sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2019 julkaisema päivitys lastensuojelun laatukriteereistä, joissa oli erityinen painopiste sijaishuollon laatukriteerien määrittelemisessä. Sijaishuollon laatukriteereitä ei oltu päivitetty tätä ennen, aiempi kriteereitä koskeva julkaisu on vuodelta 2004, jolloin sijaishuollon laatukriteerit julkaistiin Lastensuojelun keskusliiton toimesta (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004). Päivitetyissä laatukriteereissä keskeisenä taustana on

sijaishuoltotoiminnan lainmukaisuus, turvallisuus sekä laadukkuus niin, että lasten tarpeisiin voidaan vastata ja sijaishuollolle asetettuja tavoitteita saavuttaa. Sijaishuollon laadun tarkastelun pohjana toimivat perus- ja ihmisoikeussäännökset sekä lastensuojelutoimintaa ohjaava kansallinen lainsäädäntö. Näiden lisäksi kriteereissä on otettu esiin tutkimustietoon perustuvia suosituksia laadukkaana sijaishuollon järjestämisestä ja tuottamisesta. (Malja ym., 2019.) Ammatillisuutta lastensuojelulaitoksissa on pyritty kehittämään henkilöstön koulutusvaatimuksia nostamalla. Sisällölliset odotukset ammatillisuudesta vaihtelevat kuitenkin ajankohdastakin riippuen. Painotuseroja on muun muassa sen välillä, missä määrin laitoksen toiminnassa tulisi keskittyä yhteisökasvatukseen tai perhetyöhön. (Pösö 1995.) Laitostyön ongelmina on nähty kasvatuksen laitospainotus ja työntekijöiden työskentelyn painottuminen lähinnä perushoivaan sekä erilaisten ongelmatilanteiden rajoittamiseen ja selvittämiseen (Laakso, 2012).

Laitokset voidaan nähdä erityisinä lapsuuden instituutioina, joilla on merkittävä rooli osana suomalaista lastensuojelua. Lapset elävät arkeaan yhdessä laitoksen työntekijöiden ja muiden laitokseen sijoitettujen lasten kanssa erillään omista vanhemmistaan. Lastensuojelulaitoksia ei voi kasvatustieteellisesti verrata esimerkiksi päiväkotiin tai kouluun siinä mielessä, että vain harvalla on laitoksesta omakohtaista kokemusta ja jos olisikin, siitä ei kerrota julkisesti kovin mielellään. Hiljaisuus ja näkymättömyys näkyy myös laitosten ammatillisten työntekijöiden esiintulojen vähyytenä. (Laakso, 2012.)

Lasten arkea laitoksissa on tutkittu etnografisin tutkimusmenetelmin (Törrönen, 1999; Laakso, 2009). Laitoksessa on tiettyä toimintaa varten suunnitellut tilat, joissa asuvilla tai olevilla lapsilla on samankaltainen elämäntilanne. Lapset syövät, nukkuvat ja viettävät arkeaan näissä tiloissa tietyn ajan elämästään. Laitoksessa on toistuvia ja rutiiniluonteisia toimia, jotka rytmittävät lasten arjen toimintaa ja tuovat päiviin ennustettavuutta. Laitoksessa lapsille opetetaan säännöllistä päivärytmiä ja elämäntilannetta. Säännöllisen elämänrytmin opettaminen on lasten sosiaalista yhteiskuntaan ja palkkatyöhön valmistamista. Arki kulkee laitosten ja niissä toimivien aikuisten toivomusten mukaisesti, johon lapset sopeutuvat. Lapset ilmaisevat myös yksilöllisiä mieltymyksiään, jotka eivät aina ole sopuissa yhteisten tavoitteiden kanssa. Aikatauluissa korostuu laitoksen arjen yhteisöllisyys, jonka rajoissa lapsilla on mahdollisuus myös yksityisyyteen ja omaan paikkaan. Oman paikan ja yhteisöllisyyden yhtäaikaisuus luo kollektiivista kodinomaisuutta. Ero totaaliin laitoksiin on siinä, ettei yhteyksiä laitoksen ulkopuolisiin ihmisiin ole katkaistu. Suurin ero laitosten ja muiden ihmisryhmien välillä liittyy kuitenkin ajatukseen vapaudesta ja vapaaehtoisuudesta. Laitokseen tuleminen myötä lapsi tulee

uuteen ympäristöön ja saa uusia vieraita ihmisiä ympärilleen. Laitoksen toiminta ilmenee sosiaalisesti sopimuksenvaraisena ja tuotettuna, vaikka laitokseen tulo on harvoin lapsen oma valinta. (Törrönen, 1999, s. 18, s.100–101.)

Lastensuojelulaitokseen sijoitetun huostaanotetun lapsen asema suhteessa muihin lapsiin on jo lähtökohtaisesti erilainen siinä, että hänen kasvatukseensa ja huolenpitoonsa liittyvä viimesijainen toimivalta on siirretty huoltajilta lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Käytännössä tämä tarkoittaa kasvatuksen ja huolenpidon kysymysten lisäksi päätösvaltaa lapsen olinpaikasta, terveydentilasta ja koulunkäynnistä (Lsl 45§/2007.) Lapsen päivittäiseen huolenpitoon ja kasvatukseen kuuluu muun ohella myös lapsen valvominen sekä lapsen isän ja kehitystason mukaisten rajojen ja kieltojen asettaminen, joilla tuetaan lapsen hyvää kasvua ja kehitystä. Sijoitetulle lapselle annetut selkeät kasvatukselliset säännöt ovat yksi lapsen kasvatuksen peruslähtökohdista ja niillä turvataan myös lapsen oikeutta hyvään sijaishuoltoon. Tavanomaisia kasvatuksellisia sääntöjä ovat muun muassa kotiintulo- ja ruokailuajat, kotiaskareet ja nukku-
maanmenoajat, joihin liittyy myös kasvatuksellinen lapsen käytöksen rajaaminen. (Saastamoinen, 2018, s. 25.)

Lasten elämäntila liittyy monin eri tavoin laitosten tilaan sekä epäviralliseen ja viralliseen toimintaan. Epävirallinen toiminta ilmentää lasten ja aikuisten välisiä epävirallisia suhteita. Laitoselämän analyysi tuo esiin laitoksissa piirteitä, jotka ovat lasten kannalta sekä myönteisiä että kielteisiä. Laitoksessa lasten elämäntilanteet paranevat suhteellisesti, he saavat tärkeitä ihmissuhteita ja heidän arjestaan tulee säännönmukaista. Kielteisiä piirteitä ovat ajallisesti vaihtuvat aikuiset, joiden toimintatavat ovat erilaisia, sekä laitosmainen lasten toiminnan, esimerkiksi ajan- tai rahankäytön kontrolli. Lapset hyväksyvät laitoksen toiminnan osaksi omaa arkeaan siten, että he suhtautuvat myönteisesti rutiineihin ja niistä tehtyihin virkistäviin poikkeuksiin, mutta he osaavat myös kritisoida toimintatapoja ja neuvotella niiden ehdoista. Laitoksessa lapset ovat kuitenkin elämäntilanteessa, jossa heille ei esitetä muita vaihtoehtoja. Siitä johtuen lasten elämäntilanteeseen liittyy pakkoa, johon lapset etsivät oman sopeutumistapansa. Tärkeiksi koetut ihmissuhteet, yhteiset kokemukset ja oma reviiri tekevät tiloista lapselle paikan. Merkitykselliset ihmissuhteet saavat lapset kestävästi ne puolet, joista he eivät laitoksen toiminnassa pidä tai joihin he eivät ole vapaaehtoisesti sitoutuneet. Pakko on myös suhteellinen käsite siinä mielessä, ettei se ilmennä nykyisyyden voivan olla myös parempi verrattuna menneisyyteen. Lapset eivät näyttäyty vain sopeutujina, vaan he myös soveltavat aikuisten asettamia ehtoja luovasti omiin tarkoituksiinsa. He eivät näin ollen ainoastaan sisäistä yhteiskuntaa

ja kulttuuria, vaan ovat myös aktiivisia kulttuurisia tuottajia ja muokkaajia. (Törrönen, 1999, s. 127–128.)

Lastensuojelulaitoksessa käytettävä ammatillisuus on Tarja Pösön (1995) mukaan erityisluonteista. Ammatillinen työskentely sijoitetun lapsen kanssa on usein pitkäkestoista, usein vuosia kestävää. Suuri osa työskentelystä on arkielämän jatkuvuuden turvaamista ja luonteeltaan lasten kanssa arkista elämistä, kuten moni sosiaalialalla tehtävä työ muutoinkin on. Työntekijöiden työnkuvaan kuuluu lasten jokapäiväisten tarpeiden tyydyttäminen yhtä lailla kuin esimerkiksi lapsen kanssa pyöräily tai syntymäpäivien järjestäminen. Hoitoa ja kasvatusta koskevassa keskustelussa on usein korostettu vain eriytyntä hoitoa, kuten neuvotteluita tai erilaisten suunnitelmien tekemistä, vaikka kokonaisuuden kannalta määrällisesti merkittävämpää saattavat hyvinkin olla arkiset askareet lasten kanssa ja sellainen lasten kanssa käytävä keskustelu ja vuorovaikutus, joka jossakin muussa yhteydessä olisi tavallista aikuisten ja lasten välistä toimintaa. Lastensuojelulaitoksissa tapahtuva työ ei ole kuitenkaan ainoastaan arkista, vaan se on myös elämistä lasten hankalan elämäntilanteen ja mahdollisten psyykkis-emotionaalisten ja sosiaalisten vaikeuksien kanssa. Lastensuojelulaitoksessa työntekijä joutuu punnitsemaan ammatillisessa toiminnassaan lapsen käyttäytymisen arviointia, seurantaa ja muutosta samalla kun hän rakentaa lapseen läheistä ja ainutkertaista vuorovaikutussuhdetta. (ml.)

Törrönen (1999, s. 128–129) toteaa lasten käyttävän sosiaalista infrastruktuuria luovasti hyväksyen laitospäristössä. Lapset rakentavat oppimiensa taitojen, tietojen ja nokkeluutensa ansiosta itselleen omaa paikkaansa. Lapsilla on liikkumavaraa aikuisten ylemmästä hierarkkisesta asemasta huolimatta. Lasten aikuisille antama auktoriteetti ei ole kiistaton, sillä kun lapset ja aikuiset yhdessä luovat ja muokkaavat arkea, eivät lapset toimi silloin pelkästään aikuisten ehtoilla tai noudata aikuisten tekemiä sääntöjä kyselemättä, vaan he ovat reflektiivisiä ja itse-reflektioon kykeneviä toimijoita. Lapset rakentavat omaa arkeaan osallisuuden, emootioiden ja ihmissuhteiden avulla. Arjesta tulee ennakoitavaa tietyn rutinoituneen järjestyksen avulla, mikä auttaa orientoitumaan ajassa ja tilassa. Kun lapset ovat mukana yhteisön toiminnassa, heistä tulee jäseniä ja osallisia. Epävirallisen ryhmän jäsenyys ja sen inhimillisen toiminnan hyväksyminen saa lapset sitoutumaan laitoksen toimintaan ilman pakkoa, jolloin sitoutuminen on aktiivisempaa kuin sopeutuminen. Merkittävät tunnesuhteet yhdessä osallisuuden ja toimintatapojen tuttuuden kanssa tekevät lapsista sisäpuolisia. Sisäpuolisuus ei ole vain aika-tilallista tuttuutta, vaan myös sitä, että lapset tuntevat ihmisten keskinäiseen vuorovaikutukseen liittyviä sääntöjä ja kieltoja. Sisäpuolisuuden vastakohta on ulkopuolisuus, mitä voidaan kuvata jopa

juurettomuudeksi. Ilman sisäpuolisuutta, lapselle tärkeitä ihmisiä ja merkittäviä tunnesuhteita lapset eivät ole valmiita noudattamaan laitosten toimintatapoja. (Törrönen, 1999, s. 128–129.)

Törrösen (1999) tutkimusta voi asettaa vuoropuheluun 1961 julkaistun (suomennettu 1969) Erving Goffmanin klassikkoteokseen ”Minuuden riistäjät” kanssa, joka käsittelee totaalisia laitoksia ja avaa täysin toisenlaisen näkymän lastensuojelulaitoksiin osana laitoksenttää. Keskeisimmän piirteen Goffman ajattelee totalisissa laitoksissa olevan kokonaisten ihmisryhmien muodostaman byrokraattisen organisaation, joka käsittelee monia inhimillisiä tarpeita. Goffman määrittelee totaliset laitokset seuraavasti: laitoksessa elämän eri puolet tapahtuvat samassa paikassa ja yhden auktoriteetin alaisena ja jäsenen päivärutiinin jokainen vaihe suoritetaan suuren ryhmän välittömässä seurassa samalla vaatien ryhmän jokaista jäsentä tekemään samat asiat yhdessä. Totalisen laitoksen määritelmäksi Goffman katsoi myös kriteerin, että kaikki vaiheet noudattavat tiukkaa aikataulua sekä sen, että kaikki luetellut pakolliset toimet noudattavat yhtä ainoaa rationaalista suunnitelmaa, jonka väitetään toteuttavan laitoksen virallisia päämääriä. (Goffman, 1969, s. 7–8.)

Suhtautuminen sijaishuoltoon on sijoitettujen lasten kokemuksissa ristiriitaista. Sarianne Reinikaisen väitöstutkimuksessa (2009) haastateltiin lastensuojelulaitoksessa sijoitettuna olleita nuoria ja tutkimuksessa kävi ilmi, että sama nuorisokoti, myös samana aikana, on kokemuksellisesti sekä jaettu että ei-jaettu. Reinikainen havaitsi kokemusten olevan yhteydessä siihen, miten nuorisokodin on koettu vastanneen omiin yksilöllisiin tarpeisiin ja odotuksiin. Yleisimmin ja voimakkaimmin koetut tarpeet olivat turvallisuuden, arvostuksen ja yhteenkuuluvuuden ja arvostuksen tarpeet. Laitos näyttäytyi ihanana, oikeana kotina, uutena maailmana, turvasatamana, paikkana asua, rangaistuslaitoksena tai painajaisena. (ml.) Tarja Pösö (2004) huomauttaakin, miten laitokseen sijoitettuna oleminen ei ole vain syrjäytymisen osoitus eivätkä sijoitetun lapsen kokemukset vain syrjäytymisen kokemuksia, sillä sijoituksen voi nähdä myös yhteisöllisenä kiinnipitämisenä.

5.2 Kasvatustyön suhdeperustaisuus

Suhdeperustaisuudella viitataan lastensuojelussa lasten ja perheiden moninaisiin tilanteisiin ja siihen monilukaiseen aikuis- ja tukitoimiverkoston, joka asiakkaana olevan lapsen ja perheen ympärillä toimii (ks. esim. Alatalo, 2018). Lastensuojelutyössä korostuvat yhteistyön ja tiedon

jäsentämisen tehtävät, joiden ajattelen liittyvän myös kasvatukseen. Kasvatuksen näkökulmasta on tärkeää huomioida toimiva vuorovaikutus työn sujumisen tärkeänä edellytyksenä, sillä työtehtävät toteutetaan suurelta osin ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (Ahopelto ym., 2019). Kuten edellisessä luvussa toin esiin, laitostyössä eletään yhteistä arkea sijoitetun lapsen kanssa. Arjen kanssakäymisen käytännöt ovat kuitenkin jääneet usein sivuun keskusteltaessa laitostyöstä tai sen kehittämisestä. Arjen käytännöt tai työorientaatiot voivat olla laitoksessa lasta voimaannuttavia tai arvostavia, mutta yhtä hyvin ne voivat myös olla lasta nöyryyttäviä. Arki ei rakennu itsestään, vaan se rakennetaan, minkä vuoksi laitosarjen tapojen, käytäntöjen ja työorientaatioiden auki purkaminen on tärkeää. Lapsen kannalta ei ole merkityksetöntä, miten arkinen huolenpito toteutetaan ja millaisia rutiinit laitoksessa ovat. (Laakso, 2012.) Kasvattajan tärkein työväline on hän itse: millainen ihminen hän on, millaisia ajatuksia, asenteita, tunteita ja ammatillisia kykyjä hänellä työntekijänä on. Lapsi on herkkä aistimaan sellaista, mikä ei välttämättä näy toiselle aikuiselle tai ei aina edes ole tiedossa työntekijälle itselleen. (Pihlaja, 2000.) Vuorovaikutussuhteiden varassa tapahtuvana laitoshoidon on usein epäilty vallankäytön näkökulmasta ja siltä osin on peräänkuulutettu laitoksissa erityisenä mahdollistuvan väkivallan tutkimusta (Pösö, 1994).

Laitoksiin sijoitetuilla nuorilla on kokemuksia kiusaamisesta työntekijöiden tai muiden lasten taholta sekä työntekijöiden ylilyönneistä rajoitustoimien käytön tai toteutuksen suhteen. Sijoitetut lapset ovat kertoneet kokemuksistaan työntekijöiden huutamisesta ja maltin menettämistilanteista sekä komentelevasta ja painostavasta sekä epämiellyttävästä ilmapiiristä laitoksissa (Pekkarinen, 2018; Laakso, 2019). Lasten kokemuksia käsittelevissä tutkimuksissa välittyy epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia laitosilmapiirissä. Epäoikeudenmukaisuuden kokemus on näkynyt tutkimuksissa muun muassa työntekijäkohtaisten sääntöjen ja seuraamusten (ks. Ekholm, 2013, s. 20) sekä laitoksen käytäntöjen toteutuksissa (ks. Laakso, 2019). Laitoksen käytänteissä vallankäyttö on ilmennyt paitsi eristämisen ja rajoittamistoimenpiteiden käytössä, niin myös nuorten keskinäisten kokemusten jakamisen säätelynä (Kaukko & Parkkila, 2014). Pekkarisen (2018) tutkimuksessa kiusaaminen ilmeni koulukodeissa ohjaajien taholta nimittelynä ja epäasiallisena eristämisenä jopa niin, että ohjaajat tekivät yhteistyötä muiden sijoitettujen lasten kanssa. Laakson (2016; 2019) tutkimusten mukaan sijaishuoltoapaikoissa ilmeni nimittelyä, nöyryytystä ja väkivaltaista käytöstä ohjaajien ja sijoitettujen lasten toimesta. Fyysinen väkivalta on noussut esille kokemuksista, jotka koskevat muun muassa kiinnipidon seu-

rauksena aiheutunutta vahingoittumista (Laakso, 2019) sekä kiinnipidon kivuliaisuutena (Ekholm, 2013). Lapset ovat tuoneet esille myös laitoksen fyysisten puitteiden puutteellisuutta ja niiden vaikutusta sopeutumiseen laitoksen arkeen (Pekkarinen, 2018).

Taru Kekoni (2008) havaitsi lastensuojelulaitoksen erityisessä huolenpidossa olleita nuoria haastatellessaan keskeisiksi nuorten kokemuksiksi rajoittamiseen ja sulkemiseen liittyvien käytäntöjen kuvailut. Rajoittamistoimina nuoret kuvailivat suljettuja ovia ja muuta tilallista rajoittamista, yksityisyyden rajoittamista, erilaisten arjen toimintojen rajoittamista sekä yhteydenpidon rajoittamista, yksityisyyden rajoittamista, erilaisten arjen toimintojen rajoittamista sekä yhteydenpidon rajoittamista. Kekonin haastattelemat nuoret esittivät haastatteluissa myös puhuttavia pohdintoja omasta ulkopuolisuudestaan suhteessa aikuisten tekemiin, nuorten elämää koskeviin päätöksiin. (Kekoni, 2008.) Kekoni haastatteli myös erityisessä huolenpidossa työskenteleviä työntekijöitä, joiden kertomana kasvatustyö näyttäytyi ennen kaikkea sosiaalisena prosessina, jossa pääroolissa on työntekijän ja nuoren välille syntyvä yhteistyösuhde. Aikuisten aktiivinen läsnäolo koettiin tärkeimpänä keinona sosiaalisen prosessin toteutumiseen. Työntekijöiden kuvaamana rajoittamiskäytännöt sitoutuvat erityisen huolenpidon hoidolliseen kehykseen, eli niiden voidaan kuvata jopa mahdollistavan hoidon. Pohdintoja rajoittamiskäytäntöjen mahdollisista lastenoikeuksista tai yksityisyyttä loukkaavista piirteistä ei haastatteluissa noussut esille. Työntekijät kertoivat kokevan työnsä vaativana ja vahvasti tiimityöhön tukeutuvana. (Kekoni, 2008.)

Lapsen hyvässä kohtaamisessa arvostus, inhimillisyys ja empatia korostuvat. Laakson (2019) tutkimuksessa kävi ilmi, että suurin osa laitoksiin sijoitetuista lapsista kertoi sijaishuoltopaidassa olevan ainakin yksi aikuinen, joka saa lapsen tuntemaan, että hänestä välitetään juuri sellaisena kuin on. Sijoitetut lapset kertoivat kuitenkin myös toiveistaan saada enemmän kahdenkeskistä aikaa aikuisten kanssa (ml.) Lastensuojelussa käytetään viranomaisvaltaa ja joudutaan tekemään ratkaisuja ja päätöksiä, joista asiakkaat ja työntekijä eivät aina ole samaa mieltä. Lastensuojelun työntekijöiden erityistä vuorovaikutusosaamista on kyky ottaa huomioon lastensuojelun toimintaympäristön ominaispiirteet, kuten ammatilliseen rooliin liittyvä valta. (Malja ym., 2019, s. 15.) Laitoksiin sijoitettujen lasten kokemuksia käsittelevissä tutkimuksissa nousee toistuvasti esiin, miten sijoitetut lapset kiinnittivät huomiota työntekijöiden inhimillisiin ominaisuuksiin ja nostavat ne voimallisesti esiin luottamuksellisen suhteen syntymisen mahdollistumisen kannalta (ks. esim. Pekkarinen, 2018). Hyvän kasvattajan tunnuspiirteiden etsiminen ei ole yhtä hedelmällistä kuin ymmärrys, miten työntekijän osaaminen ja henkilökohtaiset omi-

naisuudet yhdistyvät kokonaisuudeksi. Oleellista on myös työntekijän tietoisuus omista piirteistään, toiminnoistaan ja tunteistaan. Lapsen kasvuympäristöön vaikuttaa muun muassa työntekijän käsitys itsestään, mahdollisuuksistaan ja rajoistaan. Kasvattajan jatkuva itsereflektio tukee osaltaan lapsen tervettä kasvua. Itsetutkiskelun avulla työntekijä voi pohtia niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat hänen työssä toimimiseensa. Kasvattajan itsetuntemuksen kehittäminen voidaan nähdä ammatillisen kasvun kannalta välttämättömänä. Tällöin näkökulma painottuu työntekijään yksilönä, ei työyhteisöön. (Pihlaja, 2000.)

Laitostyötä tehdään paitsi institutionaalisten ohjeiden ja yhdessä sovittujen käytäntöjen lisäksi yksilöllisesti rakennettujen ja rakentuneiden suhteiden varassa (Laakso, 2012). Katse sijoitettuun lapseen lastensuojelun kontekstissa voi tapahtua myös ”etukäteisongelmallistamisena” (ks. Pösö, 2004, s. 20), jolloin lapsi ja hänen perheensä nähdään sijoitukseen johtaneiden ongelmien kautta, mikä voi pahimmillaan estää lapsen ja työntekijän välisen suhteen syntymisen. Laitoksessa työntekijän tehtävänä on olla yhteydessä lapsen biologisiin vanhempiin ja muihin läheisiin ihmisiin ja parhaimmillaan työntekijän saavuttaa ”jaetun vanhemmuuden” lapselle läheisessä aikuisverkostossa. Kuitenkin lapsille taiteileminen vanhempien ja työntekijöiden välimaastossa voi aiheuttaa lojaliteettiristiriitoja. (Törrönen, 1999, s. 107.) Lastensuojelun kontekstiin liittyy paljon ”huolipuhetta” lapsen ja perheen tilanteesta, mikä voi johtaa ammatillisissa käytänteissä siihen, ettei lasta ja hänen perhettään nähdä yksilöinä ongelmien läpi. Laitoksen toimintakäytänteiden tutkimuksessa on havaittu, kuinka lapsen etu määritellään usein kaavamaisesti, jolloin lapsen yksilöllisyydelle ja persoonallisuudelle ei jää sijaa tulkinnassa (ks. esim. Pösö, 1994, s. 48).

Vuorovaikutuksessa on monta eri tasoa alkaen kulttuurista ja yhteiskunnasta, jossa työntekijä ja lapsi elävät. Aikaisemmat kokemukset ja historia vaikuttavat vuorovaikutukseen. Vuorovaikutustilanteen luonne, osapuolten erilaiset roolit sekä heidän kokemuksensa omasta itsestään muovaavat suhdetta ja vaikuttavat vuorovaikutuksen etenemiseen. Vuorovaikutussuhde lapsen ja työntekijän välillä sisältää niin aikuiselle kuin lapsellekin yksityisiä ja ainutkertaisia piirteitä. Suhteeseen vaikuttavat sekä aikuinen että lapsi, mutta myös se taustayhteisö, jossa vuorovaikutus tapahtuu. Myös lapsen vanhemmat vaikuttavat työntekijän ja lapsen väliseen vuorovaikutussuhteeseen. Suhteesta ja sen etenemisestä on vastuussa aikuinen. Keskeisiä elementtejä kasvatussuhteessa ovat luottamus, avoimuus ja kommunikaatio. (Pihlaja, 2000.) Euroopassa vallitsee Petrie (2006, 22) mukaan konsensus siitä, minkälaista ajattelempa pedagogisen toiminnan lasten parissa toimimisessa olevan. Peruslähtökohtia ovat:

- Ammatillisessa toiminnassa keskiössä on lapsen kasvu ja kehitys. Lapsi ja lapsen elämä nähdään kokonaisvaltaisesti.
- Ammattilainen näkee itsensä yksilönä, jolla on suhde lapseen tai nuoreen.
- Lasten ja ammattilaisten välinen suhde perustuu saman elämänpiirin jakamiselle, ei hierarkkiselle etäisyydelle.
- Ammattilaisten tulee jatkuvasti reflektoida toimintaansa ja hyödyntää sekä teoreettista osaamista ja itsetuntemusta, mitkä joskus ovat ristiriidassa keskenään.
- Pedagogiset ammattilaiset ovat myös käytännön osaajia, eli heidän koulutuksensa antaa monenlaisia valmiuksia kohdata lapsen arjen kokemuksia.
- Lapsen elämänpiiriin kuuluvat ihmiset nähdään tärkeänä voimavarana, työntekijöiden tehtävänä on edistää suhteita ja hyödyntää ryhmässä toimimista.
- Pedagogiikka rakentuu ajatukselle lapsen oikeuksista, mitä ei rajoiteta menettelytapojen tai lainsäädännön vaikutuksista.
- Painopiste on tiimityöllä ja kasvatuksellisen yhteistyön arvostamisessa etenkin vanhempien, mutta myös muiden ammattilaisten ja lähiyhteisön jäsenten osalta.
- Keskeistä on luoda suhde lapseen, mikä sisältää myös kuuntelun ja kommunikaation tärkeyden.

Lastensuojelulaitoksessa korostuu käytettäviä työmenetelmiä enemmän suhteen luominen ja luottamuksen rakentaminen lapseen. Luottamuksen saavuttamista haastavat lapsen aiempi elämänhistoria, sillä lapsella voi olla kokemuksia siitä, että aikuinen on käyttänyt lapsen luottamusta väärin hyväkseen. Luottamus nähdään laitostyössä kuitenkin yleishumaanina ajatuksena ihmissuhteiden ja erityisesti lapsen ja aikuisen välisen suhteen merkityksestä lapselle. Laitoksessa ei ole harvinaista, että suhde lapsen ja työntekijän välillä on vuosien mittainen. Kohtaamiset ja yhdessä vietetty aika ovat paitsi yksittäisiä hetkiä, niin myös tapahtumia, jotka kantavat mukanaan aikaisempien kohtaamisten muistoja sekä tulevaisuuteen sijoittuvia toiveita. Lapsen ja työntekijän suhdetta laitoksessa ei voi määritellä pelkästään ammatilliseksi asiakassuhteeksi, sillä suhteeseen sisältyy paljon henkilökohtaista yksittäiseen työntekijään ja lapseen liittyvää. Samalla kun työntekijät opettelevat tuntemaan lapsia arjen keskellä, oppivat myös lapset tuntemaan kunkin työntekijän henkilökohtaisia toimintatapoja. Raja yksityisen minän ja työminän välillä ei ole tarkasti rajattu. (Laakso, 2009, s. 171–175.)

Lapsen ja työntekijän välinen suhde on keskeistä myös sijoituksen onnistumisen kannalta. Lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten ja nuorten kohtaaminen vaatii työntekijältä hyviä vuorovaikutustaitoja, sillä kuten sanottua, sijoitetut lapset kantavat mukanaan monia pettymyksiä,

joista pois kotoa joutuminen on vain yksi esimerkki. Laitoksiin sijoitetaan pääasiassa kouluikäisiä lapsia ja etenkin nuoria, joista osalla on laaja-alaisia haasteita paitsi vanhempien kanssa kotona, niin myös muilla elämän osa-alueilla. Suomessa lastensuojelun piiriin kuuluvat myös nuoret, jotka oireilevat päihteitä käyttämällä, tekemällä rikoksia ja laiminlyövät koulunkäyntinsä, kun taas monissa muissa maissa nämä nuoret ovat erillisen nuorisohuollon tai nuorisotuomioistuimen asiakkaita (Pekkarinen, 2018). Laitoksen työntekijän vuorovaikutustaidot joutuvat testiin myös siksi, ettei sijoitetun lapsen elämänselviytensä välttämättä ole rakentunut perusluottamuksesta aikuisiin ja aikuisen toimintaan. Tutkimustieto kuitenkin on osoittanut, miten sijoitettuina olleet lapset luottavat aikuisenakin vähän viranomaisiin. Pekkarinen (2018) kutsuukin laitoksiin sijoitettujen lasten kokemuksia tarkastelevassa tutkimuksessaan ”viiltäväksi paradoksiksi” tilannetta, jossa yhteiskunnan tarkimman ja tiukimman valvonnan alla olevat kokevat samalla jäävänsä vaille yhteiskunnan huomiota ja kohtaamisia.

Lastensuojelulaitoksessa tapahtuvan kasvatuksen tarkastelussa on kyettävä määrittelemään lapsen hyvän kasvun ja kehityksen edellytyksiä. Oleellisiksi kysymyksiksi tällöin nousevat se, onko lapsella ja nuorella mahdollisuus pitkäjänteisiin ja vastavuoroisiin suhteisiin lasten ja aikuisten välillä sekä lasten kesken. Lisäksi on pysähdyttävä pohtimaan, tarjotaanko lapselle ja nuorelle edellytyksiä maailman ymmärtämiselle ja elämänvalintojen tekemiselle, eli tietoa, aikaa, tilaa ja kannustusta. Kasvatuksessa tulee myös kysyä, saako lapsi tukea identiteettinsä rakentamiselle ja tuleeko lapsi ja nuori kuulluksi ja nähdyksi, huomatuksi omana erillisenä persoonanaan. Myös lapsen kasvuympäristön virikkeellisyydellä, mutta toisaalta myös rauhallisuudella, on oleellista merkitystä kasvun edellytysten tukemisen kannalta. (Salmi ym., 2012.)

Käsitteitä korjaava ja korvaava kasvatusta ei näe enää juurikaan käytettävien lastensuojelulaitosten yhteydessä, vaikka käsitteellisesti ne tuovat esille laitoksen kaksoistehtävän. Laitoksen tehtävänä on huolehtia lasten jokapäiväisestä kasvatuksesta ja huolenpidosta sekä korjata niitä mahdollisia seurauksia, joita haavoittuva kasvuympäristö on lapselle aiheuttanut. Keskustelu lastensuojelulaitosten toiminnasta on siirtynyt menetelmäkeskeiseksi. Englanninkielisellä kielialueella keskustelu lastensuojelulaitosten tekemään työhön liittyy joko hoidollisen ja terapauttisen työn tekemiseen tai laitostyön ymmärtämiseen ja jäsentämiseen ensi sijassa lasten kanssa arjen jakamisena, jolloin keskiössä on laitosarjen käsitteellistäminen sekä laitostyön ammatillisen erityisluonteen jäsentäminen. (Laakso, 2012.)

Laakson (2012) viittaamaan kansainväliseen tutkimukseen antavat tärkeän panoksen hollantilaisitutkijat Knorth, Harder, Huyghen, Kalverboer ja Zandberg (2010), jotka yhteisartikkelissaan

arvioivat laitoksissa toimivien työntekijöiden välisiä eroja, osaamista ja lapsen ja kasvattajan välille rakentuvaa suhdetta. He toteavat tutkimuskatsaukseensa vedoten vuorovaikutussuhteen lapsen ja aikuisen välillä olevan avainasemassa siinä, miten lapsen emotionaalinen ja käyttäytymiseen liittyvä kuntoutuminen sijaishuollossa etenee. Työntekijöiden itsensä näkemys emotionaalisen tuen antamisesta lapselle keskittyy empaattiseen lähestymistapaan (sisältäen lapsen kuuntelemisen, yhdessä vietetyn ajan, tunteiden sanoittamisen ja läheisyyden) sekä kielelliseen lähestymistapaan (sisältäen lapsen kanssa keskustelun, ohjauksen tilanteista selviytymiseksi ja lapsen ”ympäri puhumisen” suotuisaksi arvioidun käyttäytymisen edistämiseksi). Emotionaalisen tuen osalta työntekijöiden näkemyksissä Knorth’n ja kollegoiden mukaan näkyy myös organisaatiolähtöiset tekijät, kuten sääntöjen ja prosessien noudattaminen sekä mahdollisten lähteiden tekeminen laitoksen ulkopuolisiin tahoihin. (ml.)

Tutkimustieto sijoitettuna olleiden lasten kokemuksista sekä käyttäytymistieteellinen ammatillinen tieto tuovat esiin vuorovaikutussuhteen luomisen ja ylläpitämisen merkityksen laitospöytätyössä, minkä rakentumisesta työntekijällä on ammatillinen ja moraalinen vastuu. Suhteen luominen lapseen vie aikaa ja Kuten Pekkarinen (2018) toteaa, henkilöstön määrä ei yksin riitä, vaan oleellista on henkilöstön sopivuus ja pysyvyys. Vuorovaikutussuhteen kautta sijoitetun lapsen arjessa määritellään arjen reunaehdot mahdollisuuksien ja rajoitusten horisontissa sekä rakennetaan lapselle käsitystä itsestään ja suhteistaan muihin ihmisiin. Lapsen hyvinvoinnin kannalta laitoksessa on tärkeää, että hänellä on joku sijaishuoltopaikan ulkopuolinen luotettava aikuinen. Luottamuksellisen suhteen merkitys korostuu etenkin silloin, jos lasta on kohdeltu epäoikeudenmukaisesti tai jos lapsi ihmettelee laitoksen käytäntöjä. Laakso (2019) toteaa, että sijoitetulle lapselle epäkohdista kertominen ei välttämättä ole helppoa, sillä lapsi saattaa vähätellä kokemuksiaan ja pohtia sitä, missä menee huumorin raja. Lapsi saattaa myös ajatella, ettei häntä uskottaisi tai pelätä, mitä hänelle voisi kertomisesta seurata laitoksessa (ml.).

5.3 Kasvatus yhteisössä

Yhteisöhoidolla tarkoitetaan yhteisön tietoista käyttämistä hoidollisten, kasvatuksellisten tai kuntoutuksellisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Yhdessä määritellyt arvot ja perustehtävä, tehdyt säännöt ja sopimukset sekä näiden jatkuva yhteinen arviointi luovat perustan yhteisöllisen, osallistavan toimintamallin ja -periaatteiden toteutumiselle. Keskeistä on vertaisryhmän hyödyntäminen ja sen vaikuttavuus yksilöiden kuntoutumiseen, kehitykseen ja kasvuun. (Timonen-

Kallio, Yliruka & Närhi, 2017, s. 18.) Kasvattajayhteisöksi voidaan lukea joukko kasvattajia, jotka yhdessä toteuttavat kasvatusta jossakin yhteisössä. Niin kasvattajat kuin kasvatettavatkin ovat kuitenkin yhteisössä yksilöitä. Kasvatusyhteisössä asuva lapsi on tekemisissä useamman kuin yhden tai kahden työntekijän kanssa. Jos kasvatustyötä tekevillä ammattilaisilla ei ole minäänlaista yhteisöllistä toimintaa ei kasvatuksessa voida saavuttaa sen perusedellytyksiä, eli johdonmukaisuutta, määrätietoisuutta, varmuutta eikä lasten luottamusta. (Kaipio, 1999, s. 201–202, s. 170–177.) Yhteisöllisyys tukee myös osallisuutta sekä sijoitetun lapsen toimijuutta, eli vahvistuvaa kykyä tehdä omaa elämäänsä koskevia ratkaisuja ja valintoja. Yhteisöllisyydessä huomio kiinnittyy lapsen itsetuntemuksen ja vuorovaikutustaitojen kehittymiseen, ryhmässä toimimiseen sekä vastuun kehittymiseen. Yhteisöllisyyden tarkoituksena on edistää lapsen mahdollisuuksia oppimiseen, oman toiminnan hallintaan sekä henkilökohtaiseen vastuuseen vuorovaikutuksessa toisten kanssa. (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 18.)

Ammatillisten kasvattajien muodostama yhteisö on sosiaalinen yhteisö siinä missä mikä tahansa muukin. Kasvattajien yhteisössä rakentuu kasvatuskulttuuri, joka ilmenee yhteisön jäsenten toiminnassa, ajattelussa sekä heidän yhdessä luomissaan tuotteissa. Kasvatus on sosiaalista toimintaa ja se on myös yhteisön kulttuurin luomisen sekä sen siirtymisen keskiössä. Kasvatukselliset yhteisöt synnyttävät, uusintavat ja uudistavat omalla toiminnallaan kulttuuriaan. Kasvatuksen kautta välitetään taitoja, tietoja, arvoja ja sosiaalisia käytäntöjä. Yhteisön kulttuuri liittyy aina jollakin tavalla organisaation historiaan tai traditioihin. Kulttuuriset ilmiöt ovat usein syvällä organisaatioissa, joten niitä on vaikea tavoittaa ilman tulkitsemista. Kulttuuriset ilmiöt ovat jonkin ryhmän tai yhteisön yhteisesti jakamia, perusolemukseltaan ideoiden tasolla olevia arvoja, olettamuksia, uskomuksia, käsityksiä, tietoa tai jotakin muuta, jota ei voi koskettaa. Kasvatuskulttuurin näkymätön taso sisältää kasvatustyön taustalla olevia perusolettamuksia ja uskomuksia ja näkyvä taso ilmenee kasvatustoiminnassa, kuten esimerkiksi vuorovaikutuskäytänteissä. Kasvatuksellisen vuorovaikutuksen näkökulmasta kasvattajien yhteisön on hyvä kysyä, millainen on sen oma kulttuuri ja mikä on yhteisön kulttuurin merkitys yhteiselle toiminnalle. Kulttuuri omaksutaan ja opitaan yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa suhteissa ja sitä voidaan myös kehittää yhteisissä prosesseissa. (Nummenmaa, 2006.)

Lasten suojelua yhteisöllisenä kysymyksenä voidaan tarkastella lastensuojelujärjestelmän sisäisenä kysymyksenä ja tavalla, jossa lastensuojelulaitokset ymmärretään eriytyneinä yhteisöinä ja ”yhteisöllisiä” toimintatapoja tai menetelmiä soveltavina yksikköinä (Harrikari, 2015). Lastensuojelulaitosten osastot ovat tavallisesti seitsenpaikkaisia yksiköitä, joissa työntekijät

työskentelevät kolmessa vuorossa. Vuorotyöstä johtuen työyhteisö on harvoin yhteisönä paikalla, jolloin yhteisön tiedonkulun ja toiminnan kehittämisen kannalta oleelliseen rooliin nousevat vuoronvaihtotilanteet sekä niiden yhteydessä tapahtuvat raportointi. Tieto siirtyy työvuoroista seuraaviin myös laitoksissa käytössä olevien erilaisten kalentereiden, viestivihkojen ja toiminnanohjausjärjestelmien kautta. Laitoksen työntekijöillä on myös lapsikohtainen dokumentointivelvoite lapsen päivittäisen arjen sujumisesta, millä on iso rooli paitsi työn tekemisessä näkyväksi, niin myös tiedon ja ymmärryksen siirtymiselle työntekijältä toiselle. Yksi näkökulma laitosten toimintaan yhteisönä on keskustelu laitostumisesta. Usein tällä viitataan siihen, että laitoksen sinänsä hyvää tarkoittavat käytännöt ja rutiinit kääntyvät itseään vastaan siten, että ne kaventavat sijoitetun lapsen omatoimisuutta tai aloitekykyä. Myös työntekijöillä on riski laitostumiseen. Tarja Pösö (1994, s. 48–49) havaitsi samojen työntekijöiden kuvaavan samaa lasta toisessa laitoksessa eriteemaisesti, jolloin laitosympäristö sääтели kuvausta lapsesta, hänen ongelmistaan sekä arviota lapsen tarvitsemasta hoidosta.

Lastensuojelulaitosten toiminnassa yhteisön tasolla korostuu yhteisön sisäinen tiedonkulku ja vuorovaikutus, niin myös työntekijöiden kyky ja osaaminen yhteistyöhön lapsen vanhempien ja verkoston kanssa. Perheellä ja vanhemmilla on kaikkien lasten elämässä tärkeä sija. Lastensuojelulaitokseen sijoitettujen lasten tilanne ei tee tästä poikkeusta, vaikka perhetaustasta on voinut juontua paljon myös kärsimystä ja traumoja. Lapsen vanhempien rooli lapsen elämässä jatkuu myös sijoituksen aikana ja etenkin sen jälkeen, sillä osa sijoitetuista lapsista palaa asumaan vanhempiensa luokse sijoituksen jälkeen. Sijaishuollon työntekijöillä on ensisijainen vastuu lapsen asioiden hoitamisesta, mistä johtuen heidän osaamisensa ja tottumuksensa vanhempien kanssa työskentelyyn ei välttämättä ole kovin vahvalla pohjalla. (Milligan & Stevens, 2006, s. 139.)

Yksittäisellä lapsella voi vanhempiensa lisäksi olla yhteyksiä sukulaisiin, lapsen ystäviin, koulun kautta opettajaan ja oppilashuoltoon sekä erilaisiin hoito- ja tukitahoihin, joista lasten- ja nuorisopsykiatrian toimijat muodostavat tärkeän yhteistyökanavan. Yhteistyö eri ammattilaisten kesken on tärkeää pyrkiä, vaikka se luokin helposti jännitteitä, sillä käsitykset ja ymmärrys hyvän hoidon ja kasvatuksen sisällöstä vaihtelevat ammattikunnittain (Milligan & Stevens 2006, s. 137). Nuorisopsykiatri Pirkko Lehto-Salo (2011, s. 58–59) kehitti väitöskirjassaan lastensuojelulaitokseen sijoitettujen nuorten psykiatrisen hoidon mallin, jossa koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrisen hoito tuki hoito- ja kasvatustyötä merkittäväällä tavalla lastensuojelulaitoksessa. Lehto-Salon kehittämässä hoitomuodossa oleellista on painopisteen keskittämi-

nen psykiatrisen erikoissairaanhoidon ja lastensuojelulaitoksen yhteistyöhön niin, että erikoissairaanhoidon pystyy kuulemaan ja ymmärtämään lastensuojelulaitoksessa tehtävän kasvatuksellisen työn tärkeyden ja tuomaan tähän kasvatustyöhön psykiatrisen ymmärryksen ja hoitamisen lisäarvon (ml., s. 58). Lastensuojelulaitosten arjen näkökulmasta Lehto-Salon kehittämä hoitomalli näyttäytyy ongelmallisena kuitenkin kahdesta eri syystä: ensiksikin se jättää sijoitetun lapsen vanhemmat ja läheiset taka-alalle lapsen kuntoutumisen tarkastelussa ja toiseksi se perustuu nykytilanteen valossa epärealistisen vahvaan (sairaanhoidon resurssit huomioiden) psykiatrisen erikoissairaanhoidon tukeen lastensuojeluyksiköiden toiminnan tukemisessa.

Emotionaalisesti ja sosiaalisesti vaikeuksissa olevan lapsen kanssa työskentely on haastava tehtävä. Työssä ovat vahvasti mukana työntekijän omat, lasten ja koko työyhteisön tunteet. Työyhteisöön vaikuttavat monet asiat: perinteet, työyhteisön johtamiskulttuuri, työntekijät, työn tavoitteet ja luonne. Työntekijä on aina sidoksissa työyhteisöönsä. Avoin ilmapiiri houkuttelee työntekijät avoimuuteen ja sulkeutunut ilmapiiri taas vähäiseen kommunikaatioon ja ajatusten vaihtoon. Työyhteisö ja sen tila siis vaikuttavat työhön. (Pihlaja, 2000.) Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa lastensuojelulaitosten työntekijöiden tekemä yhteistyöstä käytetään nimitystä *collaboration* (ks. esim. Milligan & Stevens, 2006), mikä sisältää paitsi yhdessä työskentelemisen, niin myös saman tavoitteen jakamisen. Tämä tekee käsitteestä suomenkielistä *yhteistyötä* paljon tarkemman, sillä suomenkielisellä sanalla yhteistyö ei määritelmällisesti viitata yhteisen tavoitteen eteen työskentelemiseen, vaan yhdessä työskentelemiseen. Suoraan englanniksi käännettynä yhteistyö olisikin *cooperation* enemmän kuin *collaboration*.

Työyhteisöltä on uskallettava kysyä myös kriittisiä ja itsereflektiota edellyttäviä kysymyksiä: Missä määrin laitospedagogiikan käytännössä on nähtävissä ominaisuuksia, jotka viittaisivat laitospedagogiikkaan eräänlaisena ”kasvatusteknologiana” (ks. Miller ja Rose, 2010, s. 83), jonka avulla valtaa käyttävät kasvattajat pyrkivät toteuttamaan ja panemaan toteen hallintamentaliiteetin pyyteitä ja miten toiminta yhteisönä voi teknologiseksi kehittymistä olla tukemassa tai ylläpitämässä? Teknologioilla pyritään lisääntyvässä määrin puuttumaan yksilöiden itsehallinnollisiin taipumuksiin ja välineellistämään niitä, jotta ne voitaisiin liittää yhteiskuntapoliittisiin päämääriin (ml., s. 79). Kasvatuskulttuurin kehittäminen lastensuojelulaitoksissa edellyttääkin ammattilaisilta yksilöinä ymmärrystä ja kykyä pysähtyä omaa toimintaa ohjaavien arvojen ja käsitysten äärelle. Se myös edellyttää kasvattajilta ammattilaisyhteisönä kykyä ja uskallusta kysyä niitä kysymyksiä, jotka tuovat esille toiminnassa ilmenevät näkyvät ja piilossa olevat asiat. Tämän tehtävän toteuttamiseksi työntekijät tarvitsisivat vahvaa tukea, mihin myös Knorth

kollegoineen (2010) painokkaasti viittaavat. Kasvatustehtävän toteuttamisen merkityksen yhteisönä ja yhteistyössä tiivistäisin esittämällä seuraavat kysymykset laitospäätöksistä tekeville työyhteisöille itsereflektion perustaksi:

1. Mikä on lastensuojelua koskevan lainsäädännön merkitys työmme sisällölle?
2. Minkälaisia asioita voimme asettaa hoito- ja kasvatustyön tavoitteeksi yksittäisten lasten tilanteissa?
3. Minkälaiset arvot ja käsitykset lapsen hyvästä elämästä ohjaavat toimintaamme?
4. Millainen käsitys meillä yhteisönä on kasvatuksesta ja miten se näkyy arjen tilanteissa?
5. Minkälaisena näemme lapsen, hänen tilanteensa ja käyttäytymisensä, joka on meille sijoitettu?
6. Minkälaisista asioista lapsen hyvä arki lastensuojelulaitoksessa koostuu?
7. Minkälaisia toimintakäytänteitä laitoksessamme on ja mihin ne perustuvat?

Lastensuojelun työntekijöiden huonot yhteistyötaidot on nostettu esiin erityisesti kyvyttömyytenä ymmärtää omasta näkökulmasta poikkeavia käsityksiä. Yhteistyötaitojen puute voi koskea myös työntekijöiden suhdetta asiakkaisiin. Työntekijöiden tulisi nähdä ja tulkita asiakkaan näkökulmasta tilanteita, jotka voivat johtaa asiakkaan turhautumiseen ja lamaantumiseen. (Alhainen, 2014, s. 55–56.) Alhasen esittämän näkemyksen lisäksi on myös otettava huomioon työntekijöiden väliset erot siinä, ajattelevatko he kasvatuksellisen työn painopisteen olevan empatiisen ja ymmärtävän suhteen rakentamisessa lapseen vai organisaatio- ja lainsäädäntölähtöisessä perustehtävän toteuttamisessa (vrt. Knorth, ym., 2010), mikä vaikuttaa suoraan myös paitsi itse yhteisön toimintaan, niin myös siihen, missä määrin yksittäinen sijoitettu lapsi saa työntekijältä kannattelua ja kasvatuksellista tukea tilanteessaan. Yhteisöllisen toiminnan kehittämisen rinnalla onkin tarkasteltava myös työntekijöiden yksilöllisiä ominaisuuksia, kuten stressinsietokykyä, psykologista saatavilla olemisen osaamista, kykyä rakentaa luottamusta lapseen sekä tapoja olla vuorovaikutuksessa (Knorth, ym. 2010).

6 Johtopäätökset

6.1 Lastensuojelulaitoksia käsittelevä tutkimus osana yhteiskuntapolitiikkaa

Katson lastensuojelulaitoksessa tapahtuvan kasvatuksen tutkimuksen tärkeäksi monesta erisyystä. Ensiksikin huostaanotetut lapset ovat yhteiskunnan vastuulla, joten heidän hyvin- tai pahoinvointiaan on mahdotonta ainoastaan palauttaa vanhempien vastuulle. Lastensuojelun asiakkaana olevat lapset ja heidän vanhempansa eivät osallistu aktiivisesti julkiseen keskusteluun tai ole vaikuttamassa päätöksentekoon. Lapset ovat pienenevä väestöryhmä eikä heillä ole äänioikeutta, joka asemoi heidät poliittisesti marginaaliin (ks. Salmi ym. 2012). Milligan ja Stevens (2006, s. 136–137) kytkevät isobritannialaisen sijaishuoltokeskustelun osaksi laajempaa sosiaalipoliittista keskustelua. He tuovat esiin, miten sijaishuollon käytänteisiin vaikuttavat sijaishuollon oma historia, vallassa oleva ideologia ja lainsäädäntö, julkinen paine ja keskustelu sekä ohjeistukset, joiden kautta työ määrittyy (ml.).

Vaikka lastensuojelu ei ole sosiaali- ja terveystalouden peruspalvelu, kertoo perustutkimuksen vähyys myös arvoista ja suhtautumisesta heikossa asemassa olevia ihmisryhmiä kohtaan. Karkeimmillaan tämä näkyy julkista keskustelua seurattessa tilanteissa, joissa kerta toisensa jälkeen poliitikot palauttavat kysymykset lastensuojelun sijaishuollon kalleudesta lapsiperheiden palveluiden ennaltaehkäisyyn ja varhaisen tuen kysymyksiin. Sijaishuollon tarve lastensuojelun ”perälautana” ei tule häviämään, vaikka sosiaalisten ongelmien luonne muuttuisi ja vaikka peruspalvelut toimisivat niin hyvin, ettei tippumisia yhteiskunnan turvaverkkojen ulkopuolelle pääsisi syntymään palveluketjujen toimimattomuuden tai riittämättömyyden vuoksi.

Toinen yhteiskuntapoliittisesti relevantti havainto on merkittävän osan lastensuojelun laitostoitumisen ohjautumisesta kansainvälisten pörssiyritysten käsiin (ks. Porko, ym., 2018), mikä avaa ovet markkinaehtoiselle voitontavoittelulle sijoitettujen lasten ja heidän perheensä tarvitseman tuen mahdollistamana. Ruotsissa tämän kehityskulun seurauksia on jo tutkittu, Lundström, Sallnäs ja Shanks (2018) tuovat esiin Ruotsissa ja muissa Pohjoismaissa vastaavan kehityksen, yli 80% lastensuojelun laitospalveluista on yksityisten voittoa tavoittelevien yritysten tuottamaa. Ruotsissa iso linjanmuutos on ollut sijaishuoltoyksiköiden koon kasvu pienistä kodinomaisesti toimivista yksiköistä suurin yksiköihin, joiden toimintaperiaatteita kuvataan korostuneen ammatillisiksi perustuen erilaisiin yksiköiden käyttämiin hoito- ja kuntoutusmalleihin.

Lundström, Sallnäs ja Shanks (2018) pohtivat sitä, miten tämä on konkretiassa vaikuttanut laitosten käytänteisiin, sillä laitosten henkilöstön koulutustaso on pysynyt kutakuinkin samana: Ruotsissa lastensuojelulaitoksissa työskentelevillä edelleen noin puolelta työntekijöistä puuttuu ammatillinen koulutus ja noin kolmasosalla työntekijöistä ei ole keskiasteen jälkeistä tutkintoa. Tärkeää olisikin empiirinen tutkimus siitä, miten yritysten määritelmät omasta toiminnastaan korreloivat sen kanssa, minkälaista kasvatusta ja huolenpitoa sijoitetut lapset todellisuudessa saavat ja miten vaikuttavaa sen voidaan nähdä olevan. (ml.) Ruotsissa tutkijoiden tukena on valtakunnallinen rekisteri kaikista laitospalveluita tarjoavista yksiköistä, mikä Suomesta taas puuttuu. Suomessakin olisi mahdollista kuitenkin lähestyä aihetta samalla aineistolla kuin Lundström ja kollegat ja tutkia laitospalveluita tarjoavien yritysten palvelukuvauksia verkkosivujen kautta, minkä lisäksi Suomessa olisi mielestäni tärkeää lähestyä tutkimuksellisesti eri kuntien ja kuntayhtymien kilpailutusasiakirjoja ja kilpailutuksiin eri palveluntuottajien jättämiä tarjouksia, joiden perusteella syntyisi ymmärrystä siitä, minkälaisia asioita kunnat palveluiden tilaajina arvostavat laitosten toiminnan osalta ja miten isoja eroja tässä valtakunnallisesti mahdollisesti ilmenee. Tärkeää olisi myös kerätä systemaattisesti tietoa siitä, minkälaisia muutoksia palvelukuvauksissa ilmenee peilaten niitä esimerkiksi Ruotsissa saatuihin tuloksiin (vrt. Lundström, ym., 2018). Tämän lisäksi empiirisen tutkimustiedon tarve on olemassa sen arvioimiseksi, miten ammatillistuneet hoitomallit ja käytännöt ovat todellisuudessa vaikuttaneet sijoitettujen lasten arkeen ja mitä mahdollisia muita seurauksia on ollut sillä, että laitospalveluista vastataan pääosin markkinaehtoisesti. Liiketoiminnallisin perustein toimivissa laitousyksiköissä on tavoitteena tuottaa voittoa, minkä näkyminen työntekijöiden määrässä, osaamisessa sekä laitospäristön arjen rakenteissa ja puitteissa olisi lapsipoliittisesti relevantti tutkimusaihe, joka rajautui kuitenkin tämän tutkielman ulkopuolelle.

Vuonna 2020 keskustelu lastensuojelun sijaishuollosta ja etenkin laitoshoidosta on ollut edelleen aktiivisesti esillä eri medioissa. Myös Lastensuojelun keskusliitto on tuonut julkisuuteen kannanottojaan. Tammikuussa 2020 keskusliitto julkaisi politiikkasuosituksen laadukkaan sijaishuollon edellytysten turvaamisesta, jossa suosituksina esitettiin lapsen yksilöllisten tarpeiden sekä kokonaisvaltaisen tuen huomioimista koko sijaishuollon aikana, lapsen oikeusturvan vahvistamista sekä arjen turvallisuutta lapsen näkökulmasta. Lisäksi suosituksessa tuotiin esiin vanhempien ja läheisverkoston tuen vahvistaminen sekä koko sijaishuollon kehittäminen kokonaisvaltaisesti tutkittuun tietoon perustuen. (Lastensuojelun keskusliiton politiikkasuositus 2020.). Marraskuussa 2020 Lastensuojelun keskusliitto julkaisi kannanoton otsikolla ”Sijais-

huoltoon on pakko panostaa”, jossa otettiin voimallisesti kantaa laadukkaan sijaishuollon edellytyksiin sekä kehittämisen resursoinnin välttämättömyyteen (Lastensuojelun keskusliiton kannanotto 2020). Julkinen keskustelu jos ei suorastaan pakota, niin vähintäänkin saattelee myös lastensuojelusta kiinnostuneita tutkijoita paneutumaan ja panostamaan lastensuojelulaitoksia ja niiden toimintaa koskevaan tutkimukseen.

Suomessa tehdään ansiokasta sijaishuoltoa koskevaa tutkimusta, mutta kuten aiemmin tässä tutkimuksessani olen todennut, katvealueita on. Lastensuojelun opettajana näen isoimpana ongelmana sen, ettei lastensuojelulaitoksen arjessa tapahtuvasta työstä ole juuri tehty kokoavaa esitystä Erosen ja Laakson (2016) tutkimuskatsauksen ja Timonen-Kallion (2019) väitöskirjaa lukuun ottamatta, joka yhdistäisi eri näkökulmia lapsen kanssa arjessa työskentelyn tueksi. Viitataan tässä esimerkkinä britannialaiseen tutkimukseen, josta vastaavia teoksia löytyy (ks. esim. Kendrick, 2008; Anderson, 2005; Gabbidon & Goldson, 1997). Myös kansainvälisen tutkimuksen osalta on kuitenkin todettu Knorth’n ja kollegoiden (2010) mukaan lastensuojelulaitoksia koskevan kasvatuksellisen tutkimuksen keskittyvän lähinnä lasten käyttäytymisen ja oireilun kuvaamiseen, ei niinkään kasvatukseen ammattilaisten toteuttamana toimintana. Vaikuttavuus- ja seurantatutkimukset laitoksissa tapahtuvasta kasvatustyöstä puuttuvat (ml.).

Riitta Laakso (2012) ihmettelee lapsipoliittisen keskustelun satunnaisuutta lastensuojelulaitosten toimintaa koskien. Laakso tuo esille oleellisia kysymyksiä, joiden sisään myös oma tutkimuskysymykseni kasvatuksen käsitteellistymisestä lastensuojelulaitosten kasvatustyön kontekstissa sijoittuu. Laakson mukaan tutkimuksellisesti olisi oleellista kysyä myös *”Mitä tavoitteita asetamme lastensuojelun laitostyölle?”*, *”Millaisesta ammatillisesta työstä ajattelemme laitostyössä olevan kyse?”* sekä *”Millaisia ammatillisia haasteita laitostyön arkeen liittyy?”* (ml.) Koska metodologisesti lähestyn kasvatuksen käsitettä tulkinnallisen – en systemaattisen – tarkastelun kautta, ajattelen myös sivuavani tutkimuksessani näitä kysymyksenasetteluita. Olen päämäärätietoisesti halunnut käyttää tutkimuksessani kasvatuksen käsitettä, vaikka tutkimuskirjallisuudessa käsite korvautuukin usein hoivan, hoidon, kuntoutuksen tai huolenpidon käsitteillä. Sama tutkimuksellinen vaje koskee kuitenkin myös muita laitostyötä kuvaavia käsitteitä. Tarvainen ja Kekoni (2015) ovat analysoineet hoivan käsitettä ja päätyneet ihmettelemään tutkimuksen vähäisyyttä, vaikka lastensuojelun konteksteissa kohdataan ja tuotetaan jatkuvasti tilanteita, joita voidaan jäsentää hoivan käsittein.

Kasvatuksen käsitteen kuvausta ja tulkintaa laitostekontekstissa puolustaa myös Tarja Pösö (2005), joka muistuttaa kuinka tärkeää on tarkastella sijaishuoltoa muunakin kuin lainsäädännön määrittämänä toimintana. Sijoitettujen lasten arjen ja kasvun ympäristö, rinnakkainen koti tai kotien sarja lastensuojelulapsuudessa, useat samanaikaiset vanhemmuus- ja kasvatussuhteet ja arjen järjestelyt, ammatillinen työ, julkisen järjestelmän vastuu ja yksityinen yrittäjäyys ovat kaikki sijaishuollon tarkastelun kannalta merkityksellisiä näkökulmia. Sijaishuolto on yhteiskunnallisena ja yksilöllisenä käytäntönä ja kokemuksena monisisältöinen, jonka vuoksi se vaatii Pösön mukaan laajaa, eri ulottuvuuksia tavoittavaa tarkastelua. (ml.)

6.2 Laitoskasvatuksen tehtävät

Monitieteelliseen tutkimuskirjallisuuteen perehtymällä olen pyrkinyt avaamaan kasvatustieteellisestä keskustelusta niitä näkökulmia, jotka tuovat lastensuojelun sisällä tapahtuvan ammatillisen toiminnan lähelle kasvatuksen peruskysymykseen liittyviä pohdintoja. Vuorovaikutuksen merkityksen, kriittisen kasvatustieteen sekä vallan ja kasvatuksen yhteen kietoutumisen kautta lastensuojelulaitoksissa tapahtuva kasvatusta näyttäytyy paitsi työntekijän ja lapsen välisenä suhteena, niin myös yhteisöllisenä ja yhteiskunnallisena kysymyksenä, mikä mahdollistaa monia eri tulkintaperspektiivejä lastensuojelulaitosten arkeen. Kutsun tutkimuskirjallisuuteen peilautuvaa tulkintaa kasvatuksen tehtäviksi, sillä tehtävä sanana sisältää konnotaatioita suoritettavaksi saadusta työstä, tekemisestä ja tekemisen prosessista. Luokittelen laitoskasvatuksen tehtävät tutkimuksessani kasvatuksen käytännölliseen, institutionaaliseen, sosialisatio-, sekä suojelutehtävään. Seuraavaksi avaan tulkintojani näistä tehtävistä.

Laitoskasvatuksen käytännöllinen tehtävä selittyy jo yksinkertaistetusti sillä, että huostaanotetun ja pitkäaikaisesti sijoitetun lapsen koti on laitos. Lastensuojelulaitosten tarkasteltaessa on muistettava koko ajan se, että ammatillisessa toiminnassa on samalla kyse myös merkittävästä julkisen vallan käytöstä, lapsen ja perheen yksityisyyteen puuttumisesta. Laitoskasvatuksessa on jatkuvasti läsnä oikeusturvaan ja itsemääräämisoikeuteen liittyvät kysymykset, mitkä konkretisoituvat arkisissa tilanteissa lapsen kanssa toimiessa. Huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen on valituskelpoinen hallintopäätös, joka toimeenpannaan konkretiassa niin, että lapsen kasvatusvastuu siirtyy vanhemmilta laitokselle. Tämän vastuun siirtymisen myötä ne tavantomaiset koulunkäyntiin, terveydentilaan tai yhteydenpitoon lapselle läheiseen ihmiseen liitty-

vät asiat siirtyvät laitoksen henkilökunnan koordinoimiksi. Lapsen arjen järjestyminen laitospöimaisissa olosuhteissa ei voi koskaan korvata lapsen syntymäperhettä tai lapselle läheisiä ihmisuhteita, mutta se on areena, jossa on tavoitteena mahdollistaa ikä- ja kehitystason mukainen toiminta; lapsen hyvä elämä.

Kasvatus on arjen jakamista ja arjessa elämistä, liittyen vertaissuhteisiin, koulunkäyntiin, lapselle mielekkääseen tekemiseen sekä lapsen aikataulujen ja vuorokausirytmistä huolehtimiseen, kuten Törrönen (1999) ja Laakso (2009) tutkimuksissaan tuovat esiin. Lastensuojelututkimuksen esiin nostaman sijoitettujen lasten kokemuksen työntekijän ja lapsen yhdessä vietetyn ajan tarpeellisuudesta (ks. esim. Laine & Pietilä, 2020) ymmärrän tarpeena saada kokemuksia aikuisen kanssa jaetuista hetkistä ja läsnäolosta. Lastensuojelulaitosten kenttä on moninainen, eikä ”laitospöimaisuus” näy kaikissa yksiköissä samalla tavalla. Julkisen keskustelun kuvasto ja mielleyhtymät paikantuvat isoihin koulukotirakennuksiin, joissa on pitkät käytävät ja iso tontti keskellä syrjäseutua. Huomauttamisen arvoista myös on toisessa ääripäässä toimivat laitospöyksiköt esimerkiksi tavanomaisissa kerrostaloissa, joita ei erota välttämättä ulkoa tai sisältä laitokseksi muutoin kuin niin, etteivät työntekijät asu yksikössä.

Laitospökasvatuksella on myös tärkeä institutionaalinen tehtävä. Laitosten toimintaa säädellään lainsäädännöllä ja niiden toimintaa valvotaan monen eri valvontaviranomaisen toimesta. Lastensuojelulaitokset ovat instituutioita, joita ohjaavat tietyt säädökset ja historiallisesti muodostuneet, kasvatusajatteluun perustuva käytännöt. Lastensuojelulaitoksen toimivalta yksittäisen lapsen ja perheen elämään on käänteentekevä, minkä vuoksi kasvatuksen näkökulmasta oleellista on tiedostaa myös tähän liittyvä valta ja vastuu. Laitospökasvatuksessa vallankäyttö on lainsäädännöllisesti sekä ammatillisen turvaamiskehyksen (ks. Harrikari, 2019) kautta legitimoitua ja voi myös alistaa, nöyryyttää, leimata tai traumatisoida lapsen. Laitoksessa sovelletaan päivittäin rajoittamisen ja kontrollin keinoja esimerkiksi lapsen liikkumiseen, yhteydenpitoon, lapselle kuuluvien tavaroiden hallussapidon arvioinnin suhteen sekä punnitaan kasvatuksellisten ja perusoikeuksia loukkaavien menettelytapojen leikkauspisteitä. Laitospökasvatus sisältää paljon käytänteitä, jotka pönkittävät laitoksen institutionaalista tehtävää, kuten ammattilaisten työn dokumentointivelvoite sekä erilaisten työtä ohjaavien asiakirjojen lainsäädännöllisen laatimisvelvoite, kuten lastensuojelulakiin lisätty lapsen hyvää kohtelua koskevan suunnitelman tekeminen (Lsl 61b§).

Laitala ja Puuronen (2016) pohtivat koulukotitutkimuksessaan syytä sille, että vaikka laitoksia koskevat diskurssit, eli lait, asetukset, ohjesäännöt, julkinen kasvatuskeskustelu, kasvatusopit

ja niihin liittyvät käsitykset kasvatuksen keinoista, lapsuudesta ja ylipäänsä ihmisten toiminnan selittämisestä ovat muuttuneet, laitoksissa noudatetut käytännöt muuttuvat paljon hitaammin tai eivät juuri lainkaan. Tämän Laitala ja Puuronen selittivät niin, ettei yhteiskunnallisten diskurssien muutos välttämättä muuta käytäntöjä, vaan diskurssit ja käytännöt elävät omaa elämänsä toisistaan riippumatta. (ml.) Kasvatuksen näkökulmasta tämä sisältää haasteen sekä riskin sille, että laitospedagogia oikeuttaa toimintakulttuuriaan ”valtio valtiossa” -periaatteella jättäytyen sivuun yleisestä yhteiskunnallisesta ja ammatillisesta kehityksestä, millä on suorat vaikutukset sijoitettujen lasten kohteluun ja arkeen laitoksissa.

Oma työkokemukseni lastensuojelussa tukee tätä väitettä, sillä muistan elävästi vuonna 2010 käydyn keskustelun Helsingin kaupungissa siitä, tulisiko Helsingin kaupungin omistamissa lastensuojelulaitoksissa mahdollistaa lapsille tietokoneiden käyttö laitosten osastoilla. Asiaa piti selvittää ja tietokoneet lopulta saatiin laitosten käyttöön, mutta huomionarvoista on viive aikajänteessä sen välillä, minä vuosikymmenenä Helsingissä oli tietokoneita kouluikäisten lasten käytössä laitosten ulkopuolella. Vaikka siis on ilmiselvää, miten ”ajan henki” vaikuttaa aina siihen, mitä lapsen hyväksi sijaishuollossa kulloinkin nähdään (ks. Pösö 1995), on lastensuojelulaitosten toiminta eriytmistä ihmistieteellisen ajattelun ja lainsäädännön kehittymisen kanssa. Tästä syystä Harrikarin (2019, s. 379) toteamus lapsen suojelukysymyksestä on tärkeä, sillä se on aina läheisessä kosketuksessa aikansa uusiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja johon jokainen aika pyrkii löytämään mahdollisimman kestävä ja tarkoituksenmukaiset ratkaisut. Näiden ratkaisujen onnistuneisuutta uudet sukupolvet jälkikäteen arvioivat (ml.).

Kasvatuksella on sosialisatiotehtävä, jolla viitataan, kuten luvussa neljä olen tuonut esille, yleisimmin siihen, kuinka kasvatuksen tarkoituksena on auttaa yksilöä sopeutumaan vuorovaihtuksen kautta yhteisöön ja yhteiskunnan jäseneksi. Sopeutuminen edellyttää pragmaattisesti ajatellen ”kunnan kansalaisen” perustaitoja, kuten käsitystä oikeasta ja väärästä, oikeuksista ja velvoitteista sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvää harjaantumista. Laitospedagogiassa kaikkea edellä mainittua tuotetaan säännöllisen arjen, turvallisten aikuissuhteiden sekä lapsen tarvitseman erityisen tuen mahdollistamisen avulla. Laitospedagogiassa sosialisatiotehtävään sisältyy myös erityisesti kriittisen pedagogiikan lähtökohtiin soveltaen kriittisempi näkökulma siihen liittyen, legitimoiko lastensuojelujärjestelmä niitä yhteiskunnallisiin jakoihin, luokkiin ja positiioihin liittyviä tekijöitä, jotka on nähty pohjoismaisen hyvinvointivaltioajattelun selätkäiksi. Suomessa suhtaudumme kansallisella ylpeydellä maailmanlaajuisestikin vertailtuna korkeaan sosiaaliseen liikkuvuuteen, mikä mahdollistaa siirtymiä eri luokkien ja ryhmien välillä. Lastensuojelun tutkimus (ks. esim. Heino & Johnson, 2010; Salmi ym., 2012; Ikonen ym.

2020) haastaa tämän ajatuksen tuomalla esiin sijoitettujen lasten marginaalissa pysymisen ja sosiaalisten ongelmien kasautumisen perheyhteisöissä, joissa on lastensuojelun asiakkuus.

Omassa työssäni olen myös havainnut ”laitoslapsi” -ajattelun ilmentymiä lastensuojelun ammattilaisten keskuudessa, millä tarkoitan sijoitettuun lapseen liittyvää stigmaa, jota hän sijoitettuna olemisellaan kantaa usein täysin syyttömänä niihin kasvuolosuhteisiin, josta käsin hänet on sijoitettu. Ammatillinen keskustelu lapsilähtöisestä työtoteesta, lapsen osallisuuden tai toimijuuden tukemisesta ei juurru sanahelinää syvemmälle ilman, että työntekijä saavuttaa ymmärryksen lapsen ikä- ja kehitysvaiheesta, persoonallisuudesta ja elämäntilanteesta, jonka varassa hän kasvattajana toimii arjen kohtaamis- ja vuorovaikutustilanteissa. Laitosten kanssa yhteistyössä toimiessani on ollut välttämätöntä pysähtyä ammatillisen roolin auktoriteetilla esitettyihin näkemyksiin. Tästä esimerkkinä tilanne eräästä lastenkodista, jossa alakouluikäinen asiakaspoikani oli sijoitettuna. Hän oli ajautunut osaston toisen lapsen kanssa hippaleikin seurauksena tilanteeseen, jossa lopulta molemmilla lapsilla oli sakset kädessä, minkä seurauksena he saivat verta vuotavia ja paikattavia haavoja. Työntekijän näkemys tilanteesta minulle raportoidessaan oli, *”nämä on näitä lastensuojelulapsia, tämä on meillä tavallista”* toi samalla esiin ajattelutavan, jossa lapsen positio säätelee myös kasvattajan käsitystä lapsen hyvästä, kasvatuksen sisällöstä ja työntekijän omasta toiminnasta.

Näihin kasvatustilanteiden laitosmuutoksen ilmenemisiin katson olevan välttämätöntä puuttua tutkimuksen kautta tietoisuutta ja osaamista kehittämällä, jotta vältymme Millerin (1985) aikoinaan kohahduttavalta ajatukselta mustasta pedagogiikasta. Sen päälähtökohta oli lapsen vastuullisena pitämisenä ja aikuisten suojaaminen. Millerin ajattelu – vaikka radikaalia ilmaisultaan onkin – ei ole kaukaista laitoskontekstista käsin arvioituna. Hän toteaa: *”Heikon lapsen halveksiminen ja vainoaminen samoin kuin kaiken elävän, luovan ja emotionaalisen tukahduttaminen lapsessa ja omassa itsessä on päässyt tunkeutumaan niin monille meidän elämämme alueille, että me tuskin enää huomaamme sitä”* (Miller 1986, s. 92). Haasteena näen kasvatuksen ammattilaisten syyllistymisen kriittisen keskustelun käymisen myötä, jolloin oppiminen ja toisin toimimisen mahdollisuuksien näkeminen estyy ja työntekijän ammatillinen kasvu pysähtyy.

Viimeisimpänä laitospedagogian tehtävänä avaan kasvatuksen suojelutehtävää. Lapsen näkökulmasta tarkasteltuna tämä tarkoittaa lapsen kasvua ja kehitystä vaarantaneiden tekijöiden poistumista tai hallintaa sijoituksen ja sijaishuoltoon asettumisen myötä. Laitoksissa asuu lapsia, joista osa kantaa mukanaan – kuten olen tutkimuksessani tuonut esille – kokemuksia, jotka

äärimmillään ovat inhimillisesti ajateltuna niin pahoja ja epäoikeudenmukaisia, ettei ammattilaisellekaan ole helppoa (ks. Hurtig & Laitinen, 2006) ottaa niitä vastaan, saati käsitellä niitä vuorovaikutuksen kautta lapsen tai hänen perheensä kanssa. Kasvatustyön haasteellisuus laitoksessa kulminoituu usein kysymyksiin, joissa lapsen läheisimmät ovat olleet myös lapsen hyvinvoinnin kannalta tuhoisimmat henkilöt. Lastensuojelulain ja lapsen oikeuksien sopimuksen kautta laitoksissa toimitaan kaksoissidoksen varassa: lapsen yhteyttä ja yhteydenpitoa omiin vanhempiin, perheeseen ja hänelle läheisiin henkilöihin on tuettava niin, ettei lapsen turvallisuus vaarannu. Tämän arvioimisessa laitost kasvattajat ovat paljon vartijoina, sillä graavien tilanteiden tapahduttua ei ole selkää, jonka taakse piiloutua; huostaanotetun lapsen asioissa vastuu on paitsi laitoksen työntekijöillä, niin myös hänen asioistaan vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Kasvatus laitoksessa sisältää yhteistoimintavelvoitteen lapsen vanhempien kanssa, jonka tuloksena parhaassa tapauksessa lapsen ja perheen tilanne yhteistyön avulla kohenee ja lapsen kotiutuminen mahdollistuu.

Lapsikeskeisen tarkastelun rinnalle näen tärkeäksi ottaa myös yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen tarkastelun laitost kasvatuksen suojelutehtävästä. Lastensuojelun historia sisältää esimerkkejä pahatapaisten lasten poistamisesta tai säilömisestä (ks. Harrikari, 2019; Laitala & Puuronen, 2016), jolloin he ovat olleet pois tai vähintään riittävän kaukana ”normaalien ihmisten” arkitoiminnasta. Yhteisön suojaaminen laitost lapsilta ei ajattelumallina ole ainoastaan lastensuojelun historiaa, vaan myös nykyisyyttä, minkä olen havainnut työssäni tilanteissa, joissa lapselle soveltuvaa sijaishuoltopaikkaa kartoitetaan. Vakavasti oireileva lapsi nähdään usein perusteluksi sijoittaa laitokseen syrjäisellä sijainnilla, mikä katsotaan paitsi eduksi lapselle itselleen erilaisten päihiteisiin tai rikoksiin liittyviin kiusauksiin joutumisen estymisenä, mutta myös siksi, että lapsi on lähiyhteisöissään, eli perheessään ja koulussaan aiheuttanut niin paljon haasteellisia tilanteita, että lastensuojelun katsotaan olevan velvoitettu siirtämään ”ongelma” pois ympäristöstä. Yhteisön suojelutehtävä on tullut esiin myös tilanteissa, joissa olen asiakassuunnitelmaneuvoittelussa ollut mukana pohtimassa yläkouluikäisen nuoren tarvetta viettää aikaa muiden ikätovereidensa tavoin ostoskeskuksissa. Laitoksen työntekijöiden näkökulmasta tämä on toisinaan näyttäytynyt riskinä, ettei lapsi läsnäolollaan aiheuttaisi pahennusta, jonka johdosta lähiympäristön asenteet olisivat laitokseen sijoitettuja lapsia kohtaan entistäkin kielteisiä.

Julkisessa keskustelussa ei myöskään kavahdeta vaatia yhteisön ja yhteiskunnan suojaamisen tarvetta lastensuojelun piirissä olevilta lapsilta. Nyt syksyllä 2020 eduskunnassa käytiin kes-

kustelu 12.11.2020 nuorten jengiytymisestä ja koulukotikarkureiden tekemiksi epäillyistä vakavista rikoksista. Kyselytunnilla keskustan kansanedustaja Joonas Könttä lausui: *”Pelkona on, että nuorten pysyvä syrjäytyminen, vandalismi ja rikollisen elämäntavan omaksuminen ja radikalisoituminen tulee kuitenkin pysyväksi. --- Uhkana on ongelman laajeneminen ja Suomen sisäisen turvallisuuden heikkeneminen”* (Pöytäkirja PTK 144/2020 vp). Myös kokoomuksen puheenjohtaja Petteri Orpo otti kantaa: *”Kokoomuksesta on esitetty niin sanotun arestin käyttöönottoa. Eli alaikäiset nuoret, jotka ovat rikoskierteessä, voitaisiin ottaa arestin kaltaiseen huostaan, jossa heidät autettaisiin irti kierteestä –.”* (Pöytäkirja PTK 144/2020 vp).

6.3 Kokoava tulkinta laitospasvatuksen teoreettisesta määrittymisestä

Olen lähestynyt lastensuojelulaitoksissa tapahtuvaa kasvatusta tutkielmassani monesta eri näkökulmasta vastatakseni tutkimuskysymykseen siitä, miten kasvatusta käsitteellistyy lastensuojelulaitosten kontekstissa. Tässä tutkielmani johtopäätösten viimeisessä luvussa esitän kokoavan tulkinnan sille, miten laitospasvatusta on mahdollista lähestyä käsitteellisesti tutkielmaani tulkinnan tukena käyttäen. Huomionarvoista on se, miten teoreettinen lähestymistapa lastensuojelulaitoksissa tapahtuvaan ammatilliseen kasvatukseen ei tee täysin oikeutta sille sosiaaliselle todellisuudelle, mikä laitosten arjessa minulle on työni kautta näyttäytynyt. Laitosten työntekijöiden intressit ja pohdinnat eivät kokemukseni mukaan liity pedagogisiin teorioihin, vuorovaikutuksen semanttisiin analyysihin tai laitospasvatuksen historiaan vaan yksinkertaistettuna arjen tilanteissa esille nouseviin asioihin; kuinka toimin tämän lapsen kanssa tässä tilanteessa.

Olen ollut lukemattomia kertoja lastensuojelun sosiaalityöntekijänä asiakasneuvotteluissa ja opettajana työn kehittämiseen tähtäävissä työntekijätapaamisissa, joissa on pohdittu esimerkiksi konkretiassa kysymyksiä siitä, miten toimia, jos lapsi ei suostu lähtemään kouluun tai ei nouse aamulla ylös sängystään. Työntekijöitä on askarruttanut oma toimivaltansa tilanteissa, joissa lapsen vanhempi soittaa lapselle laitokseen kymmeniä kertoja päivässä myös yöaikaan, mikä häiritsee lapsen olemista ja jopa lapsen unta. Päihdehoitoon erikoistuneessa yksikössä olen ollut pohtimassa yhdessä työntekijöiden kanssa, onko heidän huolensa teini-ikäisen käyttämästä Koff-mainospaidasta perusteltu suhteessa sen mahdollisesti aikaansaamiin mielleyhtymiin laitokseen sijoitettujen nuorten keskuudessa. Laitospasvatus on siis myös yhteisen arjen jakamista (ks. Törrönen 1999), missä tapahtuu aivan samoja asioita kuin muutoinkin lasten

kanssa toimiessa. Laitoksessa arkeaan elävä lapsi tulisikin nähdä ensisijaisesti lapsena ikään, kehitystasoon, persoonallisuuden kehittymiseen ja identiteettiin rakentumiseen liittyvine tuen tarpeineen, ei traumatisoitumisen seurauksena syntyneenä tuen ja hoidon kohteena, mihin kasvatuksellisin keinoin pyritään vastaamaan.

Tasapainoilu tulkintojen osalta sen varassa, mikä on lapsen ”normaalia” ikätasoista käyttäytymistä ja missä poikkeavan käyttäytymisen rajat menevät, ei onnistu suoraan kirjoista tai tutkimuksista tietoa hakemalla. Laitoksen kasvatuksellinen toiminta elää ajassa ja paikassa rajautuen työtehtäviinsä kiinnitettyihin työntekijöihin, joiden työskentely työn yhteisöllisyydestä huolimatta on aina myös yksilöllistä palautuen käsityksiin siitä, minkälaiseksi kasvattaja perustehtävänsä ymmärtää (vrt. Knorth, ym. 2010). Tulkinnat sijoitettujen lasten ”normaalista” käyttäytymisestä tuleekin asettaa rinnakkain sen analyysin kanssa, mitä ”normaali” kasvatus on sitä toteuttavien ammattilaisten ei pelkästään puheissa, vaan etenkin myös suhtautumistavoissa ja teoissa. Tämän analyysin lopputulemaa on ajatuksellisesti myös suhteutettava niihin raameihin, minkälaisin edellytyksin ja reunaehdoin laitoksissa tapahtuva kasvatus ylipäänsä mahdollistuu.

Kuten toin luvussa neljä esille, kasvatuksen määrittelyissä lähdetään usein liikkeelle siitä, kuinka kasvatus on tavoitteellista toimintaa (vrt. Siljander, 2002; Ikonen, 2000). Lastensuojelussa tavoitteellisuus kietoutuu kasvatukseen jo lastensuojelulain vaateiden kudoksena: huostaanotetulle lapselle tulee lastensuojelulain 30§:n mukaisesti laatia vähintään kerran vuodessa asiakassuunnitelma, johon kirjataan työskentelyn tavoitteet ja tukitoimet. Huostaanotetulle lapselle tulee tämän lisäksi laatia sijaishuoltopaikan toimesta hoito- ja kasvatussuunnitelma, jonka tarkoituksena on havainnollistaa asiakassuunnitelman tavoitteet lapsen arjen tasolla sijaishuoltopaikassa ja kuvata, miten lapsen tarpeisiin vastataan turvaten lapsen hyvä kohtelu (Lsl 30§). Laitoskasvatus ei lainsäädännöllistä taustaa vasten tarkasteltuna voi siis koskaan olla ”seisovaa vettä”, mutta siitä huolimatta yksi eniten laitosten toimintakulttuuria koskevista kritiikeistä liittyy laitoksiin lasten ”säilömispaikkoina”, mitä on myös empiirisesti tutkittu (ks. esim. Pekkarinen, 2018). Laitoskasvatuksen tavoitteellistaminen vaatii ammattilaiselta kykyä hahmottaa oma perustehtävä, laitoksen toiminta yhteisönä ja lapsen elämäntilanne kokonaisuudessaan sekä osaamista asettaa näitä näkökulmia yhteen. Laajempaan ammatillisena ja yhteiskuntapoliittisena kysymyksenä voidaan esittää tarpeet määrittellä tarkemmin laitoskasvattajien koulutuksellista osaamista sekä tarve raamittaa työntekijöiden työskentelyolosuhteita niin, että työssä oppiminen ja riittävä tuki työn tekemiseen mahdollistuvat.

Lastensuojelulaitosten toiminta, mukaan luettuna kasvatus, on yhtä aikaa julkista ja yksityistä. Siinä missä kasvatus konkretisoituu yksittäisen lapsen ainutkertaisen elämän ja todellisuuden ympärille, kietoutuu laitospasvatukseen myös lastensuojelun kontekstissa moraalisen vastuun ja yhteiskunnallisen oikeutuksen kysymyksiä (vrt. Enroos, 2017). YK:n lapsen oikeuksien sopimus on maailman laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus, mikä tekee sijoitettujen lasten kohtelusta ei pelkästään suomalaisen, vaan myös kansainvälisen kysymyksen. Tähän perustuen keskustelu laitosten kodinomaisuudesta, korjaavien kokemusten tarjoamisesta ja välittämisestä voidaan nähdä kriittisessä valossa, sillä määrittely on myös vallankäyttöä: kuinka puolustautua oman kokemusperäisen tiedon kanssa siltä, että auktoriteettiasemassa oleva laitoksen työntekijä perustelee toimintansa hyvää tarkoittavana perustuen yleiseen humanistiseen kasvatuskäsitykseen. Sijoitetun lapsen ja hänen perheensä valtapositiio on jo lähtökohtaisesti altavastaaajana suhteessa ammattilaisiin, jotka käyttävät ammattilaisten kieltä ja joiden toimivalta määrittyy riippumatta siitä, minkälaisia valintoja he toimiessaan tekevät.

Merkittävää laitoksissa tapahtuvan kasvatuksen osalta on se, miten kasvatussuhde on aina määräaikainen. Määräaikaisuus perustuu jo lähtökohtaisesti siihen, että lapsen sijoitus on viranomaispäätös, joka lainsäädännön reunaehdoin päättyy viimeistään lapsen täyttäessä 18 vuotta. Useat kasvatussuhteet laitoksissa työntekijän ja lapsen välillä päättyvät kuitenkin jo merkittävästi tätä ennen; lasten sijoituspaikat vaihtuvat lapsen ja perheen tilanteen ja tuen tarpeen muuttuessa tai sijaishuoltoapaikka voi todeta lapsen sijoituksen päättyvän siksi, ettei laitoksessa koeta pystyvän vastaamaan riittäväällä tavalla lapsen tarvitsemaan huolenpitoon. Omassa työssäni nämä ovat äärimmillään olleet tilanteita, joissa väkivaltaisesti laitoksessa käyttäytyvä nuori uhkailee siinä määrin yksikön työntekijöitä, että työntekijät kieltäytyvät tulemaasta töihin. Laitosten kokema keinottomuus liittyy myös tilanteisiin, joissa sijoitetun nuoren päihteidenkäyttö yhdistyy rikosten tekemiseen ja nuoren rajattomuuteen siltä osin, ettei kasvatuksellinen motivointi toisin toimimiseen tuota tulosta.

Määräaikaisuuden luonne vaikuttaa samalla suoraan siihen, minkälaisen reunaehtojen varassa luottamusta, korjaavaa vuorovaikutusta ja yhteisöllistä arkea laitoksessa voidaan rakentaa. Perustellusti voidaan kyseenalaistaa lähtökohtana lapsen velvollisuudeksi luottaa ja sitoutua laitoksen toimintaan ja sen aikuisiin, sillä lapsi tietää jo sijoituksen alkaessa, etteivät työntekijät olisi hänen elämässään ilman viranomaispäätöstä ja mitä suurimmalla todennäköisyydellä yhteys katkeaa sijoituksen päättyttyä. Lapsen ikä- ja kehitystason huomioiden erityisesti nuori-ikäisillä tämä vaikuttaa laitoksen arkeen asettumiseen ja kokemuksiin laitosten aikuisten toi-

minnasta. Mielestäni keskustelu ”vaikeahoitaisuudesta” onkin uskallettava kääntää myös päälle ja kysyttävä myös niin, onko laitokseen sijoitetun lapsen varautunut, uhmakas ja joskus myös motivoitumaton suhtautuminen enemmänkin merkki siitä, että lapsi on sisäistänyt laitossijoituksen peruslähtökohdat ja oman voimattomuutensa niiden muuttamiseen. Kysynkin, onko perustellumpaa suojata itseään jo ennakkoon tulevalta pettymykseltä, jos tärkeäksi ihmissuhteeksi rakentunut yhteys kasvattajaan katoaa kuitenkin tietyssä ikävaiheessa kuin suhtautua luottavaisesti ja avoimesti uuteen aikuiseen, jonka kanssa merkittävä osa arjen merkityksellisistä kokemuksista jaetaan.

Lastensuojelulaitosten kasvatuksellista toimintaa tarkasteltaessa on kriittisesti arvioitava sitä, mihin kasvatuksella pyritään ja miten. Kasvatuksen luonne sosiaalisena toimintana liittyy läheisesti myös siihen, miten vastavuoroisuus, vuorovaikutuksellisuus ja liikkeessä oleminen luonnehtivat kohtaamistilanteita sijoitettujen lasten, heidän perheidensä ja työntekijöiden välillä. Lainsäädäntöpainotuksista huolimatta laitospedagogia ei siis koskaan ole pelkkää juridiikkaa, eikä perusteltavissa ainoastaan lainsäädäntöön perustuvana, kuten Tarja Pösö on useissa yhteyksissä huomauttanut (ks. esim. Pösö, 2005). Laitospedagogia on monella tavalla paradoksaalista. Se on toimintana yhtäaikaista mahdollistavaa ja rajoittavaa: Samalla, kun kehitykselle vahingoittavasta elämäntilanteesta pois pääsy on mahdollisuus, tapahtuu se rajoittamisen kautta. Rajoittaminen on arkikielessä rajojen asettamista, mikä sisältää ajatuksen välittämistä ja lapsen suojaamisesta hänelle vahingollisilta asioilta. Kasvatuksellinen peruslähtökohta muo- vautuu kuitenkin laitospedagogiassa huomattavan erisääliseksi, sillä laitospedagogiassa määritellään rajaamisen kautta myös lapsen käyttäytymistä, yhteydenpitoa läheisiin ja arjen rakenteita. Laitos ei ole kenenkään koti, mikä näkyy kasvatuksellisten tilanteiden palauttamisena toimintakulttuuriin, ”laitoksen sääntöihin”, joiden varaan laitospedagogiakin nojautuu.

Tutkielmassani laitospedagogia näyttää näkökulmana lastensuojelulaitosten arkeen. Olen tarkastellut kasvatusta laitoksessa vuorovaikutuksellisessa suhteessa tapahtuvana toimintana, johon sisältyy merkittävällä tavalla julkista valtaa ja kontrollia. Tutkielmani perusteella laitospedagogia näyttää myös yhteiskunnallisena ja ammattieettisenä velvoitteena huolehtimalla niiden lasten arjesta ja hyvinvoinnista, joiden asuminen ei kotona ole katsottu mahdolliseksi. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää myös laitosten toteuttaman kasvatustyön tasoja arkea etäämpää. Laitospedagogian määrittely ainoastaan tuen, ymmärryksen ja välittämisen kehyksessä ei riitä, sillä laitospedagogia on yhteiskunnallisesti tarkasteltuna myös areena joko säilyttää sosiaalisia luokka- ja valtarakenteita tai murtaa niitä.

7 Lopuksi

Vaikka pro gradu -tutkielman tekemisestä minulla on jo aiempaa kokemusta, oli tutkimuksen valmiiksi saattaminen lopulta tuskallinenkin prosessi. Kuten jo aiemmin olen tuonut esiin, asetin itselleni oppimisen näkökulmasta tavoitteeksi paitsi teoreettisen tutkimuksen tekemisessä harjaantumisen, niin myös kasvatuksen käsitteen monitieteellisen tulkinnan kuvauksen, josta ajattelin olevan hyötyä omassa työssäni sosiaalialan lehtorina. Monen vuoden aktiivinen lastensuojelulaitoksia koskevan tieteellisen, ammatillisen ja julkisen keskustelun seuraaminen on ollut tutkimuksellinen aarreaitta, mutta samalla myös kauhukammio rajaamiseen liittyvistä haasteisiin johtuen. Haasteellisuuskerrointa on lisännyt monitieteellinen taustani ja uteliaisuusuteni saattaa hyvinkin erilaisia näkökulmia samaan keitokseen tietämättä lainkaan, minkälaiseen tulkintaan se minua ohjaisi. Tulkitsevan käsitetutkimuksen tekeminen on onneksi siinä mielessä tekijälleen armollista, että tutkijana on hyväksyttävä tulkinnan jääminen keskeneräiseksi ja vain tyydyttävä jossakin vaiheessa prosessia tulkinnalliseen lopputulokseen (vrt. Takala & Lämsä, 2001).

Lastensuojelun arki on minulle tuttua työkokemukseni kautta ja tutkimukseni teoreettisuudesta huolimatta pyrin pitämään ”arjen silmälasit” mukana koko prosessin. Tämä auttoi minua hetkissä, kun olin ajautua syvemmälle lastensuojelun historian pyörteisiin tai kasvatusta- ja sivistysteorian mannereurooppalaiseen keskusteluun. Työni ammattikorkeakoulussa ja lastensuojelun kehittämistehtävissä on tuonut lastensuojelulaitosten työntekijöiden työn haasteet minulle eteeni koko tutkielman teon ajan, mikä on suunnannut myös tutkimuksellisia intressejäni. Olen pohtinut kirjoittaessani sitä, miten myös pedagogina osaisin hyödyntää tutkielman kautta mahdollisesti syntyvää uutta ja syvempää ajattelua työssäni. Koen saaneeni opetustyöhön ja lastensuojelun kehittämistyöhön eväitä tutkimuksestani, vaikka tutkimusprosessin myötä minulle nousikin paljon uusia kysymyksiä lopullisten vastausten saamisen sijaan. Toisaalta myös oma perehtyneisyys ja aiheen läheisyys voi osoittautua haasteelliseksi, sillä tutkimuksellinen ote vaatii etäisyyden ottamista kokemus- ja usein samalla myös tunneperäisen tiedon ääreltä. Tästä syystä olen pitänyt välttämättä oman positioni avaamista ja mukana kirjoittamisessa kuljettamisessa tutkielmani alusta loppuun saakka, jolloin myös tutkielmani lukijan on helpompi arvioida sitä, miten hyvin tai huonosti olen tutkimuksellisen etäisyyden ottamisessa onnistunut. Omia työkokemukseni varrella kertyneitä kokemuksia olisi ollut antoisaa pohtia enemmänkin dialogissa käsitteenmäärittelyn yhteydessä, mutta tutkimuseettisesti salassapitovelvollisuuteni

asiakasasioista määrittelee edelleen tiukat rajat sille, miten yksityiskohtaisesti voin kokemuksiani avata.

Tutkimusprosessin aikana olen kirjannut itselleni muistiin monia laitospedagogian liittyviä teematiikkoja, jotka edellyttäisivät lisätutkimusta. Lähestyn tutkimuksessani kasvatusta kokonaisena käsitteenä, jolloin kasvatuksen suhde lastensuojelulaitoksissa tapahtuvan ammatillisen työn lähikäsitteisiin jää tarkemmin määrittelemättä. Näen tämän ongelmallisena tutkimukseni luotettavuuden arvioinnin kannalta. En tässä tutkielmassa syventynyt kasvatuksen käsitteen suhteesta *hoitoon, hoivaan, huolenpitoon, ohjaukseen tai kuntoutukseen* enkä myöskään eritellyt näiden käsitteiden käyttöyhteyksiä. Tämä edellyttäisi oman erillisen tutkimuksen tekemistä omin kysymyksenasetteluin. Menetelmäksi sopisi systemaattisen käsitteanalyysi tai diskurssi-analyysi ammattilaisten käyttämästä kielestä ja puhetavoista, mikä toisi esille suhtautumis- ja ajattelumalleja ammatillisen toiminnan taustalla.

Näen lastensuojelun ammatillisessa keskustelussa paljon kehitettävää jo siksi, että tiedon ja oman osaamisen kehittämisen tarve tulee esille laitospedagogian ammattilaisten kokemana keinottomuutena vastata vaativahoidetuisten lasten tuen tarpeeseen. Lastensuojelutyön ympärillä käydään aktiivista julkista, tutkimuksellista ja ammatillista keskustelua siitä, minkälaisia vaatimuksia ja osaamista työntekijältä odotetaan. Median räikeät esimerkit laiminlyönneistä, virhearvioinneista ja kyseenalaisista toimintatavoista kuohuttavat monia kansalaisia ja ammattilaisia, jotka kokevat usein lamaantuvan keskustelua seurattaessaan, sillä osin salassapitosääntöjen vuoksi ja osin vaientamisen kulttuurista (ks. Tiitinen, 2019) johtuen lastensuojelutyön ammattilaiset kokevat helposti jäävänsä työtään koskevissa keskusteluissa sivuun.

Tutkimusmatkalle lähtiessäni jouduin myös tunnustamaan itselleni sen, kuinka heikko osaamiseni oli – opinnoistani huolimatta – kasvatuksen käsitteellisessä ja teoreettisessa ymmärryksessä. Tutkimuskirjallisuutta lukemalla löysin osittaisen selityksen tähän, sillä teema on syystäkin kasvatustieteellisen debatin kohteena myös tieteenalan sisällä. Erilaiset työelämän kehittämisen tarpeisiin sovellettavat jäsenyydet ovat vallanneet kasvatustieteellisessä tutkimuksessa alaa (ks. Tomperi ym., 2005), jolloin kasvatuksen peruskysymysten äärelle pysähtyminen jää katveeseen. Siljander ja Kivelä (2008) ovat myös tuoneet esille kasvatuksen peruskysymyksen ja tutkimuksen vähyyttä kasvatustieteen valtavirrassa. Kasvatustieteellisen tutkimuksen teoreettinen intressi on katoamassa, mistä seurauksena on teoriavaje sekä ”anything goes” -ajattelu (ml).

Jo tutkimustiedon hakuvaiheessa hämmästyin siitä, miten vähän ”kasvatus” on edes sanana käytössä lastensuojelua koskevassa keskustelussa – saati sitten käsitteenä (ks. Tarvainen & Kekoni, 2015). Tiedonhaussa minun oli sovellettava luovuutta niin moniulotteisesti kuin kykenin ja siitä huolimatta toisinaan tuntui, että kalankasvatusta löytyvää materiaalia löytyy huomattavasti helpommin kuin aineistoa lastensuojelun piirissä tapahtuvasta kasvatuksesta. Kansainvälisen tutkimuksen etsimiseksi oli perehdyttävä englanninkieliseen tieteelliseen sanastoon ja vasta, kun ymmärsin etsiä *foster care* -hakusanan sijaan *residential care* -materiaalia, aloin löytää oikeille jäljille. Englanninkielisessä kirjallisuudessa lastensuojelulaitoksissa tapahtuvaa kasvatusta kuvataan tavallisimmin sanalla *care*, eli hoito tai hoiva. Tutkielmani valmistuessa huomasin pääseväni jyvälle myös kasvatustieteellisen tutkimuksen ja ajattelun eroista eri maissa: mannermainen laajempi ajatus kasvatuksesta, kasvamaan saattamisesta ei käänny suoraan *educationiksi*, millä viitataan monissa maissa formaaliin kasvatukseen ja koululaitokseen.

Lastensuojelu ja sen käytännöt tutkimuskohteena paikantuvat vahvasti sosiaalityön oppiaineeseen. Kasvatustieteellinen tutkimukseni on yhdistänyt eri tieteenalojen näkökulmia, mutta tutkimuksenteon arvopohjan koen vahvasti ohjautuneen sosiaalityön keskusteluista. Kuten Anneli Pohjola (2019, s. 329–330) toteaa, sosiaalityön ydintehtävä on heikommassa asemassa olevien ihmisten mahdollisuuksien parantaminen, joka perustuu työn ytimenä olevaan ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tukemiseen. Nähdäkseni tekemälläni tulkinnalla kasvatuksesta lastensuojelulaitoksessa liityn mukaan osaltani keskusteluihin lastensuojelun laadusta, kehittämisestä sekä sen sisällä tapahtuvan ammatillisen toiminnan reunaehdoista.

8 Lähteet

Ahopelto, T., Ilomäki, S., Logren, A., Ristimäki, H-L., Tiitinen, S. & Ruusuvuori, J. (2019). Työelämän vuorovaikutuksen tutkimus. Teoksessa T. Heiskanen, S. Syvänen & T. Rissanen (toim.) *Mihin työelämä on menossa? – tutkimuksen näkökulmia* (s. 245–266). Tampere: Tampere University Press.

Alasuutari, P. (1993). *Erinomaista rakas Watson. Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Hanki ja Jää.

Alatalo, M. (2018). *Suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteet lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä*. Licensiaatintutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Alhanen, K. (2014). *Vaarantunut suojelulta: Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, raportti 24/2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy.

Anderson, E. (2005). *Residential and Boarding Education and Care for Young People: A Model for Good Practice*. London: Routledge.

Atjonen, P. (2008). Vieläkö etsimme oikeaa ja hyvää? Aikamme kasvatuksen ja kasvatustieteen eettisiä haasteita. Teoksessa P. Siljander & A. Kivelä (toim.) *Kasvatustieteen tila ja tutkimuskäytännöt. Paradigmat katosivat, mitä jäljellä?* (s. 113–142). Turku: Painosalama Oy.

Berger, P. L. & Luckmann, T. (1997). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudamus.

Eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastus Nuorten ystävät -palvelut Oy:n koulukoti Pohjolakotiin 17.-18.4.2018. EOAK/1353/2018. Helsinki: Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia.

Ekholm, E. (2013). ”Mä en olisi tässä nyt” Nuorten kokemusasiantuntijoiden mielipiteitä Helsingin diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. Raportti 2013:1. Helsinki HDL. Haettu 24.11.2020 osoitteesta <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2018/10/Helsingin-Diakonissalaitos-raportti-m%C3%A4-en-olis-t%C3%A4ss%C3%A4-nyt.pdf>.

Enroos, R. (2017). Lapsen tulo julkiseen kotiin: huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa R. Enroos ym. (toim.) *Huostaanotto – lastensuojelun vaativin tehtävä* (s. 224–260). Tampere: Vastapaino.

- Eronen, T. & Laakso, R. (2017). Vaativat tilanteet sijaishuoltotyössä. Teoksessa R. Enroos, M. Mäntysaari & S. Ranta-Tyrkkö (toim.) *Mielekäs tutkimus: Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin* (s. 140–161). Tampere: Tampere University Press.
- Eronen, T. & Laakso, R. (2016). *Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus: Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010-2016*. Työpaperi 44/2016. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Eteläpelto, A., Heiskanen, T. & Collin, K. (2010). Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. Teoksessa A. Eteläpelto, T. Heiskanen & K. Collin (toim.) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa* (s. 9–30). Helsinki: Kansanvalitusseura.
- Forsell, M., Kuoppala, T. & Säkkinen, S. (2020). Lastensuojelu 2019. Tilastoraportti 28/2020. Helsinki: THL.
- Gabbidon, P. & Goldson, B. (1997). *Securing Best Practice: And Induction Manual for Residential Staff in Secure Accommodation*. London: National Children's Bureau.
- Gjerstad, E. (2015). *Kuka on kukkulan kuningas? Lasten ja aikuisten valtasuhteet kasvun tukena*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Gjerstad, E. (2009). *Valta kotikasvatuksessa*. Akateeminen väitöskirja. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 225. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Goffman, E. (1969). *Minuuden riistäjät: Tutkielma totaalisista laitoksista*. Helsinki: Marraskuun liike.
- Gottberg, E. (2012). Lapsen juridiset oikeudet. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitiie-Kallio (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu* (s. 48–61). Helsinki: Duodecim.
- Haaparanta, L. & Niiniluoto, I. (2016). *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Helsinki: Gaudeamus.
- Harrikari, T. (2019). *Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista*. Tampere: Vastapaino.
- Harrikari, T. (2015). Lastensuojelun yhteisöt ja laitostyön ajassa muuttuvat yhteisölliset toimintatavat. Teoksessa S. Väyrynen., K. Kostamo-Pääkkö & P. Ojaniemi (toim.) *Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä*. (s. 53–78) Ei painopaikkaa: United Press Global.

Heino, T. & Johnson, M. (2010). Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa U. Hämäläinen & O. Kangas (toim.), *Perhepiirissä* (s. 266–293). Helsinki: Kela.

Hoikkala, S. & Pekkarinen, E. (2018). *Lasten sijaishuoltoa pitää parantaa*. Mielipide. Helsingin Sanomat 19.9.2018.

Hoikkala, S. & Lavikainen, V. (2015). Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto. Haettu 24.11.2020 osoitteesta: <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Sattumuksia-vai-suunnitelmallisuutta.pdf>.

Huhtala, H-M. (2018). Sivistys ja kasvatus ennen ja nyt: adornolainen näkökulma sivistykseen. Teoksessa J. Tähtinen, J. Hilpelä & R. Ikonen (toim.), *Sivistys ja kasvatus eilen ja tänään* (s. 329–351). Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura.

Hurtig, J. & Laitinen, M. (toim.) (2006). *Pahan kosketus: Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Husa, S. (2012). Michel Foucault – tieto, valta ja kasvatus. Teoksessa Aittola, T. (toim.) *Kasvatussosiologian suunnannäyttäjiä* (s. 261–287). Helsinki: Gaudeamus.

Hytönen, K-M., Malinen, A., Salenius, P., Haikari, J., Markkola, P., Kuronen, M. & Koivisto, J. (2016). *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lastenkaltoinkohtelu 1937-1983*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016: 22. Helsinki. Haettu 6.11.2020 osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74821/Rap_2016_22.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Högbacka, R. & Aaltonen, S. (2015). Refleksiivisyyden ulottuvuudet. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbacka (toim.) *Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa* (s. 9–31). Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 164. Tampere: Tampere University Press.

Ikonen, R. & Eriksson, P & Heino, T. (2020). *Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset: Kouluterveyskyselyn tuloksia*. Työpaperi 35/2020. Helsinki: THL. Haettu 6.11.2020 osoitteesta <https://www.julkari.fi/handle/10024/140595>.

Ikonen, R. (2000). Mitä se on se 'kasvatus'? Julkaisussa *Kasvatus* 31 (2), 118–129.

Kaipio, K. (1999). *Kasvattava yhteisö*. Jyväskylä: Jyväskylän koulutuskeskus Oy.

Kakkuri-Knuuttila, M. & Heinlahti, K. (2006). *Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia*. Helsinki: Gaudeamus.

Kalland, M. (2015). Kohti parempia lastensuojelun sijoituskäytäntöjä – Sopiva sijaiskoti lapselle -hankkeen tuloksia. Teoksessa J. Sinkkonen & K. Tervonen-Arnkil (toim.) *Lapsi uusissa oloissa. Tietoja sijaishuollosta ja adoptiosta*. Helsinki: Duodecim.

Kananoja, A. (2018). *Lastensuojelun ammattilaisten on katsottava peiliin*. MieliPide. Helsingin Sanomat 10.9.2018.

Kananoja, A., Oranen, M. & Lavikainen, M. (2013). *Toimiva lastensuojelu*. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Haettu osoitteesta: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74483/Toimiva%20lastensuo>

Karila, K., Alasuutari, M., Nummenmaa, A. R. & Rasku-Puttonen, H. (2006). Esipuhe. Teoksessa K. Karila, M. Alasuutari, A. R. Nummenmaa & H. Rasku-Puttonen (toim.) *Kasvatusvuorovaikutus* (s. 7–10). Tampere: Vastapaino.

Kaukko, M. & Parkkila, H. (2014). Nykyajan totaaliset laitokset tyttöjen suojelijoina. Teoksessa M. Gissler, M. Kekkonen, P. Känkänen, P. Muranen & M. Wrede-Jäntti. (toim.) *Nuoruus toisin sanoen* (s. 113–121). Nuorten elinolot -vuosikirja 2014. Tampere: Suomen yliopistopaino Oy.

Kekoni, T. (2008). Erityinen huolenpito arjen käytäntöinä. Teoksessa T. Kekoni, M. Kitinoja & T. Pösö. Erityinen huolenpito koulukodeissa (s. 65–91). Stakesin raportteja 36/2008. Helsinki: Stakes.

Kendrick, A. (toim.) (2008). *Residential Child Care: Prospects and Challenges*. London: Jessica Kingsley.

Kilpeläinen, K. (2020). *Hatkan jälkeen*. Iltalehden verkkolehti 20.2.2020. Haettu 25.4.2020 osoitteesta <https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/da2b8ca6-0bd4-4043-b41d-dba8b10ac8d8>.

Kivelä, A. & Siljander, P. (2008). Erityvät vai yhdentyvät tutkimuskulttuurit? Teoksessa A. Kivelä & P. Siljander (toim.) *Kasvatustieteen tila ja tutkimuskäytännöt. Paradigmat katosivat, mitä jäljellä?*(s. 483–490). Turku: Painosalama Oy.

Knorth, E. J., Harder, A. T., Huyghen, A-M. N., Kalverboer, M.E. & Zandberg, T. (2010). Residential Youth Care and Treatment Research: Care Workers as Key Factor in Outcomes? Julkaisussa *International Journal of Child & Family Welfare* 2010/1-2, 49–67.

Kynkäänniemi, T. (2015). *Sosiaalityöntekijän toimijuus lastensuojelussa*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, sosiaalitieteiden laitos, sosiaalityö.

Känkänen, P. (2013). Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa M. Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä* (s. 264–272). Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Laakso, R. (2019). ”Ne näki musta”: *Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset*. Raportti 2019: 1. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Laakso, R. (2012). Lastensuojelun laitostyön arki ja ammatillisuus. Teoksessa M. Jahnukainen, (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa* (s. 92–110). Tampere: Vastapaino.

Laakso, R. (2009). *Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä*. Akateeminen väitöskirja. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Laine, S. & Pietilä, S. (2020). *Turvassa vai säilössä? Sijoitettujen nuorten kokemuksia lastensuojelulaitoksista ja niiden ohjaajista*. Osaamista sijaishuoltoon -hankkeen raportti. Haettu 1.11.2020 osoitteesta <https://www.osao.fi/wp-content/uploads/2020/06/Turvassa-vai-sa%CC%88ilo%CC%88ssa%CC%88.pdf>.

Laitala, M. & Puronen, V. (2016). Yhteiskunnan tahra? Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset. Tampere: Vastapaino.

Laitoshoidon ongelmiin on tartuttava ripeästi. Pääkirjoitus. Helsingin Sanomat 5.9.2018.

Lastensuojelulaki 417/2007. Haettu 25.4.2020 osoitteesta <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki#L1P4>.

Lastensuojelun keskusliiton kannanotto 13.11.2020. *Sijaishuoltoon on pakko panostaa*. Haettu 25.11.2020 osoitteesta <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Kannanotto-Lastensuojelun-sijaishuoltoon-panostettava.pdf>.

Lastensuojelun keskusliiton politiikkasuositus 1/2020. *Laadukkaan sijaishuollon toimintaedellytykset on turvattava*. Haettu 25.11.2020 osoitteesta <https://www.lskl.fi/julkaisut/politiikka-suositus-laadukkaan-sijaishuollon-toimintaedellytykset-on-turvattava/>.

Lastensuojelun sijaishuollon laitoshoitoon tarvitaan riittävästi osaavaa henkilökuntaa. Pelastakaa lapset ry, kannanotto. Haettu 1.11.2020 osoitteesta <https://www.epressi.com/tiedotteet/sosiaaliset-kysymykset/kannanotto-lastensuojelun-sijaishuollon-laitoshoitoon-tarvitaan-riittavasti-osaavaa-henkilokuntaa.html> .

Lehto-Salo, P. (2011). *Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus?* Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Akateeminen väitöskirja, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lundström, T., Sallnäs, M. & Shanks, E. (2018). Stability and change in the field of residential care for children. On ownership structure, treatment ideas and institutional logics. *Nordic Social Work Research*, vol. 10(1). <https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1541016>

Malja, M. & Puustinen-Korhonen, A. & Petrelius, P. & Eriksson, P. (2019). *Lastensuojelun laatusuositus*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8. Haettu 15.5.2020 osoitteesta <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161862>

Miller, A. (1985). *Alussa oli kasvatus: kätkeyty julmuus ja väkivallan juuret*. Helsinki: WSOY.

Miller, P., Rose, N. (2010). *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.

Milligan, I. & Stevens, I. (2006). *Residential Child Care: Collaborative Practice*. London: Sage.

Niiniluoto, I. (2000). Tieto ja valta. Teoksessa Räikkä J. & Wennberg, M. (toim.) *Mitä on valta?* (s. 35–48). Helsinki: UNIPress.

Nikula, E-L. & Sutela, A. & Kinnunen, J. & Heikkala, T. & Kokkonen, K. & Isoaho, A. (2015). *Elämää etsimässä: Pohjolakoti 100 vuotta*. Oulu: Nuorten ystävät ry.

Nummenmaa, A.R. (2006). Kasvattajien yhteisö ja kasvatuskulttuuri. Teoksessa K. Karila., M. Alasuutari, A. R. Nummenmaa & H. Rasku-Puttonen (toim.) *Kasvatusvuorovaikutus* (s. 19–33). Tampere: Vastapaino.

Nuopponen, A. (2009). Käsiteanalyysia käsiteanalyysista – kohti systemaattista käsiteanalyysia. Teoksessa M. Enell-Nilsson & N. Nissilä (toim.) *Kieli ja valta* (s. 308–319). Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisyyden tutkijaryhmän (VAKKI) julkaisu, n:o 36.

Nuutinen, P. (1994). *Lapsesta subjektiksi: Tutkimus vallasta ja kasvatuksesta*. Akateeminen väitöskirja. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja. Joensuu: Joensuun yliopisto

OSSI. Osaamista sijaishuoltoon -hanke. Haettu 1.11.2020 osoitteesta <https://www.osao.fi/hankkeet/ossi/>.

Parsons, A., Palola, E., Brisson, A-M., Ketonen, J., Björninen, J., Eloranta, L. & Simojoki, K. (2020). *Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2020: 28. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Pekkarinen, E. (2018). 'Mä oon ollut tässä asiakirja muitten joukossa' – Koulukodeista aikuis-tuneiden kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa S. Aaltonen & A. Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina* (s. 173–197). Verkkojulkaisu 136. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Pekkarinen, E. (2017). Koulukoti muutoksessa. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä. Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisu 110. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Pekkarinen, E., Heino, T. & Pösö, T. (2013). Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite. *Yhteiskuntapolitiikka* 78, 2013:3, 337–342.

Pekkarinen, E. & Vehkalahti, K. (2012). Instituutiot lapsuutta ja nuoruutta rakentamassa – lapset ja nuoret instituutioita uudistamassa. Teoksessa E. Pekkarinen, K. Vehkalahti & S. Myllyniemi (toim.) *Lapset ja nuoret instituutioiden kehityksessä* (s. 9–21) Nuorten elinolot vuosikirja 2012. Nuorisotutkimusseura, julkaisu 131. Helsinki: Unigrafia Oy.

Pekkarinen, E. (2011). *Lastensuojelun tieto ja tutkimus – asiantuntijoiden näkökulma*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisu. Haettu 6.11.2020 osoitteesta <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>

Petrie, P. (2006). *Working with Children in Care: European Perspectives*. Maidenhead : Open University Press.

- Pietikäinen, P. (2010). Epäilyttävä, houkutteleva valta. Teoksessa Pietikäinen, P. (toim.) *Valta Suomessa* (s. 7-18). Helsinki: Gaudeamus.
- Pihlaja, P. (2000). Työntekijä ja lapsi. Teoksessa J. Sinkkonen & P. Pihlaja (toim.) *Ulos umpikujasta: Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta* (s. 135–153). Helsinki: WSOY.
- Pohjola, A. (2019). Sosiaalityö yhteiskunnassa ja yhteiskunta sosiaalityössä. Teoksessa A. Pohjola, T. Kemppainen, A. Niskala & N. Peronius (toim.) *Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö* (s. 323–341). Tampere: Vastapaino.
- Porko, P., Heino, T. & Eriksson, P. (2018). *Selvitys yksityisistä lastensuojelun yksiköistä*. Työpöytä 21/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy.
- Pulma, P. & Turpeinen, O. (1987). *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Puolimatka, T. (1997). *Opetusta vai indoktrinaatiota? Valta ja manipulaatio opetuksessa*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Puusa, A. (2008). Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä. Julkaisussa *Premissi* 2008:4, 36–42.
- Pösö, T. (2005). Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala *Lastensuojelu tänään* (s. 202–213). Helsinki: Tammi.
- Pösö, T., Jahnukainen, M. & Kekoni, T. (2004). Koulukoti tutkimuspuheenvuorojen aiheena. Teoksessa M. Jahnukainen, T. Kekoni & T. Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 43. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Pösö, T. (2004). *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Stakes tutkimuksia 133. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Pösö, T. (1995). Hoidollisuus ja kokonaisvaltainen huolenpito lastensuojelutyössä – välineenä sijaishuolto. Teoksessa P. Virtanen (toim.) *Näkökulmia lastensuojeluun* (s. 78–94). Helsinki: WSOY.
- Pösö, T. (1994). Laitos lapsen etuna? Teoksessa M. Törrönen (toim.) *Lapsen etu ja viidakon laki*. Lastensuojelun keskusliiton julkaisu 94. Helsinki: Painopörssi Oy.

Pöytäkirja PTK 144/2020 vp. Täysistunto torstai 12.11.2020 klo 16.00-20.03. Haettu 30.11.2020 osoitteesta [DEM84A7.tmp.xml \(eduskunta.fi\)](https://eduskunta.fi/DEM84A7.tmp.xml)

Raatikainen, E. (2015). *Lujita luottamusta. Asiakassuhteen rakentaminen sosiaali- ja terveysalalla*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Rainio, K. (1980). *Valta ja vallan käyttö*. Helsinki: WSOY.

Reinikainen, S. (2009). *Nuorisokodista maailmalle: Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviämisestä*. Akateeminen väitöskirja, Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Roslund, R. & Jansson, K. (2019). Mirosta 21, tuli lastenkodissa narkomaani – Joka kymmenes lastenkoti on rikkonut laki, katso millaisia pulmia laitoksista on löytynyt. Yleisradio. Haettu 25.4.2020 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-11009351>.

Saari, J. (2015). *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Tampere: Gaudeamus.

Saaristo, K. & Jokinen, K. (2004). *Sosiologia*. Helsinki: WSOY.

Saastamoinen, K. (2018). *Lapsi sijaishuollossa: yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet*. Helsinki: Edita.

Salmi, M., Sauli, H. & Lammi-Taskula, J. (2012). Lasten ja lapsiperheiden asema nyky-Suomessa. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitie-Kallio (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu* (s. 22–47). Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Siljander, P. (2002). *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen*. Helsinki: Kuustannusosakeyhtiö Otava.

Siljander, P. (toim.) (1997). *Kasvatus ja sosialisatio*. Helsinki: Gaudeamus.

Sipari, S. (2008). *Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskusteluissa*. Akateeminen väitöskirja, erityispedagogiikka. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. Haettu 24.11.2020 osoitteesta [https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search\[type\]=pika&search\[pika\]=sosiaalihuoltolaki#L3P22](https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search[type]=pika&search[pika]=sosiaalihuoltolaki#L3P22)

SoteDialogit. Johtaminen, työhyvinvointi, tuloksellisuus. Tampereen yliopisto. Haettu 7.11.2020 osoitteesta <https://projects.tuni.fi/sotedialogit/>.

Suhonen, R., Vaartio-Rajalin, H. & Leino-Kilpi, H. (2010). Käsiteanalyysi ja hoitotieteen tulevaisuus. Teoksessa R. Suhonen, H. Vaartio-Rajalin, K-M Lonkila & H. Leino-Kilpi (toim.) *Käsiteanalyysi – harjoittelua eettisten ongelmien tarkasteluun* (s. 108–109). Hoitotieteellisen laitoksen julkaisuja, sarja A60. Turku: Turun yliopisto.

Suoninen, E. (2014). Päivittäinen vuorovaikutus. Teoksessa E. Suoninen, A-M. Pirttilä-Backman, A. Lahikainen & M. Ahokas. *Arjen sosiaalipsykologia* (s. 29–88). Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Suoranta, J. (2005). Radikaali kasvatus. Helsinki: Gaudeamus.

Takala, T. & Lämsä, A-M. (2001). Tulkitseva käsitetutkimus organisaatio- ja johtamistutkimuksen tutkimusmetodologisen vaihtoehdon. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja* 3/2001, 371–390.

Tarvainen, M. & Kekoni, T. (2015). Erityistä huolenpitoa. Lastensuojelun erityisen huolenpidon käsite ja käytäntö hoivatutkimuksen kentällä. *Yhteiskuntapolitiikka* 80:2, 173–180.

Tiitinen, L. (2019). *Kamppailu sananvapaudesta: sosiaalialan ammattilaisen toiminta ja valtasuhteet mediavaikuttamisen kentällä*. Akateeminen väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Timonen-Kallio, E. (2019). *Professional Residential Child Care Practice. Empirical investigations and theoretical conceptualization as social pedagogy informed expertise*. Akateeminen väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.

Timonen-Kallio, E., Yliruka, L. & Närhi, P. (2017). *Lastensuojelun terapeuttisen laitospedagogian mallinnus*. Terveystieteiden tutkimuskeskus, työpaperi 23/2017. Helsinki: Juvenes Print Oy – Suomen yliopistopaino Oy.

Tomperi, T. & Suoranta, J. (2005). Sorrettujen jälkeen. Freiren kritiikistä, suomalaisesta vastaanotosta ja sovelluksista. Teoksessa P. Freire. *Sorrettujen pedagogiikka* (s. 211–237). Tampere: Vastapaino.

Tomperi, T., Vuorikoski, M. & Kiilakoski, T. (2005). Kenen kasvatus? Teoksessa T. Kiilakoski, T. Tomperi & M. Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisenkasvatuksen mahdollisuus* (s. 7–28). Tampere: Vastapaino.

Törrönen, M. (1999). *Lasten arki laitoksessa*. Helsinki: Helsinki University Press.

Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Vainiokangas, H. (1995). *Mutta uneksia saa ehdottomasti...* Pohjolakoti 80 vuotta 1995. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vogt, I. (2005). *Lastensuojelun laitoshuollon toimintakäytännöt ja muodot*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

YK:n sijaishuollon ohjeet. (2018). Lastensuojelun keskusliiton verkkojulkaisu 1/2018. Haettu 28.11.2020 osoitteesta [sijaishuollon ohjeet final-1.pdf \(lskl.fi\)](#)

Ylikoski, P. (2000). Onko valta kyky-käsite? Teoksessa J. Räikkä & M. Wennberg (toim.) *Mitä on valta?* (s. 13–34). Helsinki: UNIPress.

Åhlberg, M. (2018). Käsitekartat tutkimusmenetelmänä. Teoksessa R. Valli & E. Aarnos (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1: Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (s. 47–55). Jyväskylä: PS-kustannus.